

Samvær, samarbeid og støtte

Familiens mulighet for å hjelpe unge voksne etter plassering utenfor hjemmet

JORUNN THERESIA JESSEN & ELISABETH BACKE-HANSEN

NOVA

Velferdsforskningsinstituttet

HØGSKOLEN I OSLO
OG AKERSHUS

Samvær, samarbeid og støtte

Familiens mulighet for å hjelpe unge voksne
etter plassering utenfor hjemmet

JORUNN THERESIA JESSEN
ELISABETH BACKE-HANSEN

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring

NOVA Rapport 2/2017

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) er et forskningsinstitutt ved Senter for velferds- og arbeidslivsforskning (SVA) på Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

© Velferdsforskningsinstituttet NOVA
Høgskolen i Oslo og Akershus 2017

ISBN (trykt utgave) 978-82-7894-611-4

ISBN (elektronisk utgave) 978-82-7894-612-1

ISSN 0808-5013 (trykt)

ISSN 1893-9503 (online)

Illustrasjonsfoto: © colourbox.no
Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

NOVA, HiOA

Stensberggata 26 · Postboks 4, St. Olavs plass, 0130 Oslo

Telefon: 67 23 50 00

Nettadresse: www.hioa.no/nova

Forord

Prosjektet «Unge voksne – familietilknytning etter plassering i barnevernet» ble initiert av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. NOVA vil takke direktoratet for at vi fikk anledning til å arbeide med dette viktige og spennende prosjektet. Vi håper at prosjektet har bragt kunnskap som kan være nyttig for det videre arbeidet med en gruppe unge voksne som fortjener god hjelp og støtte på veien mot voksenlivet.

Vi vil takke foreldre, saksbehandlere og fylkesnemndsledere for at de tok seg tid til å delta i fokusgrupper og diskutere både hva som skal til for å ha et godt samarbeid med familien mens unge bor et annet sted, og når de skal forlate barnevernets omsorg. Vi vil også takke barneverntjenestene i tolv av landets kommuner som tok seg tid til å anonymisere en rekke omsorgsplaner og sende dem til oss så vi kunne lære mer om både planlegging og samværsordninger. Vi har satt stor pris på denne tilgangen til empirisk materiale. Det har løftet rapporten.

Førsteamanuensis Asgeir Falch-Eriksen, NOVA, og studieleder Hilde Anette Aamodt, Institutt for sosialfag ved HiOA, deltok i prosjektet i tidligere faser. Takk til dere for innsatsen!

Vi vil også takke flere for nyttige og konstruktive kommentarer på slutten av prosessen og når rapporten forelå i utkast. Det gjelder førsteamanuensis Bjørn Øystein Angel, Universitetet i Agder, professor Tor Slettebø, VID, og konsulent og selvstendig næringsdrivende, Hege Sundt. Dere har alle arbeidet med spørsmål knyttet til å involvere foreldre og familie i barnevernets arbeid, og hadde verdifulle bidrag å komme med. Til sist vil vi takke vår interne kvalitetssikrer, forsker I Kirsten Danielsen, som alltid har gode innspill til både form og innhold.

Oslo, mars 2017

Jorunn Theresia Jessen

Elisabeth Backe-Hansen
Prosjektleder

Innhold

Sammendrag	7
Innledning	11
Oppfølging av foreldrene og samvær mellom foreldre og barn etter en plassering – tre juridiske forutsetninger	11
Foreldre eller et utvidet familiebegrep?	13
Behov for et livsløpsperspektiv	13
Innholdet i rapporten.....	14
1 Støtte fra foreldre og annen familie: Muligheter og begrensninger.	
Litteraturgjennomgang	15
1.1 Innledning	15
1.2 Hjelp med å mestre normative overganger	16
1.3 Betydningen av relasjonell og emosjonell støtte	28
1.4 Mer om unge voksnes egne forståelser, ønsker og behov	35
1.5 Hva slags støtte er det egentlig rimelig å forvente fra familien?	38
1.6 Oppsummering	40
2 Metode og data	43
2.1 Innledning	43
2.2 Omsorgsplaner	43
2.3 Fokusgruppeintervjuer.....	45
2.4 Statistikk over antall barn/unge som tilbakeføres fra omsorgstiltak	47
2.5 Litteraturgjennomgangen.....	49
2.6 Etske betraktninger.....	49
3 Kontakt og samvær mellom barn/ungdom og deres familienettverk	51
3.1 Innledning	51
3.2 Barns rett til samvær med egen familie	51
3.3 Regulering av samvær – formål og praksis. Omsorgsplanens funksjon	54
3.4 Samvær med familie og slekt	62
3.5 Foreldrenes erfaringer og barnevernets vurderinger	66
3.6 Oppsummering	69
4 Samarbeidet mellom foreldre og barneverntjenesten	71
4.1 Foreldrenes behov i møte med barneverntjenesten	71
4.2 Konflikt og samarbeid	73
4.3 Behovet for og rett til informasjon.....	75
4.4 Barnevernets krav til foreldrene	76
4.5 Samarbeid mellom foreldre og fosterhjem	77
4.6 Oppsummering	78
5 Oppfølging og støtte til foreldre	81
5.1 Barneverntjenestens oppfølgingsansvar	81
5.2 Hjelp til å håndtere den nye foreldrerollen.....	82
5.3 Barnevernets erfaringer.....	83

5.4 Foreldrenes behov og ønsker	85
5.5 Oppsummering	87
6 Tilbakeføring til familie eller egen bolig	89
6.1 Tilbakeføring til foreldre – hva sier loven?.....	89
6.2 Hva sier statistikken?.....	90
6.3 Tilbakeføring til biologisk familie – erfaringer og praksis.....	96
6.4 Særskilt om unge med innvandrerbakgrunn	99
6.5 Oppsummering	101
7 Tiltak og modeller	103
7.1 Behovet for hjelp og støtte.....	103
7.2 Tiltak rettet mot foreldrene.....	104
7.3 Tiltak som kan bedre samarbeidet med de unges foreldre	107
7.4 Arbeid med relasjoner	108
7.5 Skjæringspunktet mellom barnevern, NAV og boligsosialt arbeid	111
7.6 Oppsummering	114
8 Avsluttende diskusjon	115
8.1 «Interdependence» – fokus på relasjoner	116
8.2 «Shared care» - samarbeid er essensielt, særlig med de unge selv	116
8.3 Samvær, samarbeid og støtte – mange utfordringer	117
8.4 For lite fokus på «exit» – behov for et livsløpsperspektiv.....	120
Summary	121
Referanser	125

Sammendrag

Bakgrunn

Hovedmålsettingen med prosjektet «Unge voksne – familietilknytning etter plassering i barnevernet» var å framskaffe kunnskap som kan føre til at flere barn som har vært i barnevernstiltak, skal klare seg bedre som voksne. Målgruppen omfattet omsorgsplasseringer, men ikke atferdsplasseringer. Det har dessuten vært en målsetting for prosjektet å gi kunnskap som kan danne et grunnlag for faglige anbefalinger og bidra til økt fokus på familiearbeid for barn som er plassert i barneverntiltak. Prosjektet ble avgrenset til å gjelde barn og unge som blir tilbakeført da de var mellom 14 og 18 år, eller som forlater barnevernets omsorg etter fylte 18 år.

I Norge blir få unge tilbakeført til hjemmet mellom i 14–18-årsalderen sammenliknet med land som Danmark og England, uansett hvor gamle de er første gangen de plasseres. Det er langt mer vanlig å flytte for seg selv, eventuelt å bli boende i fosterhjemmet, etter fylte 18 år. Derfor bør også den mulige rolle familien kan ha i disse unge voksnes liv, ses uavhengig av hvor de bor. Dessuten er det viktig å se utover foreldrenes mulige bidrag, og heller se etter muligheter i familien og nettverket. En del av forskningen viser for eksempel at unge selv opplever søsken som viktige. I tillegg kan det være uutnyttede ressurser i den øvrige familien og nettverket.

Metode

Prosjektet benyttet seg av flere metodiske tilnæringsmåter. Vi gjennomførte en litteraturgjennomgang for å få med oppdatert kunnskap på området så vel som empiriske studier av norske forhold. Én datakilde var omsorgsplaner, som barneverntjenesten er forpliktet til å utforme. I alt ble 57 omsorgsplaner fra 12 kommuner analysert med sikte på å undersøke organiseringen av samvær mellom unge under omsorg og deres foreldre eller andre nærstående personer. Samvær er en viktig faktor som påvirker sannsynligheten for tilbakeføring, ved siden av at samvær er viktig for å beholde kontinuitet i barns liv når de bor andre steder enn i familien.

Videre ble det gjennomført fem fokusgruppeintervjuer med barnevernansatte, ledere av fylkesnemnder og foreldre. Målsettingen med disse var å få supplerende data om samvær og samarbeid mellom foreldre, barneverntjeneste og fosterforeldre. Dessuten ønsket vi mer informasjon om foreldrenes opplevelse av støtte – eller mangel på sådan – fra barnevernet. Samvær, samarbeid og støtte er

til sammen faktorer som vil innvirke på om foreldre fortsetter å spille en rolle i sine barns liv etter en plassering, og hva som gjør dette vanskelig.

Avslutningsvis innhentet prosjektet data fra Statistisk sentralbyrå om tilbakeføringer av unge mellom 14 og 18 år i perioden 2011–2014.

Resultater

Litteraturoversikten handlet om hvilke behov unge voksne med barneverns-erfaring eller andre utfordringer ofte har i forhold til vanlige, normative krav til overgangen til voksenlivet. Disse dreier seg blant annet om utdanning, arbeid og det å kunne ha egen bolig. Konklusjonen er her at ettersom foreldre til barn under omsorg ofte selv sliter med dårlig økonomi, manglende tilknytning til arbeidslivet og en vanskelig bosituasjon, er det ikke rimelig å forvente at de kan hjelpe egne barn med dette. Derimot opplever svært mange unge voksne som forlater barnevernets omsorg, at de trenger både praktisk og emosjonell støtte til mange ting, og her kan vi sannsynligvis regne med at mange foreldre og andre i slekt og nettverk kan være til reell hjelp.

Det er barnets foreldre som har rett til samvær i løpet av en plassering utenfor hjemmet. Analysene av omsorgsplaner og fokusgruppeintervjuer viser at det ikke er vanlig med veldig hyppige samværsordninger. Det var relativt sjelden å finne hyppigere samvær enn månedlige, for eksempel. Forskningen som foreligger, sier imidlertid ikke noe om hvor hyppig eller omfattende samvær må være for at behovet for kontinuitet skal ivaretas. I tillegg kom det fram i en del av intervjuene at samvær kunne oppleves som vanskelige, særlig for foreldre. Det er viktig å arbeide systematisk med at samværene som finner sted, blir av god kvalitet og positive for barnet så vel som foreldrene. Jo eldre barna blir, jo mer vil de også styre samværene selv. Det blir påpekt at samværsretten følger foreldreansvaret. Det betyr at andre som barnet kan ha en god relasjon til, som søsken, besteforeldre og andre, ikke kan kreve samvær, men er avhengige av å samarbeide med foreldrene.

Foreldrene er også viktige samarbeidspartnere mens en plassering varer. I tillegg til samarbeid om samvær er det snakk om andre viktige beslutninger i barnas liv som følger av foreldreansvaret. Når samarbeidet gikk bra, opplevde både foreldre og barnevernsansatte at foreldrene hadde betydning i barnas liv. De ba om og fikk informasjon, de kunne bli invitert med på møter, og det var en positiv holdning mellom foreldre, fosterforeldre og barnevern. Samtidig fikk vi også innsikt i konflikter og mistillit, som kan være vanskelig å løse. Noen foreldre er grunnleggende uenige i at barna deres er plassert et annet sted, eller de kan føle

seg tilsidesatt av fosterforeldrene. Barneverntjenesten kan oppleve samarbeidet som vanskelig og utfordrende. Samtidig vil et godt samarbeid i løpet av plasseringen øke sannsynligheten for at samarbeidet etterpå også blir bra.

Etter loven skal barneverntjenesten tilby foreldrene hjelp og støtte etter en omsorgsovertakelse, eller man kan bistå foreldrene med å finne hjelp andre steder. Blant annet engelsk forskning påpeker at foreldre alt for sjelden får hjelp med de problemene som i sin tid lå til grunn for en omsorgsovertakelse. Og selv om målet ikke er tilbakeføring, har det likevel selvstendig, positiv verdi at foreldrene får en bedre livssituasjon. Vi vil dessuten anta at dette kan bidra til at unge voksne og deres foreldre kan få en mer positiv relasjon etter endt omsorg.

Konklusjon

Det er viktig å ha et livsløpsperspektiv på arbeidet med barn og unge i barnevernet, og tenke framover mot voksen alder helt fra første omsorgsovertakelse. Vi vet at unge voksne trenger mye støtte i overgangen til voksenlivet, og vi vet at ettervernstiltak gir positive resultater. Dermed vil det å få til bedre ordninger rundt samvær, samarbeid og støtte i løpet av en plassering være viktig der dette er mulig, og dette arbeidet må ses i sammenheng med planlegging og oppfølging underveis. Dessuten er det vesentlig å ha en inkluderende holdning til familien, ikke bare foreldrene, og andre i nettverket som kan være til hjelp. I tillegg kommer betydningen av et godt samarbeid med ulike tjenester som barnevernet, NAV, psykisk helse osv.

En rød tråd gjennom litteraturgjennomgangen var betydningen av relasjoner for de unge voksne. I rapportens to siste kapitler diskuterer vi ulike tilnæringsmåter som kan ivareta relasjonelle tilnæringer til hjelp og støtte. Vi foreslår også noen områder for systematisk kunnskapsutvikling.

Innledning

Hovedmålsettingen med prosjektet «Unge voksne – familietilknytning etter plassering i barnevernet» var å framskaffe kunnskap som kan føre til at flere barn som har vært i barnevernstiltak, skal klare seg bedre som voksne. Målgruppen omfattet omsorgsplasseringer, men ikke atferdsplasseringer. Det har også vært en målsetting for prosjektet å gi kunnskap som kan danne et grunnlag for faglige anbefalinger og bidra til økt fokus på familiearbeid for barn som er plassert i barneverntiltak. Prosjektet ble avgrenset til unge voksne og barn og unge som hadde vært plassert utenfor hjemmet, og som ble tilbakeført da de var mellom 14 og 18 år.

Det må understrekes at selv om idealet er godt samarbeid med opprinnelsesfamilien, og at foreldre kan være en støtte for sine barn etter endt omsorgsovertakelse, vil det alltid være situasjoner hvor slikt samarbeid ikke er mulig å få til, eller verken mulig eller ønskelig. Hensikten med forslagene som presenteres i denne rapporten, er derfor at barneverntjenesten, andre samarbeidspartnere, foreldre, familie og ung voksen kan se for seg muligheter som eventuelt kan realiseres.

Den atskillig større gruppen unge som mottar hjelpetiltak mens de bor i sin opprinnelsesfamilie, er derved ikke en del av prosjektet. Samtidig kan det tenkes at noen av forslagene som presenteres i denne rapporten, kan være til nytte også for disse ungdommene og deres familier.

Oppfølging av foreldrene og samvær mellom foreldre og barn etter en plassering – tre juridiske forutsetninger

I henhold til lov om barneverntjenester er det tre juridiske forutsetninger som kan sikre at foreldre om mulig fortsetter å spille en aktiv rolle i sine barns liv etter plassering utenfor hjemmet. Den ene er at *barn og foreldre har rett til samvær med hverandre* hvis ikke annet er bestemt (bvl § 4-19). Det er fylkesnemnda som tar stilling til omfanget av samvær, eventuelt om det ikke skal være samvær, og om andre enn foreldrene skal ha samvær med barnet. Om mulig skal barneverntjenesten også legge til rette for samvær med søsken. Vi regner med at relasjonen mellom barnet og foreldrene eller andre viktige personer i barnets liv opprettholdes gjennom kontakt ansikt til ansikt eller på andre måter, og at dette skaper viktig kontinuitet ved siden av å være en forutsetning for tilbakeføring til opprinnelsesfamilien.

Den andre forutsetningen følger av at *barneverntjenesten har plikt til å ha kontakt med foreldrene etter en plassering* (bvl § 4-16). Barneverntjenesten skal følge med på utviklingen til barn og foreldre etter en omsorgsovertakelse. Dessuten skal barneverntjenesten kort tid etter gi foreldrene med tilbud om veiledning og oppfølging, eventuelt formidle kontakt med andre instanser. Dette anses viktig fordi barnevernloven forutsetter at barn skal tilbakeføres til foreldrene om mulig. Man må også prøve å legge til rette for godt samarbeid selv om barnet ikke skal flytte tilbake. Det finnes imidlertid ingen bestemmelse om spesiell bistand til foreldrene eller andre i familien når et barn eller en ungdom flytter tilbake til foreldrene, selv etter mange år under barnevernets omsorg. Det er heller ikke vanlig å tilby ettervernstiltak til unge som flytter tilbake til foreldrene sine (Clausen og Backe-Hansen, 2008).

Den tredje forutsetningen følger av *foreldrenes rettigheter så lenge de fortsatt har foreldreansvaret for barnet sitt*. Både omsorgsansvar og foreldreansvar etter en omsorgsovertakelse handler om oppfølging av barnet etter tiltak. I dag er dette regulert i bvl. § 4-18, som presiserer at barneverntjenesten har omsorgsansvaret for barnet og at den daglige omsorgen utøves der barnet er plassert. Foreldrene beholder foreldreansvaret med mindre det reises sak om at dette skal fratras dem. Dette skjer imidlertid svært sjelden, og primært hvis det er snakk om at et barn skal adopteres. Følgelig skal foreldre holdes orientert om utviklingen til barnet, samt samtykke i en del avgjørelser som valg av skole, om barnet skal få psykologisk behandling osv. Til foreldreansvaret hører også større avgjørelser vedrørende barnets personlige forhold som vergemål, endring av navn, utstedelse av pass, flytting utenlands, samtykke til adopsjon og innmelding i trossamfunn (NOU 2016:16).

Disse juridiske forutsetningene danner et bakteppe for måten barneverntjenesten strukturerer samarbeidet med foreldrene på, og måten begge parter opplever samarbeidet.

Vi snakker her om beslutninger som griper dypt inn i foreldre og barns liv, og som det er knyttet mange følelser og reaksjoner til. Og ettersom beslutningene i enkeltsaker er avhengige av barneverntjenestens skjønnsanvendelse så vel som føringer fra fylkesnemnda og særlig høyesterettsdommer, er det også rom for uenigheter mellom foreldrene og barnevernet. Foreldrene kan oppleve at de får for lite samvær, eller at barneverntjenesten ikke begrunner godt nok hvorfor vedtak blir som de blir. Barnevernet kan føle seg utsatt for krysspress hvis det er uenighet

mellom for eksempel foreldre og fosterforeldre, hvis barnet har sine egne oppfatninger, eller hvis søsken og besteforeldre ønsker samvær for egen del. I tillegg kommer konflikter knyttet til selve vedtaket om plassering, som kan prege samarbeidet i lang tid og også gjøre det vanskelig for foreldre å motta hjelp fra barnevernet. Situasjonen kan dessuten forverres hvis foreldrene ikke bor sammen, noe som er svært vanlig, og det er konflikter dem imellom (Backe-Hansen, 2017).

Foreldre eller et utvidet familiebegrep?

Barnevernloven forholder seg primært til foreldrene, fordi de har de juridiske rettighetene i forhold til barnet. Andre, som søsken og besteforeldre, kan ikke kreve samvær for egen del. Det er foreldrene som har krav på informasjon om barnet, mens andre må ha foreldrenes samtykke for å få del i den.

Det kan diskuteres om disse juridiske begrensningene er fullt ut hensiktsmessige når barn og unge er under omsorg, særlig hvis det er andre enn foreldrene som er de viktigste tilknytningspersonene, eller andre enn foreldrene barn og unge ønsker å forholde seg til. For vårt formål er imidlertid den største svakheten med det juridiske utgangspunktet at tenkningen ikke så lett gir rom for å forberede den støtten unge voksne kan trenge og ønske seg fra den utvidede familien i overgangen til voksenlivet. Som vi vil se i løpet av rapporten, kan særlig søsken være betydningsfulle. Og når de unge blir 18 år gamle, er de myndige og kan ta egne initiativ, eventuelt på tvers av foreldrenes ønsker.

Behov for et livsløpsperspektiv

Det andre problemet med de juridiske forutsetningene, er at de ikke er knyttet til tiden etter at omsorgstiltak avsluttes. Samværs- og kontaktordninger vedtas her og nå, uten at man ser for seg hvordan dagens vedtak kan påvirke unge voksnes muligheter for å utvikle støttende nettverk på et senere tidspunkt. Utforming av samarbeid med foreldrene styres etter hva som skjer til enhver tid, og prosessene påvirkes av andre hensyn og eventuelle konflikter som er knyttet til saken. Da blir det også vanskeligere å tenke framover og prøve å se for seg hva slags effekter ulike former for samarbeid kan ha på lang sikt, når behovene kan ha blitt annerledes. Samtidig er det viktig å tenke framover på hva unge voksne vil trenge når de ikke lenger er under omsorg, og ha det med i betraktningen når samarbeid utformes underveis.

Innholdet i rapporten

Kapittel 1 er en litteraturgjennomgang. Den tar utgangspunkt i det som ofte kalles normative forventninger til en vellykket overgang til voksenlivet, nemlig utdanning, arbeid og bolig. Vi diskuterer betydningen av relasjoner og hva unge voksne selv gir uttrykk for at de trenger. Etter dette diskuterer vi mulige bidrag fra familien i vid forstand, og konkluderer med at deres bidrag sannsynligvis vil være av mer praktisk og emosjonell art.

Kapittel 2 beskriver metode og datagrunnlag. Deretter følger fire kapitler som er basert på analyser av våre data. I kapittel 3 diskuteres samvær mellom foreldre og barn og unge under omsorg, i kapittel 4 diskuteres samarbeid med foreldrene og i kapittel 5 hjelp til foreldrene; alt med utgangspunkt i vårt eget empiriske arbeid. Kapittel 6 presenterer resultater om tilbakeføring. Det bygger dels på uttrekk fra den norske barnevernsstatistikken, sammenholdt med data fra Danmark og England, og dels på informantenes refleksjoner om tilbakeføring.

I kapittel 7 beskriver vi noen forslag til endret praksis, for eksempel bruk av familieråd når unge voksne skal forlate omsorg, og som en del av planleggingen for framtida, og bruk av mentorer. Dessuten understreker vi betydningen av å tenke utvidet familie, på bakgrunn av en britisk studie. Siste kapittel, kapittel 8, inneholder den avsluttende diskusjonen om prosjektet, samt noen forslag til ny kunnskapsinnhenting.

1 Støtte fra foreldre og annen familie: Muligheter og begrensninger. Litteraturgjennomgang

Tidligere har det ikke vært vanlig å prioritere arbeid med familien når unge voksne forlater barnevernets omsorg ... Det er forståelig at mer oppmerksomhet rettes mot bolig, økonomi, utdanning, opplæring og arbeid med ferdigheter til å mestre voksenlivet. Det ser samtidig ut til at arbeid med spørsmål knyttet til de unges familier fortsatt er sporadisk. (Wade, 2008, vår oversettelse).

1.1 Innledning

I løpet av 2015 var i alt 781 18-åringer under barnevernets omsorg, mens knapt 4 000 19–22-åringer mottok hjelpetiltak – det vil si ettervern¹. De aller fleste var 19 og 20 år gamle. Fra de siste tiårenes forskning vet vi at overgangen til voksenlivet byr på store utfordringer for unge som har vært under barnevernets omsorg. Som gruppe kommer de gjerne dårligere ut enn befolkningen, både når det gjelder sosiale og individuelle forhold, som utdanning, fysisk og psykisk helse, hjemløshet, arbeidsledighet, avhengighet av offentlig støtte og kriminalitet (f.eks. Backe-Hansen et al, 2014; Clausen og Kristofersen, 2008; Olsen et al., 2011; Stein & Munro, 2008). Det har imidlertid lenge vært påpekt av forskere og praktikere i Europa, USA og Australia at tiltak for unge som forlater offentlig omsorg, har for få ressurser og ikke tilbyr de unge nok bistand (Hjort & Backe-Hansen, 2008; Lerch & Stein, 2010), selv om vi vet at ettervernstiltak hjelper (Backe-Hansen et al, 2014; Hjort & Backe-Hansen, 2008), og at effekten blir bedre jo lenger tiltakene varer etter fylte 18 år (Courtney, Hook og Lee, 2012).

Det har lenge vært åpenbart at ulikhetene mellom unge voksne med og uten erfaring fra offentlig omsorg har sammensatte årsaker – fra hva slags belastninger ungdommene har vært utsatt for før plasseringen, belastninger fra tiden under omsorg, og mangel på hjelp og støtte i overgangen til en selvstendig tilværelse (Vinnerljung, 1996; Hiles med flere, 2013; Stein, 2008). Det er all grunn til å være opptatt av hva slags støtte unge voksne med erfaring fra offentlig omsorg kan få, hvordan den kan organiseres, og hvilke personer og instanser som kan bidra for å

¹<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/saveselections.asp>. Det totale antallet 19–22-åringer var 3970. Lastet ned 19.11.2016.

skape mest mulig helhetlig, god nok og tilstrekkelig langvarig oppfølging i overgangen til voksenlivet.

Samtidig er det viktig å huske på at en stor andel unge voksne med erfaring fra offentlig omsorg får seg utdanning og arbeid og opplever at de har et meningsfylt liv som unge voksne på tross av de vanskelighetene de har møtt i løpet av oppveksten. Studier fra England viser at rundt halvparten av de som forlater omsorg her er under utdanning, i arbeid eller opplæring som 19-åringer (Hiles med flere, 2013:2059). Flestparten føler at det å være under omsorg gjorde livet bedre for dem. Som forfatterne påpeker, er dette kunnskap som lett får mindre oppmerksomhet så lenge den dominante diskursen er hvor dårlig det går med denne gruppa sammenliknet med unge voksne i sin alminnelighet.

Stein (2008) oppsummerer at de som ser ut til å greie seg best, gjerne har opplevd kontinuitet og stabilitet mens de var under omsorg, ved siden av en gradvis overgang til voksenlivet kombinert med tilstrekkelige forberedelser. Det var mer sannsynlig at disse unge voksne hadde påbegynt et vellykket utdanningsløp før de forlot barnevernets omsorg. Dessuten gledet de seg til å bli uavhengige. Sannsynligvis hadde de også hatt minst én stabil relasjon, skapt mening med sine familierelasjoner og kanskje opprettholdt kontakten med de som hadde hatt omsorgen for dem. Sist, men ikke minst, var de i stand til å maksimalt nyttiggjøre seg støtten de ble tilbudt. Steins konklusjoner gir en viss retning til analysene av hva foreldre og annen familie eventuelt kan bidra med for å hjelpe unge voksne.

I tråd med prosjektets hovedmålsetting, var utgangspunktet for litteraturgjennomgangen hva slags rolle foreldrene og andre i familien kan ha som støttespillere for sine unge voksne etter at de ikke lenger er under barnevernets omsorg, uavhengig av om de faktisk har flyttet tilbake til foreldrene. Hypotesen er at slik støtte kan være medvirkende til en bedre utvikling. Som vi viser i kapittel seks, er tilbakeføring til foreldrene lite vanlig for unge mellom 14 og 18 i norsk barnevern. Derfor vil vi også konsentrere oss om det som skjer når unge forlater barnevernets omsorg.

1.2 Hjelp med å mestre normative overganger

Det er vanlig å forvente at ungdom mestrer noen viktige overganger på veien mot et selvstendig voksenliv. Den første er utdanning, dernest kommer arbeid. Videre skal unge voksne fortrinnsvis flytte hjemmefra og skaffe seg et eget sted å bo, og være i stand til å klare forpliktelsene som følger med. Dessuten skal de danne sin

egen familie. Med andre ord er det snakk om forpliktelser og måten å leve livet sitt på som følger med et «vanlig» voksenliv i samfunn som vårt.

Når man skal undersøke utfall for unge voksne med erfaring fra offentlig omsorg og sammenlikne dem med unge voksne i sin alminnelighet, er det vanlig å se nærmere på forhold som avsluttet videregående eller høyere utdanning, arbeid og avhengighet av offentlige ytelser. Som nevnt innledningsvis, viser nasjonale og internasjonale studier at unge voksne med barnevernserfaring som gruppe gjør det til dels vesentlig dårligere enn grupper som ikke har hatt slik kontakt i løpet av oppveksten. På den annen side kan det forventes stor variasjon når det gjelder hvor lang tid disse overgangene tar, rekkefølgen, og hvor problematiske de blir. Det varierer også i hvor stor grad og på hvilke måter velferdsstaten har utviklet tiltak for å hjelpe unge på veien hvis de trenger det. Nedenfor diskuterer vi de tre første av disse forventningene etter tur; utdanning, arbeid og avhengighet av offentlige ytelser.

Når det gjelder kunnskap om og tiltak for unge som strever med å mestre utdanning, arbeid og bolig, er det naturlig å trekke på forskning som forholder seg til potensielt marginalisert ungdom mer generelt. Selv om dette prosjektet dreide seg om hvordan familier kan være en støtte for unge voksne som forlater barnevernets omsorg, må de unge voksne på mange måter forholde seg til samme tiltaksapparat som unge voksne som for eksempel har psykiske vansker, rusproblemer, lese- og skrivevansker, funksjonshemninger osv. Det er ikke å forvente at tiltak knyttet til utdanning, arbeid eller bolig utvikles særskilt for unge som har vært under barnevernets omsorg. Snarere er det spørsmål om hvordan eksisterende organisering og innhold i tiltak kan tilpasses ulike grupper med unge voksne som også kan ha litt varierende behov.

1.2.1 UTDANNING TIL BESVÆR

Problemer med å oppnå et utdanningsnivå som gir god nok kompetanse, er vel kjent både blant unge voksne med barnevernbakgrunn og andre, sårbare grupper (Andersen, 2014).

Spørsmålet om bedre tilgang til yrkesrettede utdanningsløp for unge i barnevernet, og bedre innhold og organisering av disse, diskuteres stadig (Dæhlen, 2013, 2015, 2015b, 2015c). Det er videre gjennomført flere prosjekter blant unge som enten har falt ut av skolen eller er i ferd med å gjøre det, med sikte på å bidra til høyere gjennomføringsandel (se f.eks. Backe-Hansen med flere, 2014b). De siste årene er det også igangsatt flere prosjekter i både Sverige, Storbritannia og

USA, som er direkte innrettet mot å bistå barn og unge under barnevernets omsorg (se Seeberg, Winsvold og Sverdrup, 2013 for en kunnskapsoversikt).

I denne delen av kapitlet vil vi først presentere noen nyere analyser av norske registerdata, basert på tall fra Statistisk sentralbyrå og Utdanningsdirektoratet (Backe-Hansen med flere 2014; Bufdir, 2017). Her sammenliknes unge voksne med ulike barnevernserfaringer med unge voksne i sin alminnelighet.

Generelle analyser av registerdata

NOVA analyserte registerdata om utdanningsnivå for unge voksne som hadde mottatt barnevernstiltak i to omganger, begge ganger sammenliknet med unge voksne som ikke hadde vært i kontakt med barnevernet. Clausen og Kristofersen (2008) bygget på data fra 2005 om et utvalg på 10 088 unge voksne, som da var 26 år gamle og eldre. Backe-Hansen med flere (2014) analyserte data om de samme unge voksne fra 2009, altså fire år senere. I 2005 hadde 34,8 prosent av utvalget oppnådd minst videregående utdanning, mens andelen hadde steget med nesten fem prosent fire år senere, til 39,6 prosent (Backe-Hansen med flere 2014:66). Dette var en påminnelse om at unge med barnevernserfaring kan trenge mer tid enn ungdom flest på å skaffe seg en utdanning, noe man også har funnet i andre studier av sårbare grupper med unge voksne (f.eks. Furlong med flere, 2003). Tilsvarende tendenser framgår av Statistisk sentralbyrås analyser av tall fra 2015 (Bufdir, 2017).

Det var ikke store kjønnsforskjeller når det gjaldt fullført videregående utdanning (Backe-Hansen med flere, 2014:76). Når senere analyser ble delt i yrkesfaglig og studieforbereende utdanningsprogram, viste det seg derimot at det var minimale kjønnsforskjeller i gjennomføringsandel for førstnevnte, men klare kjønnsforskjeller i jentenes favør når det gjaldt studieforbereende programmer (Bufdir, 2017). NOVA's analyser fant stort flertall kvinner blant de relativt få som hadde fullført universitets- og høyskoleutdanning på lavere nivå. Menn og kvinner var mer likelig fordelt når det gjaldt fullført høyere utdanning på høyere nivå, men det var til gjengjeld langt færre som satset på dette – som vi også ser i befolkningen som helhet (Backe-Hansen med flere 2014:76).

Prestasjoner på ungdomstrinnet: lavere enn blant ungdom flest

Det påpekes ofte at unges prestasjoner på ungdomstrinnet er viktige prediktorer for prestasjoner på videregående skole. Valset (2014) sammenliknet et gjennomsnitt av standpunktkarakterene i 10. klasse til knapt 25 000 unge som hadde vært

utsatt for omsorgssvikt, med resultatene fra et sammenlikningsutvalg på knapt 67 000 unge. Data gjaldt unge født mellom 1986 og 1995, som fullførte ungdomsskolen fram til 2010. «Omsorgssvikt» var her de som hadde saksgrunnlag vanskjøtsel, fysisk og psykisk mishandling, seksuelle overgrep, samt foreldrenes psykiske helse, rusmisbruk og manglende omsorgsevne – gjerne flere av disse over tid. Hun fant signifikant lavere gjennomsnittskarakterer blant både jenter og gutter som hadde vært utsatt for omsorgssvikt. Dog hadde jentene høyere standpunkt karakterer enn guttene enten de hadde vært utsatt for omsorgssvikt eller ikke (Valset, 2014:138–139).

Valset gjennomførte også en analyse av sammenhenger mellom tiltak unge utsatt for omsorgssvikt hadde mottatt og gjennomsnittlige standpunkt karakterer. Hun så på fire tiltak: de som bare hadde vært i fosterhjem, de som bare hadde mottatt tiltak hjemme, de som både hadde vært i fosterhjem og institusjon og de som bare hadde vært i institusjon. De som bare hadde vært i fosterhjem, gjorde det best. De som bare hadde mottatt tiltak hjemme gjorde det nest best, og deretter fulgte de som hadde vært i både fosterhjem og institusjon og bare i institusjon. Jentene gjorde det generelt bedre enn guttene i hver av disse tiltaksgruppene, kjønnsforskjellene var omtrent like innad i hver gruppe.

Analysene av data fra 2015, viste også at unge med lave standpunkt karakterer fra ungdomsskolen i mindre grad hadde gjennomført videregående skole på normert eller utvidet normert tid (Bufdir, 2017), som er i tråd med generell kunnskap på området (Sletten og Hyggen, 2013). Disse analysene viste dessuten at særlig matematikk så ut til å være problematisk: 60 prosent av unge med barnevernserfaring hadde karaktersnitt 2 eller lavere i dette faget, mens det samme gjaldt 38 prosent for norskfaget. 13 prosent oppnådde heller ikke grunnskolepoeng i 2015. Dette er svakere resultater enn det Valset (2014:138) viser til, ettersom ikke mer enn ni prosent av hennes barnevernsutvalg hadde gjennomsnittlige standpunkt karakterer på 2 eller lavere, mens 24 prosent hadde et snitt mellom 2 og 2,5. Imidlertid kan disse resultatene være vanskelig å sammenlikne, ettersom Valset ikke så på karakterer i enkeltfag, men på et gjennomsnitt.

Utfordringer ved forskningen som er referert så langt

Bufdir (2017) viser at i alt 6 902 unge som begynte i videregående utdanning høsten 2015, hadde hatt ett eller flere barnevernstiltak i løpet av oppveksten. Av disse hadde 759 (11 %) mottatt omsorgstiltak, det vil si vært plassert utenfor hjemmet etter vedtak i fylkesnemnda, uavhengig av antall plasseringer eller type

omsorgstiltak. Resten hadde mottatt andre tiltak, inklusive frivillige plasseringer, akutt-plasseringer eller plasseringer på grunn av alvorlige atferdsvansker. Flertallet hadde imidlertid mottatt hjelpetiltak i hjemmet.

Denne oppdelingen gjør det vanskelig å sammenlikne resultatene med Backe-Hansen med flere (2014:66,70). Her skilte man nemlig mellom tiltak i eller utenfor hjemmet uavhengig av lovhjemmel, og fant at unge som bare hadde vært i fosterhjem, gjorde det bedre når det gjaldt minst videregående utdanning og de tre andre kriteriene på en vellykket overgang enn unge som hadde mottatt henholdsvis bare bistandstiltak og veiledningstiltak. Slår man sammen alle omsorgskategoriene i en, vil ulikhetene mellom for eksempel unge som har vært i fosterhjem og institusjon forsvinne.

Dette gjør det også vanskeligere å utdype nærmere de antatte seleksjonseffektene når det gjelder kjennetegn ved barn og unge som plasseres i henholdsvis institusjon og fosterhjem. Unge i institusjon vil vanligvis være mer problembelastet, noe som også vil slå ut på skoleprestasjonene deres på gruppenivå. Fosterbarn er gjerne yngre ved plassering, og har vesentlig færre alvorlige atferdsproblemer eller rusproblemer, foruten at fosterforeldrene kan prioritere å følge opp barnas utdanning i større grad enn det man gjerne får til på en institusjon.

Videregående utdanning blant norsk barnevernsungdom: yrkesfaglig utdanning er viktig

Flertallet av ungdommer med barnevernserfaring begynner på yrkesfaglig utdanning på videregående skole. I 2015 var andelen 65 prosent (fordelt på 60 % av jentene og 70 % av guttene), mens den var vel 40 prosent blant unge uten slik erfaring (Bufdir, 2017). SSBs analyser av årskullet fra 2008 viser at 46 prosent av ungdommene med barnevernsbakgrunn avbrøt sin videregående utdanning underveis, og at dette generelt gjelder yrkesfaglig utdanning i større grad enn studieforberedende utdanning (Bufdir, 2017). Vi vet at mangel på lærlingeplasser er en medvirkende årsak til dette, men Dæhlens studier bringer supplerende kunnskap som kan være nyttig i arbeidet med tiltak.

Dæhlen (2013) tok utgangspunkt i et utvalg på 1 500 ungdommer fra Oslo som ble fulgt fra 10. klasse til andre år i videregående skole, hvorav omtrent 75 (5 %) hadde hatt kontakt med barnevernet. Resultatene viste at det at unge med barnevernserfaring velger yrkesfaglig utdanning i større grad enn andre, ikke bare kan forklares ut fra vanlige faktorer som skoleprestasjoner, aspirasjoner og bakgrunnsfaktorer som foreldrenes utdanning og ungdommens kjønn. Hvis man

ønsker at flere ungdommer med barnevernserfaring skal søke seg til høyere utdanning, og følgelig velge studieforbereende utdanningsretninger, trengs det spesiell innsats.

Dæhlen (2015) tok utgangspunkt i analyser av registerdata og sammenliknet utdanningsforløpene til unge med barnevernserfaring og et utvalg av befolkningen i sin helhet. Vi vet at faglig svake elever med mindre fordelaktig sosial bakgrunn vanligvis velger yrkesfaglig utdanningsretning. Følgelig antok Dæhlen at unge med svake skoleprestasjoner ville ha lettere for å fullføre dette alternativet. Generelle analyser viser også at dette stemmer. Imidlertid virker det som om potensialet yrkesfaglig utdanningsretning har for å inkludere unge med svake skoleprestasjoner, fungerer dårligere i forhold til unge med barnevernstiltak.

Følgelig er det også viktig å undersøke nærmere hvilke mekanismer som gjør at «vanlige» tiltak ikke har like stor effekt for unge med barnevernstiltak. Dæhlen (2015b) analyserte registerdata om unge voksne med barnevernstiltak og et sammenlikningsutvalg, og undersøkte blant annet i hvor stor grad utdanningsmessige overganger er relatert til kjønn, skoleprestasjoner og foreldrenes utdanning. Hun fant at tendensen til at unge med barnevernserfaring oftere påbegynner en yrkesfaglig utdanning og senere er i risiko for å droppe ut, har sammenheng med svake skoleprestasjoner og det at foreldrene har lav utdanning. Dessuten viser det seg at andelen vellykte overganger er noe lavere på yrkesfaglig retning og dessuten reduseres i løpet av videregående skole.

Et spørsmål er da om unge med barnevernstiltak er mindre tilfredse med skolen og skolegangen enn unge flest. Dæhlen (2015c) fant at flesteparten var tilfredse med skolen, men likevel mindre tilfredse enn sine jevnaldrende. Det viste seg at blant elever som rapporterte at de gjorde det bra på skolen, og hadde støttende lærere og venner på skolen, var forskjellen mellom de som hadde og de som ikke hadde barnevernstiltak liten. Forskjellen ble større hvis unge med barnevernstiltak ikke rapporterte om positive skoleerfaringer. Med andre ord kan skolen være et bra sted å være for denne ungdomsgruppa, noe som også er vel kjent fra forskningen om risiko- og beskyttende faktorer (f.eks. Schulz Jørgensen med flere, 1993). Dette innebærer at det er viktig å arbeide med både sosiale og faglige forhold ved elevenes skolehverdag, hvis målet er å øke deres skoletrivsel.

YiPPEE-prosjektet – med fokus på høyere utdanning for unge med barneverns-erfaring i fem europeiske land

Prosjektet «Young People in Public Care: Pathways to Education in Europe» (YiPPEE-prosjektet) pågikk fra 2008 til 2010 og involverte i alt fem europeiske land, hvorav to nordiske: England, Danmark, Spania, Sverige og Ungarn. Prosjektet har produsert en rekke rapporter og artikler, men vi begrenser oss her til utgivelsen som oppsummerer de viktigste resultatene fra prosjektet (Jackson og Cameron, 2014).

Den overordnede målsettingen med prosjektet var for det første å undersøke utdanningsforløp etter obligatorisk skole blant unge menn og kvinner som hadde vært under barnevernets omsorg som barn. Videre skulle man vurdere hvordan deres muligheter for videregående og høyere utdanning kunne forbedres. Mer spesifikke problemstillinger dreide seg om å generere kunnskap om utdanningsdeltakelse, hva slags planer unge voksne mellom 19 og 21 år kunne ha, identifisere hva som hjelper og hindrer i utdanningssystemet og undersøke variasjoner og mønstre i de unges egne forståelser, supplert med inntrykk fra relevante voksne (Jackson og Cameron 2014:61). 170 unge voksne ble intervjuet én gang, og 135 av disse deltok også i et senere intervju. Videre intervjuet man voksne som de unge selv mente hadde hatt betydning for deres utdanningsforløp, og ledere for sosial- eller barneverntjenester i de fem landene (Jackson og Cameron 2014:62).

Her vil vi trekke fram viktige resultater fra de komparative analysene, supplert med momenter fra den danske og svenske delstudien. Jackson og Cameron (2014:251–52) fant for det første noen interessante fellestrekk, som også er lette å gjenfinne i Norge:

- Andelen unge voksne som var i gang med høyere utdanning i 19–21-årsalderen, var vesentlig lavere enn det man finner blant unge voksne flest, rundt seks prosent i alle fem land.
- Det var mange fellestrekk i de unge voksnes bakgrunn, som hadde å gjøre med at foreldrene deres var i marginaliserte posisjoner, så vel som at de selv hadde opplevd belastende omsorgssituasjoner som kunne være preget av svik og mishandling.
- De unge voksne opplevde at de selv var ansvarlige for framdrift og resultater når det gjaldt egen utdanning. De kunne følge opp aspirasjoner de følte foreldrene hadde på deres vegne, eller de kunne ta avstand fra foreldrenes livsførsel og ønske noe annet og mer for seg selv.

- Deltakerne hadde ganske vanlige aspirasjoner på egne vegne – å fullføre en utdanning, få seg jobb og etter hvert få egen familie. Som vi ser, var de unge her helt på linje med det vi innledningsvis kalte normative forventninger til en vellykket overgang til voksenlivet.

Danmark og Sverige skilte seg fra de andre tre landene som deltok i studien, på grunn av den universelle utformingen av disse landenes velferdsstater. I Danmark holdes de fleste unge under omsorg i skole så lenge skolegangen er obligatorisk, men etter dette var det få spesielle tiltak på plass. På policynivået ønsker man at alle unge skal fullføre videregående skole, både av hensyn til dem selv og til landets økonomi, men unge voksne opplevde selv en grunnleggende mangel på støtte etter fylte 18 år. Og det er nettopp da man trenger ekstra støtte og oppfølging. De unge følte at i den grad de fikk støtte, var det fra individuelle lærere og andre fagpersoner de kunne betro seg til.

Svensk policy er tilsvarende rettet mot at alle skal fullføre obligatorisk utdanning, men i den svenske studien løftet man også fram de dårligere skoleresultatene blant unge under omsorg. Sverige har ikke så langt en egen bestemmelse om ettervern, slik at de unge måtte forhandle individuelt om fortsatt støtte etter fylte 18. De var også henvist til det vanlige hjelpeapparatet for voksne. Ungdommene opplevde dessuten at deres saksbehandlere var mer opptatt av å gi dem emosjonell og praktisk støtte enn støtte til videre utdanning (Jackson og Cameron, 2014:251–252).

Klare sammenhenger, men også noen viktige bakgrunnsfaktorer

Som vi har sett, viser forskningen at unge med barnevernserfaring har klare utfordringer med å fullføre både obligatorisk skole, videregående utdanning og høyere utdanning. Det finnes imidlertid to viktige, modererende faktorer for tolkningen av resultatene:

- Andelen med lav sosioøkonomisk status og minoritetsbakgrunn er høyere i barnevernbefolkningen enn i barnebefolkningen (Backe-Hansen med flere, 2014)
- Det er en tydelig sammenheng mellom sosiodemografisk bakgrunn og frafall fra utdanningssystemet

I sine analyser har ikke Statistisk sentralbyrå justert for disse faktorene (Bufdir, 2017). Det gjorde imidlertid Valset (2014:156–157). Hennes studie viste at ungdom i barnevernsutvalget som hadde høyt utdannede foreldre, presterte like godt eller bedre enn ungdom i sammenlikningsutvalget med lavt utdannede foreldre. Gode ressurser kunne motvirke effektene av omsorgssvikt. Mer generelt kunne resultatene tyde på at sosioøkonomiske ressurser i familien har like stor betydning for ungdom utsatt for omsorgssvikt som for ungdom generelt. Det er dessuten et poeng at plassering utenfor hjemmet i liten grad ser ut til å redusere effekten av sosiale påvirkningsfaktorer før barnet flytter ut av hjemmet.

Det må tilføyes at ingen av de to analysene som er referert til her, diskuterer barn og unge med minoritetsbakgrunn særskilt. Og som Bufdir (2017) også påpeker, kan vi jo heller ikke vite hva slags utdanningsnivå de unge med barneverns-erfaring hadde oppnådd hvis de *ikke* hadde mottatt tiltak.

Oppsummering: Nødvendig med langsiktig innsats og flere innfallsvinkler

Forskningen som er referert i denne delen av kapitlet, viser at barn og unge med barnevernstiltak ofte har store læringsutfordringer. Dels er disse i tråd med den sosiale ulikheten man ellers finner i skoleprestasjoner, der lav utdanning og vanskelige sosiale forhold for foreldrenes del vil spille inn uansett. Men det vil også være snakk om skolefaglige og sosiale problemer som forsterkes av en ekstra vanskelig hjemmesituasjon, og barna og de unges egne psykiske vansker, emosjonelle vansker og/eller lærevansker. Nyere, norske undersøkelser viser at sannsynligheten er høy for at fosterbarn har til dels alvorlige psykiske vansker (Lehmann med flere, 2012) som egentlig krever behandling, og at sannsynligheten er enda høyere for at unge i institusjon er i samme situasjon (Kayed med flere, 2015).

Forskningen som er referert her, tar utgangspunkt i ungdomstrinnet, hvor bruken av karakterer gjør det mulig å analysere registerdata. Men for mange av de unge voksne vi er opptatt av, vil skoleproblemene ha oppstått på barneskolen. Skolesituasjonen bør derfor være en del av den nødvendige, helhetlige tenkningen om barn og unge som mottar barnevernstiltak helt fra barneskolen av. Det må også forutsettes at hjelp til bedre mestring av det skolefaglige og bedre skoletrivsel, som kan fungere som beskyttende faktorer for barn i risiko, kan ta tid og vil kreve innsatser både fra de barna bor hos og andre tjenester og systemer. Det er også viktig å involvere barn og unge i hvordan de best kan motta slik hjelp, på måter som er ikke-stigmatiserende og samtidig relasjonsbyggende. Det såkalte LOS-

prosjektet, hvor målgruppen var unge på slutten av ungdomstrinnet og i videregående skole som var i ferd med å falle ut av skole eller arbeid eller allerede hadde gjort det, er ett blant flere eksempler (Backe-Hansen med flere, 2014b). Her var fleksibel og langvarig innsats som bygget på en god relasjon og et godt kjennskap til hvordan ungdommen hadde det til enhver tid, et hovedpoeng. For de yngste ble det også viktig å involvere foreldrene så mye som mulig i arbeidet med ungdommene.

1.2.2 INNPASS PÅ ET VANSKELIG ARBEIDSMARKED ELLER AVHENGIGHET AV OFFENTLIGE YTELSER?

Generelle analyser av registerdata

I analysene av utfall for voksne med barnevernserfaring, brukte Clausen og Kristofersen (2008) og Backe-Hansen med flere (2014:66) fire indikatorer: minst videregående utdanning, at man aldri hadde mottatt arbeidsledighetstrygd eller sosialhjelp, og inntekt over et visst minimumsnivå. Det viste seg at en langt større andel av de samme personene tilfredsstilte minimum tre av disse fire kriteriene i 2009 enn i 2005 – andelen var henholdsvis 42,2 prosent og 23,7 prosent de to årene. Forskjellene var særlig store når det gjaldt å aldri ha mottatt sosialhjelp eller aldri vært arbeidsledig. Imidlertid kan utviklingen på disse indikatorene delvis være uttrykk for at Norge på den tiden hadde et stramt arbeidsmarked, slik at forholdene lå bedre til rette for at også personer med en del utfordringer i forhold til å delta i arbeidslivet kunne få innpass.

Som tidligere beskrevet, analyserte Statistisk sentralbyrå kullet som sluttet på ungdomsskolen i 2008 (Bufdir, 2017). Her vises for det første til de store forskjellene mellom ungdom flest og ungdom med barnevernserfaring, som er vel kjent og også var tydelige i NOVAs analyser av registerdata. Mens åtte av ti ungdom uten slik erfaring var enten i høyere utdanning eller i jobb seks år etter at de gikk ut av ungdomsskolen, gjaldt dette to tredjedeler av de med barnevernserfaring. Blant unge voksne som hadde mottatt omsorgstiltak (definert som et omsorgsvedtak i fylkesnemnda), var andelen utenfor arbeid og utdanning 34 prosent. Dette understreker for det første poenget om at unge voksne med barnevernserfaring kan trenge lenger tid på å gjennomføre et utdanningsløp, og at det kan være behov for enda større fleksibilitet enn den eksisterende ordninger, som for eksempel Ungdomsgarantien, gir. For det andre ser vi at en andel er i høy risiko for langvarig marginalisering som voksne fordi de verken er i arbeid eller skole tidlig i tyveårene. Disse vil være særlig utsatt for endringer i ytelser som

ung uførhet, arbeidsavklaringspenger, sosiale stønader osv. hvis de ikke kan få hjelp til arbeidsmarkedsdeltakelse eller fullføring av et utdanningsløp. Samtidig understrekes poenget til Hiles med flere (2013) om at man kan snu på resonnetet og påpeke at to tredjedeler tross alt var i arbeid eller utdanning som 22-åringer.

Et mer usikkert arbeidsmarked for alle unge voksne?

McDonald (2011) analyserte utsattheten (precarity) som er implisitt når dagens ungdom skal mestre overgangen til voksenlivet. Han postulerte et viktig skille mellom å være undersysselsatt og verken i arbeid, utdanning eller opplæring², og påpeker at det blir mer og mer vanlig for ungdom, også de med høyere utdanning, å oppleve usikkerhet og ustabilitet i arbeidsforhold. Man kan snakke om en jo-jo-overgang mens unge voksne skifter mellom opplæring, deltidsjobber, korttidsjobber og dårlig betalte jobber (Heinz, 2009; Molgat, 2007). Den generelle økonomiske tilbakegangen i Europa rammer også unge voksne, for eksempel gjennom ungdomsledighet og økende bokostnader. Det kan argumenteres for at hyppigere skifte av arbeidsgiver og mellom ansettelsesforhold, utdanning og arbeidsledighet nå blir mer regelen enn unntaket (Devadason, 2007). Da blir unge voksne med få ferdigheter, færre forbindelser, mindre sosial støtte og mindre sosial kapital, ekstra utsatt.

Studier av familieliv på tvers av generasjoner viser hvor viktig støtte fra familien er, og i hvor stor grad denne støtten fortsetter etter at unge har flyttet hjemmefra (Hellevik, 2012; Bucx med flere, 2012; Nilsen med flere, 2012). Her har selvsagt foreldrenes egen økonomi betydning. Flere nyere, amerikanske studier har sett nærmere på foreldres økonomiske støtte til sine barn. I et utvalg på 633 foreldre med 1 384 voksne barn fant for eksempel Fingerman med flere (2015) at foreldre med høyere inntekt bidro med mer emosjonell og materiell støtte til sine barn. På den andre siden var det mer vanlig at barna til barn av foreldre med lav utdanning fortsatt bodde sammen med dem. Forskjellene hadde blant annet sammenheng med om foreldrene fortsatt var gift, noe som var mer vanlig blant par med høy utdanning og god økonomi. Foreldre som fortsatt er par kan også støtte hverandre, og ha mer overskudd til å støtte sine barn. Samtidig fant forfatterne at foreldre med dårligere økonomi og lavere utdanning gir mer

² Den engelske betegnelsen er NEET: Not in education, employment or training. Betegnelsen er hyppig brukt i EU, men det kan diskuteres hvor konstruktivt og også etisk forsvarlig det er å definere grupper av unge voksne ut fra hva de *ikke* er.

total, men udefinerbar støtte, samtidig som hvert barn får mindre fordi familiene gjerne er større.

Hartnett med flere (2012) så nærmere på hvorfor økonomisk støtte fra foreldrene reduseres etter hvert som barna blir eldre. Utgangspunktet var nærmere 550 dyader der foreldrene var mellom 40 og 60 år og barna var mellom 18 og 34 år. Ikke uventet fant man at ettersom barnas behov reduseres med alder, reduseres også den økonomiske støtten de får fra foreldrene, særlig etter at barna har fylt 30. De observerte mønstrene kan imidlertid også ha sammenheng med noen implisitte, sosial normer om hvor lenge det er rimelig å forvente økonomisk bistand fra sine foreldre.

Har så det å få økonomisk bistand fra foreldrene betydning for unge voksnes relasjon til dem, så vel som de unges velbefinnende? Johnson (2013) tok utgangspunkt i en amerikansk, longitudinell studie³ der datainnsamlinger fra unge voksne mellom 18 og 28 og 24 og 34 ble analysert. Antallet respondenter varierte mellom vel 9 000 og vel 13 000. Resultatene fra begge utvalg indikerte at økonomisk hjelp bidro til at de unge voksne følte nærhet til foreldrene. Dessuten var slik støtte positivt forbundet med reduksjon i depressive symptomer blant de unge voksne, særlig hvis de selv hadde inntatt voksenroller. Endringer i de unge voksnes selvopfatning så imidlertid ut til å ha en mindre sterk sammenheng med økonomisk bistand fra foreldrenes side.

1.2.3 DAGENS BOLIGMARKED

Som nevnt over, er etablering i egen bolig et av de normative kriteriene for en vellykket overgang til voksenlivet. På den ene siden har for eksempel barneverntjenesten og NAV muligheter for å hjelpe ungdom med bolig, og hjelp til bolig eller bolig med oppfølging er et hyppig brukt ettervernstiltak. I løpet av 2015 var det registrert i overkant av 20 000 barnevernstiltak for 18–22-åringene. Ulike boligformer utgjorde nærere en fjerdedel av disse, i alt vel 4 500 eller 22,5 prosent⁴. I tillegg kommer de som blir boende i fosterhjemmet sitt eller på institusjon etter fylte 18 eller 19 år.

³ National, Longitudinal Study of Adolescent Health

⁴ Kilde: SSBs barnevernsstatistikk, tabell over barnevernstiltak, etter region, tiltak, alder, tid og statistikkvariabel. Det er viktig å huske på at enheten her er tiltak, og det faktiske antallet personer er langt lavere. Dessuten inkluderer statistikken de som fylte 18 i løpet av kalenderåret 2015.

Imidlertid vet vi at selv om unge voksne i prinsippet kan motta etterverns-tiltak fram til fylte 23 år, er de fleste mellom 18 og 20 år gamle. Etter dette synker andelen med slike tiltak drastisk (Clausen, 2008). I løpet av 2015 mottok i overkant av 43 000 barn og unge hjelpetiltak fra barnevernet. Knappt 4 000 (9 %) var mellom 19 og 22 år gamle, og altså klart i ettervernsalder. Ikke mer enn henholdsvis 16,9 og 11,6 prosent av disse igjen var henholdsvis 21 og 22 år gamle. Med andre ord var sju av ti etterverns-mottakere 19 og 20 år gamle, de fleste 19⁵. Følgelig vil støtten til bolig som oftest være ganske sterkt tidsbegrenset, og neppe så omfattende at de unge vil eie egen bolig. Med dagens boligpriser er det også vanskelig å garantere for lån for personer som i hvert fall i perioder, eller kanskje i lange perioder, vil være avhengige av sosialhjelp og andre offentlige ytelser.

Fra amerikansk forskning påpekes det at økonomisk støtte fra foreldre bidrar til at barna oppnår høyere utdanningsnivåer, at frafall fra høyere utdanning reduseres og at overgangen til arbeid som gir karrieremuligheter lettes. Unges levekår bedres, naturlig nok, hvis foreldrene hjelper til med å finansiere utdanning og bolig for dem (f.eks. Johnson, 2013). I velferdsstater som den norske vil vi ha mange muligheter for å kompensere i hvert fall for manglende økonomisk støtte fra familien, blant annet fordi utdanning er vesentlig billigere i Norge enn for eksempel i USA, muligheter for stipend fra Statens lånekasse til både videregående og høyere utdanning, studielån, hjelp til bolig og økonomisk støtte fra barnevernet eller NAV osv. Spørsmålet er om denne støtten i tilstrekkelig grad kompenserer for den økonomiske støtten mer velbemidlede foreldre kan gi sine voksne barn over tid, eller om rammene for ettervernsordninger enten i regi av barnevernet eller NAV bør utvides.

1.3 Betydningen av relasjonell og emosjonell støtte

Generelt antar vi at tillitsfulle og stabile nettverk spiller en vesentlig rolle for hvordan ungdommer opplever seg selv, og hvordan de tror andre opplever dem. En viktig faktor som bidrar til at unge voksne med barnevernserfaring *ikke* greier seg så bra, er at de ofte har lite støttende emosjonelle og sosiale nettverk (Mendes med flere, 2012). Det er snakk om emosjonell så vel som sosial støtte, for

⁵ Beregnet ut fra tall som ble lastet ned 7.2.2017 fra <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=Barnevern01&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=sosiale-forhold-og-kriminalitet&KortNavnWeb=barneverng&StatVariant=&checked=true>.

eksempel knyttet til problemer man støter på, hjelp i krisesituasjoner, noen å være sammen med på fritida, fysisk nærhet og hjelp med helseproblemer (Courtney med flere, 2010; Hiles med flere, 2013). Mendes med flere (2012) påpeker her at det å sikre unge voksne støtte fra foreldre og annen familie, ofte vil kreve innsats over tid fra barnevernet eller andre over tid. Det kan være problemer i relasjonen som har sammenheng med årsakene til at et barn ble plassert utenfor hjemmet, problemer som oppstår underveis, eller problemer med å tilpasse seg en ny situasjon når en ungdom ikke lenger er under omsorg av barnevernet. Noen unge vil også oppleve at foreldrene deres er avhengige av deres støtte, og ikke egentlig kan bidra med støtte til sine nesten voksne barn. Poenget er at man ikke uten videre bare kan forvente at relasjonen er der og er positiv.

1.3.1 «INDEPENDENCE» OG «INTERDEPENDENCE»

I sin litteraturgjennomgang viser Hjort og Backe-Hansen (2008:67–68) til at unge under offentlig omsorg både har behov for uavhengighet og gjensidig avhengighet (independence og interdependence), noe som også krever sensitiv balanse fra hjelperes side. Motsetningen mellom disse to prosessene kan lett overdrives, og for mye vekt har kanskje tradisjonelt vært lagt på uavhengighetsaspektet. Blant andre Storø (2005) og Propp, Ortega og NewHeart (2003) argumenterer for at gjensidig avhengighet er sentralt. Gjensidig avhengighet (interdependence) innebærer at ingen er helt uavhengig eller selvtilstrekkelig, men at alle unge trenger vedvarende støtte og et sikkerhetsnett man finner i familien eller i familieliknende forbindelser (Propp, Ortega og New Heart, 2003:264). Ungdommer som forlater barnevernets omsorg har dessuten behov for å utvikle meningsfylte fortellinger om seg selv, som kan binde sammen fortid, nåtid og framtid. Da er det også viktig at de får muligheten til aktiv medvirkning i spørsmål som angår deres livssituasjon, samtidig som de får bekreftelse fra en eller flere voksenpersoner som de har en vedvarende relasjon til (se også Paulsen, 2016; Stein, 2012).

Denne tilnærmingen innebærer et brudd med tidligere tenkning, hvor man var mer opptatt av at unge voksne med erfaring fra offentlig omsorg primært skulle bli selvstendige og utvikle ferdigheter som gjorde dem i stand til å mestre voksenlivet. Det oppleves som urettferdig å forvente at unge som har vært under barnevernets omsorg skal mestre overgangen til voksenlivet på kortere tid og med mindre støtte enn ungdom flest, samtidig som det råder ganske stor enighet om at denne overgangen er mer problematisk for mange nå enn den var tidligere (Bakketeig og Backe-Hansen, 2008; Stein, 2012). Over tid har det følgelig blitt et

stadig sterkere fokus på hvor viktig gode relasjoner som innebærer sosial støtte er for at unge voksne skal få dette til, det være seg til foreldre eller annen familie, til fosterforeldre, eller til personer i hjelpeapparatet som de har tillit til. Dette har ikke minst blitt tydelig etter hvert som det har kommet mer forskning som ser på de unges egne opplevelser.

Hiles med fleres (2013) litteraturgjennomgang understreker betydningen av å ta utgangspunkt i tenkning om gjensidig avhengighet. Forfatterne identifiserte i alt 47 studier (av 1 200 mulige) som var publisert fra 2001 og utover. Det skulle være primærstudier som også inneholdt kvalitative elementer, unge voksnes erfaringer måtte inngå, og studiene skulle inneholde referanser til sosial støtte. Selv om nærmere 40 av studiene var fra Storbritannia, USA og Australia, formidler de kunnskap som har god relevans også for norske forhold – kanskje nettopp fordi fokuset er på unge voksnes egne opplevelser. Forfatterne (2013:2063–2066) identifiserte fem sentrale temaer som hadde innvirkning på de unge voksnes opplevelse av sosial støtte:

- Tidligere erfaringer påvirket opplevd sosial støtte så vel som opplevelsen av mulighetene for å utvikle støttende nettverk. Unge voksne unngikk å etablere relasjoner på grunn av tidligere tap, mange flyttinger gjorde det vanskelig å etablere og holde på relasjoner, det kunne være mange og store problemer med logistikk. På den andre siden hjalp stabile plasseringer de unge med å skape relasjoner som var både robuste og varige.
- Støttende relasjoner i overgangen fra omsorg til en selvstendig tilværelse. Mange kunne få støtte fra den utvidede familien, mens andre manglet dette sikkerhetsnettet. Flere av studiene understreket også betydningen av støtte fra venner, søsken og partnere. Venner og partnere kunne også få en slags brobyggende⁶ funksjon i det unge voksne kunne utvide sitt støttende nettverk ved hjelp av dem. Dessuten var det viktig med relasjoner til profesjonelle som kunne bistå med å dekke praktiske behov, som bolig, utdanning og arbeid. Profesjonelle kunne også gi emosjonell støtte, særlig hvis relasjonen var konsistent og varig, stabil, at de unge ble sett som individer, at den profesjonelle viste at han eller hun ville hjelpe, hadde positive og enn realistiske forventninger, viste en interesse som gikk ut over det som fulgte med jobben, og tilgang til støtte utenom arbeidstid. Mentorordninger så ut til å bli opplevd som noe mellom profesjonelle og venner. De ble satt pris på, men det var viktig at de ble avsluttet på en ordentlig måte.

⁶ «Bridging» i sosial kapital-termer

- Relasjonen til opprinnelsesfamilien. Mange som forlater barnevernets omsorg prøver å få kontakt med opprinnelsesfamilien sin hvis de har mistet den, og særlig mor eller mor og søsken. Utfallet kunne være positivt fordi familiens situasjon hadde blitt bedre over tid. Men det kunne også være negativt hvis de unge voksne opplevde skuffelse og ny avvisning, eller til og med en gjentakelse av tidligere mishandlingsmønstre. Når opplevelsen var positiv, skyldtes det gjerne de emosjonelle båndene, at familien kunne gi praktisk hjelp, råd og kanskje et sted å bo, og dessuten muligheten for å bidra til de unges identitetsdannelse. Her var søsken spesielt viktige.
- Praktisk støtte har grunnleggende betydning. Ved siden av emosjonell støtte, har unge voksne stort behov for praktisk støtte når de står på egne ben. Det er utfordrende å takle dagliglivet når man plutselig skal ordne det meste selv, for eksempel matlaging, husarbeid, klesvask, å betale regninger osv. Mange opplevde økonomihåndtering som noe av det viktigste og vanskeligste. I tillegg kom behov for støtte til et sted å bo, særlig et som kunne være stabilt, og til å få tilgang til utdanning. Dessuten påpeker noen at det å få denne typen hjelp, kan danne grunnlaget for å utvikle en mer betydningsfull, emosjonell relasjon.
- Erfaringene knyttet til å forlate barnevernets omsorg. Unge voksne opplevde ofte at de hadde lite å si, og i liten grad kunne være aktører i prosessen med å forlate barnevernets omsorg. Mange ville foretrukket å ha mer kontroll over timingen av prosessen, og at den kunne skje mer gradvis – som unge flest opplever det. Disse spørsmålene ble ikke løst gjennom deltakelse på planleggingsmøter osv., som heller kunne virke skremmende. Dessuten beskrev ulike informanter at de var i en situasjon hvor de måtte ta alt for mye ansvar, uten at det var rom for å begå feil eller muligheter for å lære av feilene sine. Her vil ungdom flest ha mye mer slingringsmonn, fordi de som oftest har familie i bakhånd som kan hjelpe til når det kniper. Avslutningsvis nevnes det at mangel på støtte, eller det at mulige støttepersoner blir borte, fører til økte følelser av isolasjon når man forlater omsorg. Selv om man går videre og etablerer nye nettverk, er det fortsatt viktig å beholde forbindelseslinjen til historien og opprettholde en følelse av å høre til.

En australsk studie: gjensidig avhengighet (interdependence) kan føre til bedre utfall for unge voksne med erfaring fra offentlig omsorg

Med utgangspunkt i risikoen for sosial eksklusjon som er framherskende for unge voksne med bakgrunn fra offentlig omsorg, argumenterer Mendes og Moslehuddin (2006:120–121) for en sosial inkluderingsmodell. En slik modell innebærer at tilgang til omfattende støtte og tjenester er nødvendig for å sikre bedre utfall for de

som forlater barnevernets omsorg. Det er snakk om stabile og støttende plasseringssteder som har en positiv holdning til utdanning, å opprettholde bånd til familie-medlemmer eller andre støttepersoner, en fleksibel og funksjonell prosess som hjelper den unge voksne med å utvikle seg fra gjensidig avhengighet til egen uavhengighet, at unge voksne involveres aktivt i prosessen med planlegging og beslutningsfatting, tilgang til bolig, og vedvarende støtte etter behov. Det er viktig å ha i mente at unge voksne som opplever en planlagt overgang fra offentlig omsorg, og som er eldre når dette skjer, sannsynligvis vil gjøre det bedre som voksne. Et hovedpoeng er at det offentlige ikke bare må tilby den omsorgen som forventes fra foreldre, men i tillegg må kompensere aktivt for de negative erfaringene og traumene som gikk forut for plasseringen.

En norsk studie: gjensidig avhengighet i form av ulike former for sosial støtte
Paulsen og Berg (2016) gjennomførte individuelle intervjuer og fokusgruppeintervjuer med i alt 43 unge i alderen 17 til 26 år som hadde, eller hadde vært, i kontakt med barnevernet som ungdommer. Undersøkelsen tok utgangspunkt i tenkningen om gjensidig avhengighet (interdependence), og analyserte hva slags støtte ungdommene syntes var viktig for dem. Analysene ga i alt fire kategorier med sosial støtte (2016:128–129):

- *Praktisk støtte*, som økonomirådgivning, økonomisk støtte, bolig og andre nødvendigheter. Det er viktig å ha slike ting på plass for å kunne konsentrere seg om andre ting, som skolen, ettersom bekymringer om det praktiske tar mye krefter. Det viste seg også at de unge som ble intervjuet, ofte hadde fått denne typen støtte, enten fra barneverntjenesten eller NAV.
- *Emosjonell støtte*, definert som å ha noen som er glad i deg og føler omsorg for deg. Unge som hadde begrenset støtte fra sitt uformelle nettverk, ønsket særlig å beholde kontakten med profesjonelle hjelpere. Analysene viste også at selv om det var vanlig å få praktisk støtte, var det langt vanskeligere å få og beholde nødvendig emosjonell støtte. Samtidig ble dette ansett som den viktigste formen for støtte.
- *Bekreftelser, råd, veiledning og feedback* var også viktig, for å kunne vurdere hva man holdt på med og ta fornuftige valg. Ungdommene kunne beskrive at de hadde møtt personer som ikke trodde på dem og regnet med at de ville mislykkes. Det var viktig å møte noen som hadde tro på dem og tro på at de ville lykkes.

- *Støtte i å delta aktivt i det som skjer med eget liv.* Dette handlet om muligheten for å ta sine egne beslutninger, ha kontroll over eget liv og være uavhengig. De ønsket å vise at de kunne greie seg selv, samtidig som de trengte råd og veiledning fra andre. Dette krever igjen at de unge får relevant informasjon i en setting og på en måte som gjør at de kan nyttiggjøre seg den.

Paulsen og Berg (2016:129–130) beskriver også hva slags kilder til støtte deres informanter hadde. Stort sett så det ut som om det ville være vanskelig eller tidvis umulig å bo sammen med foreldrene eller få støtte fra dem. Flere ungdommer påpekte at det var tvert om; foreldrene trengte støtte fra dem fordi de ikke greide sitt eget liv. Noen påpekte at de kunne få støtte fra foreldrene, men at denne ikke var tilstrekkelig, slik at de også trengte støtte fra barnevernet, fordi dette var en annen form for støtte. Følgelig var det slik i den norske studien, som også var et resultat i en tilsvarende svensk studie (Höjer og Sjöblom, 2009), at de unge bare hadde begrenset støtte fra opprinnelsesfamilien sin. De kunne de føle seg ganske alene om å skulle mestre livet sitt, særlig når barnevernet trakk seg ut.

Det framgår ikke av artikkelen om ungdommene ble spurt om støtte fra søsken og andre familiemedlemmer, eller fra fosterforeldre eller institusjonspersonale. Det kan se ut som om man primært fokuserte på foreldrenes og barnevernets bidrag.

1.3.2 BIDRAG FRA OPPRINNELSESFAMILIEN

En gjennomgang av sju britiske og amerikanske studier

Mendes, Johnson og Moslehuddin (2012) gjennomgikk i alt sju studier fra Storbritannia og USA, fra perioden 1995–2010, som hadde sett på familierelasjonene til unge voksne som forlater barnevernets omsorg. Studiene diskuterte primært tre temaer: omfanget av kontakten mens ungdommene var under omsorg, kvaliteten på relasjonene, og fordeler (eller ulemper) ved familierelasjonene. Flere av de samme studiene inngikk i Hiles med fleres (2013) oversikt, så det er ikke overraskende at resultatene likner hverandre en god del. Her løfter vi imidlertid mer fram opprinnelsesfamiliens betydning, mens Hiles med flere ga en mer generell oversikt.

I sin studie av 74 unge, fant Biehal med flere (1995) en sammenheng mellom omfanget av kontakt mens unge var under omsorg og familierelasjonene etterpå. Nesten alle de som hadde positive relasjoner etter tiden under omsorg, hadde opprettholdt regelmessig kontakt og tidvis fått bedre kontakt mens de var under

omsorg. De som hadde hatt lite kontakt, greide heller ikke å etablere gode relasjoner i etterkant. Dessuten viste det seg at omtrent en femtedel hadde positive kontakter med noen i slekten, uten at de hadde særlig kontakt med foreldrene sine.

Dixon med flere (2006) intervjuet i alt 106 unge og deres saksbehandlere. Som et annet viktig poeng, fant de at selv om de fleste unge hadde kontakt med familien, varierte kvaliteten på kontakten fra å være støttende til å være problematisk. Også denne studien fant en sammenheng mellom kontakt i løpet av tiden under omsorg og sannsynligheten for å motta støtte etterpå. Imidlertid fant man ingen statistisk sammenheng mellom slik støtte og positive resultater på områder som bolig, utdanning og arbeid, ferdigheter for å mestre voksenlivet, eller problematferd.

Ikke desto mindre argumenterer både Dixon med flere (2006) og Wade (2008), som reintervjuet det samme utvalget, for at støtten kunne ha betydning for de unge voksnes velvære. Som Hellevik (2005) beskriver for norsk ungdom i sin alminnelighet, kunne støtten bestå av hjelp med klesvask, muligheter til å få et måltid, til å få litt økonomisk assistanse, og råd om personlige problemer etter behov (se også Dixon og Stein, 2005). Poenget er at det godt kan finnes muligheter i unges familie og slekt, men at dette må fokuseres fra barnevernets side både mens unge er under omsorg, og i tiden etter.

Et tredje poeng er betydningen av å se utover foreldrene når man skal finne mulige ressurspersoner for unge som forlater barnevernets omsorg. En viss andel av de unge vil ha dårlige eller dysfunksjonelle relasjoner med foreldrene, og kan oppleve nye konflikter som i verste fall fører til at kommunikasjonen bryter sammen. Igjen understrekes betydningen av støtte fra barnevernet til arbeid over tid med å bedre familierelasjonene (Courtney med flere, 2010).

Tre australske studier

Mendes med flere (2012) gjennomgikk i tillegg tre kvalitative, australske studier spesielt, med sikte på å få fram nyttig informasjon om familierelasjonene til ungdom som forlater barnevernets omsorg. Samtlige studier var publisert i 2010 og bygget på intervjuer med ungdommer og unge voksne (henholdsvis 77, 20 og 19 informanter). Studiene viste blandede resultater når det gjaldt de unges oppfatning av betydningen støtte fra foreldre og annen familie kunne ha, også knyttet til årsaken til at de ble plassert i sin tid. Lå for eksempel mishandling til grunn for en plassering, var det høyere sannsynlighet for at relasjonen var konfliktfylt når en ungdom ikke lenger skulle være under omsorg (Johnson med flere, 2010; Moslehuddin, 2010).

Johnson med flere (2010) intervjuet 77 unge, og fant at sterke familierelasjoner var viktig for en mer uproblematisk overgang fra barnevernets omsorg. De som flyttet hjem, kunne i særlig grad utnytte mulighetene for emosjonell, praktisk og økonomisk støtte og stabilitet. Forfatterne påpeker at arbeidet med disse familierelasjonene ofte var påbegynt mens ungdommene fortsatt bodde andre steder. På den andre siden rapporterte Mendes (2010, 2010b) om problematiske relasjoner med lite rom for støtte, enten på grunn av de opprinnelige årsakene til plasseringen, eller fordi det hadde oppstått nye konflikter som det var vanskelig å gjøre noe med, eller fordi foreldrenes situasjon var svært vanskelig, for eksempel på grunn av rusmisbruk, psykiske vansker eller vold i familien. Følgelig understreker også disse studiene at positive og støttende relasjoner til foreldre og annen familie er noe som må arbeides med over tid, og som gjerne må påbegynnes i forkant av at en ungdom skal forlate barnevernets omsorg.

1.4 Mer om unge voksnes egne forståelser, ønsker og behov

Etter hvert har det kommet mye forskning, både norsk og internasjonal, om unges egne opplevelser, behov og ønsker i forbindelse med overgangen til voksenlivet fra barnevernets omsorg. Forskningen er ganske samstemt, selv om det selvsagt også finnes variasjoner. Studiene baserer seg gjerne på intervjuer eller fokusgruppeintervjuer. Her vil vi løfte fram noen eksempler fra Norge og andre land. Temaene emosjonell, sosial og praktisk (inklusive økonomisk) støtte går igjen, sammen med unge voksnes refleksjoner over hva som er viktige vendepunkter på veien mot en voksen tilværelse og hvordan gode tiltak for dem bør organiseres. Som Paulsen (2016) påpeker, er dette spesielt viktig fordi overgangen til voksenlivet skjer brått, de unge kan oppleve manglende medvirkning og følelse av avmakt, og de opplever overgangen til voksentjenester som utfordrende.

Hva kan gjøre en forskjell for unge voksne som er i ferd med å forlate barnevernets omsorg? Höjer og Sjöblom (2014) fokuserte på vendepunkter, eller en merkbar forandring som også har effekt over tid. De intervjuet i alt 65 unge voksne mellom 18 og 26 år, som hadde forlatt barnevernets omsorg for tre måneder til tre år siden.

Negative vendepunkter kunne være å bli plassert utenfor hjemmet, negative erfaringer med overganger i løpet av tiden under omsorg, eller det å bli tvunget til å forlate omsorgstiltak på en dårlig planlagt måte. *Positive vendepunkter* kunne på sin side være plassering i fosterhjem eller på institusjon, eller kontakt med og relasjoner til personer i sosialtjenesten. Med andre ord kunne kontakten med

barnevernet både oppfattes positivt og negativt, avhengig av hvordan plasseringene skjedde og hva slags prosesser og forløp som fulgte etterpå.

Höjer og Sjöbloms (2014) analyser viste at ungdommene så sitt liv under omsorg i form av lange narrativer, der vendepunkter ble ansett som viktige hendelser som hadde endret deres livsløp og hatt effekt over tid. Det viste seg også at det var en sammenheng mellom de unge voksnes opplevelse av tid og deres selvoppfatning. Hvem de var nå var forbundet med hvem de var før, og hvem de kunne bli i framtida. Hvis man tar utgangspunkt i risiko- og resilienstenkning, er det noen forhold som har betydning for å dempe risiko for senere negativ utvikling: en tillitsfull relasjon til et familiemedlem eller andre, viktige personer, en følelse av å ha kontroll over livet sitt, og muligheter til å endre et negativt livsløp. Intervjuene viste at alle disse forholdene hadde sammenheng med hvordan deltakerne fortolket sine erfaringer med omsorgstiltak, så vel som betydningen disse faktorene hadde for de unge voksnes selvtillit og velbefinnende.

Pinkerton og Rooney (2014) hadde samme teoretiske utgangspunkt som Höjer og Sjöblom. De dybdeintervjuet åtte unge voksne to ganger for å analysere betydningen av vendepunkter i overgangen mellom barnevernets omsorg og en selvstendig tilværelse, sett i forhold til de tidligere nevnte, normative overgangene unge voksne forventes å mestre. Vendepunkter ble sett i sammenheng med biografiske endringer i livene deres. Forfatterne ønsket å få kunnskap om de unge voksnes opplevde kontroll over sine liv, sosial støtte og hvordan de mestret disse viktige vendepunktene. Dette skulle brukes til å komme med forslag om policy og praksis.

Et resultat av analysene var eksistensen av «subjektive utviklingsforløp» parallelt med den serien av biografiske hendelser som utgjorde deltakernes omsorgskarrierer. De unge voksne hadde sine fortolkninger av sine erfaringer, og skapte sin mening av disse ut fra sine relasjoner til andre og de sosiale kontekstene de var en del av. Med andre ord illustrerte analysene at selv om de unge voksnes erfaringer var unike, var forståelsen av erfaringene en funksjon av både det som skjedde med dem og gradvise endringer i deres subjektive forståelse. Disse endringene fulgte tre faser, som i hovedsak, men ikke bare, passet inn i det å bli tatt under omsorg, det å være under omsorg og tiden etterpå:

- *Tap av opplevd trygghet.* Dette kunne skje underveis, men var spesielt framtrødende når de unge voksne først ble plassert utenfor hjemmet. Tap av opplevd trygghet ble formulert på tre måter. Før plasseringen, var følelser som tristhet, forvirring, det å føle seg uønsket eller merkelig, vanlige. Og selv om

de visste at foreldrene deres hadde forsømt eller mishandlet dem, var de likevel glade i dem. Dessuten svingte følelsene for foreldrene mellom det positive og det negative over tid, men forble en del av dem mens de var under omsorg. I tillegg opplevde de unge voksne sterk grad av maktesløshet – de visste ikke hva som skulle skje eller hvorfor de ble plassert.

- *Å finne stabilitet.* Denne fasen hadde vanligvis tilknytning til tiden under omsorg, og ble presentert i form av en søken etter stabilitet, å finne noen å stole på, en forvirret identitet, og det å passe inn – også om dette betød negativ atferd, som igjen førte til ekstra belastninger. Noen greide å finne stabilitet også etter først å ha mistet den, mens andre ikke var i stand til å forplikte seg følelsesmessig til nye omsorgsgivere. Men for samtlige var behovet for stabilitet i plasseringer, og unngå endringer, spesielt viktig.
- *Selvaktualisering.* Denne siste fasen kom fram når de unge voksne reflekterte over sitt eget ansvar for seg selv, fant en retning for det som skulle skje framover, og aksepterte støtte fra andre. Flere skjønnte for eksempel at de kunne bruke sin måte å hankses med vanskelige omgivelser på som et springbrett for videre utvikling. Noen kunne utvikle nye mål, og se for seg nye utviklingsforløp når de erkjente behovet for hjelp fra andre, og kunne nyttiggjøre seg sosial støtte fra personer både i og utenfor familien og nettverket, inklusive profesjonelle.

Forskningen til Pinkerton og Rooney (2014) viser at subjektivitet er en kritisk faktor i forståelsen av overgangene til unge voksne som forlater barnevernets omsorg. Analysene retter søkelyset mot det dialektiske forholdet mellom hendelser i livene deres, som er forankret i strukturelle faktorer som familie, skole, opplæring, arbeid, bolig og omsorgssystemet og hvordan deres subjektive opplevelser av dem selv også endret seg. I likhet med Höjer og Sjöblom (2014) fokuserte de på lange linjer i de unge voksnes liv, for å utvikle en bedre forståelse av hva som var viktig her og nå og framover. Hiles med flere (2014), som gjennomførte fokusgrupper med unge voksne og profesjonelle, oppsummerte at vi har å gjøre med en gruppe unge mennesker som prøver å få til en overgang og utvikle en ny identitet mens de lever i ustabile omgivelser som ofte underminerer anstrengelsene deres. Med andre ord handler overgangen fra omsorg til en voksentilværelse også om unge voksnes arbeid med å skape sin identitet, og dette er noe som skjer i dialog med deres egen historie, deres familie og andre nettverk, og deres møter med samfunnet i form av muligheter for utdanning, arbeid, bolig og egen familie, det vil si muligheter for å bli en vanlig samfunnsborger.

Helt til sist vil vi minne om en observasjon som kom ut av et fokusgruppeintervju med en gruppe unge voksne i forbindelse med Bakketeig og Backe-Hansens (2008) norske ettervernsprosjekt. Det var de unge voksnes følelse av at man måtte ha akkurat «passe store» behov for å få hjelp fra barneverntjenesten. Fungerte man for godt, var det en opplevelse i systemet av at man ikke trengte hjelp, selv om den unge kunne oppleve veldig sterkt hvor mye det kostet å fungere så godt. Fungerte man for dårlig, var opplevelsen at det i seg selv gjorde det vanskelig å få hjelp. Med andre ord er det viktig for profesjonelle hjelpere å ha i mente at unge voksne med erfaring fra offentlig omsorg er en heterogen gruppe med ulike behov, og at systemene må kunne ha et blikk for dette og tilpasse tilbudene om hjelp deretter.

1.5 Hva slags støtte er det egentlig rimelig å forvente fra familien?

Så langt i kapitlet har vi presentert utvalgt statistikk og litteratur for å utdype kunnskapen om unge voksne som forlater barnevernets omsorg, både i Norge og andre land. Utgangspunktet er, som påpekt gjennom flere tiår, det ganske tragiske paradokset som følger av at unge voksne med denne bakgrunnen, gjerne forventes å skulle mestre overgangen raskere og med færre ressurser rundt seg enn unge voksne flest (Stein, 2006, 2012; Stein og Carey, 1987). Ulike land har i større eller mindre grad, og med ulik lovgivning og systemer, etablert ordninger som unge voksne kan benytte seg av – enten som del av et selvstendig ettervern, som del av det generelle tjenestetilbudet for unge voksne, eller i kombinasjon mellom flere systemer.

I dette bildet vil foreldre og annen familie ha en plass. Ungdom kan tilbakeføres til foreldrene før de fyller 18 år, noe som skjer relativt sjelden i Norge, de kan flytte dit når de fyller 18 år og ikke lenger bor i et av barnevernets omsorgstiltak, eller senere, når fosterhjemsopphold eller andre boligløsninger i regi av barnevernet opphører. De kan også flytte for seg selv og likevel ha kontakt med familien. Den viktigste målsettingen med denne litteraturgjennomgangen har vært å analysere nærmere hva slags posisjon foreldre og annen familie kan ha i dette bildet, hva de kan tenkes å bidra med i denne fasen av sine barns liv, og hvilke forhold som bidrar til at de kan bidra.

1.5.1 VIKTIGST MED PRAKTISK OG EMOSJONELL STØTTE

Kunnskapen vi har om den sosiale og økonomiske situasjonen til foreldre med barn under barnevernets omsorg, tilsier at det er vanskelig å forvente at de eller andre i

familien kan bistå med all den praktiske og ikke minst økonomiske hjelpen unge voksne trenger når de skal ut av barnevernets omsorg. Vi må se for oss et samarbeid mellom familien, eventuelt andre omsorgspersoner, og offentlige instanser, eller det som også kalles «shared care» eller delt ansvar i britisk litteratur.

Gjennomgangen av litteratur om gjensidig avhengighet og om unge voksnes egne oppfatninger, viser parallelle tendenser selv om noen detaljer kan variere. Selv om ikke alle har de samme behovene, eller like store behov, er det viktig å ha mulighetene for støtte både fra mer uformelle nettverk og offentlige tjenester. Uformelle nettverk vil primært kunne bidra når det gjelder praktisk og emosjonell støtte, og litteraturgjennomgangen poengterer da at søsken kan komme til å være spesielt viktige. Utenom foreldrene kan det også tenkes at venner, partnere, og andre i den utvidede familien blir viktige.

1.5.2 HJELP TIL FORELDRENE SÅ DE KAN HJELPE SINE BARN?

Grunnlaget for kontinuitet i relasjonene mellom foreldre og barn som er plassert utenfor hjemmet, legges mens barna er plassert. Det samme gjelder grunnlaget for videre samarbeid mellom foreldrene og barnevernet, selv om dette nok i større grad vil avhenge av hva som skjer til enhver tid. For det tredje kan den hjelpen foreldrene får med sine problemer mens barnet er plassert, bidra til at foreldrene bli mer i stand til å være en støtte for sine barn på et senere tidspunkt selv om barnet ikke flytter tilbake til dem.

I tillegg til generelt arbeid med å involvere foreldre som særlig diskuteres i Slettebø (2008, 2009), og som vi kommer tilbake til særlig i kapittel 5, vil vi her nevne en norsk studie der målsettingen var kurs for foreldre med barn i fosterhjem. Angel (2009) refererer fra et pilotprosjekt der man spesielt vektla endring av foreldrenes indre dialoger så de kunne se seg selv om personer med kontroll over egen atferd, og muligheter for å velge alternative måter å oppføre seg på. Utgangspunktet var Foucaults maktbegrep. Kurset førte blant annet til at deltakerne opplevde at de kunne verbalisere og beskrive vanskelige hendelser og følelser, oppleve at de var «normale» i gruppa og få og kunne ta imot feedback. Med andre ord var det snakk om indre dialoger om foreldreskap, hvor foreldre med barn i fosterhjem kunne oppleve at de tross alt hadde noe å bidra med til sine barns oppvekst selv om barna var i fosterhjem. Selv om denne typen opplegg også er rettet mot foreldre med barn under omsorg, kan det godt tenkes at liknende opplegg kunne tilbys foreldre med barn som er på vei ut av barnevernets omsorg, om enn med fokus på behovene til denne gruppa unge voksne.

1.6 Oppsummering

To viktige punkter kan trekkes ut av denne litteraturgjennomgangen. Det ene er at foreldre og annen familie *kan*, men *ikke må* være en god støtte for unge voksne som har vært under barnevernets omsorg. Innholdet i støtten kan være både praktisk og emosjonell, og på den måten ikke være veldig annerledes enn den støtten foreldre i andre livssituasjoner gir sine barn. Slik støtte er heller ikke betinget av at den unge flytter hjem etter å ha vært under omsorg. Videre er det en sammenheng mellom slik støtte og opprettholdelsen av regelmessig kontakt mellom barn og foreldre i løpet av plasseringen, selv om litteraturen vi har gjennomgått, ikke tar stilling til hvor ofte eller hvor omfattende en slik kontakt bør være. Dessuten må man regne med at unge voksne og familien kan komme til å trenge hjelp med å bearbeide relasjonen dem imellom. Dette arbeidet kan godt starte før ungdommen skal flytte fra omsorgstiltaket, for eksempel i forbindelse med den planleggingen som uansett skal skje når unge nærmer seg 18 år. Det mangler i høy grad norsk forskning om hvor mange unge som søker tilbake til opprinnelsesfamilien og får støtte derfra, hvem dette gjelder og hvem som ser foreldrene som en ressurs heller en belastning.

Det andre punktet er *behovet for samarbeid* rundt unge voksne som forlater barnevernets omsorg. Vi kan ikke forvente at de unges foreldre og familie, som ofte selv er marginalisert på mange måter, vil ha økonomi og ressurser til å bistå med for eksempel økonomisk støtte til bolig, eller omfattende økonomisk støtte på andre måter. Her er det viktig å ta utgangspunkt i de behovene hver enkelt ungdom har, og vurdere hvilke personer og instanser som kan gi et godt tilbud ut fra dette. Dette må skje i samarbeid med ungdommen. Det er også viktig å diskutere om unges rett til ettervernstiltak skal styrkes i tråd med forslaget om å gjøre barnevernloven til en rettighetslov, og vurdere om mulighetene for ettervernstiltak bør forlenges utover perioden 18–22 år.

Generelt om feltet

Litteraturen om foreldre til barn under barnevernets omsorg handler primært om tre hovedtemaer:

- Samvær mens barn og unge er under omsorg
- Samarbeid mellom foreldre og barnevern, inklusive støtte fra barnevernet til foreldrene
- Tilbakeføring fra omsorg, inklusive årsaker til at barnet i sin tid ble plassert

En annen sak er at måten samvær besluttes og organiseres på, og grad av konflikt knyttet til dette, lett vil påvirke samarbeidet mellom foreldrene, fosterforeldrene og barneverntjenesten. Dessuten kan konflikter knyttet til andre forhold enn samværene påvirke hvordan samværene forløper, og derigjennom hvordan de organiseres (Backe-Hansen, 2017). Sammen med en rekke andre forhold, kan dette igjen påvirke mulighetene for et konstruktivt samarbeid når en ungdom ikke lenger skal være under barnevernets omsorg. Samvær diskuteres spesielt i neste kapittel, i tilknytning til data vi har samlet inn. Vi har imidlertid ikke funnet det nødvendig å gjennomgå hele litteraturen om samvær her, ettersom rapportens fokus er unge voksne og hjelp og støtte de kan få fra foreldre og annen familie i etterkant.

Litteratur om samarbeid dreier seg dels om programmer for å bedre samarbeid mellom fosterforeldre og foreldre («shared care»), dels om brukerundersøkelser der foreldre formidler sine oppfatninger og behov, og dels om samarbeid og konflikter mellom barneverntjeneste og foreldre. Mye nyere litteratur på dette området er referert i Falch-Eriksen (2016, 2016b). Imidlertid er litteraturen igjen fokusert mer på situasjonen mens barn og unge er under omsorg, enn på hvordan et samarbeid kan tilrettelegges i overgangen fra omsorg og tilbake eller til egen bolig. Følgelig har vi heller ikke gjennomgått denne litteraturen i detalj. Generelt vil vi regne med at en god samarbeidsrelasjon i løpet av en plassering utenfor hjemmet, og godt samarbeid mellom ungdommens omsorgspersoner og foreldre og annen familie, vil bidra positivt til det samarbeidet som måtte være ønskelig. Dette diskuteres nærmere i kapittel 4, med utgangspunkt i data vi har samlet inn.

Litteraturen om tilbakeføring fokuserer likeledes primært på tilbakeføring før ungdom når myndighetsalder, og hva som skal til for at slike tilbakeføringer blir vellykket. Som vi viser i kapittel 6, skjer tilbakeføring av unge mellom 14 og 18 år ganske sjelden i norsk barnevern. Derfor blir heller ikke denne litteraturen helt relevant for vårt formål. Analyser av innsamlede data med relevant for spørsmålet om tilbakeføring, skjer i rapportens femte kapittel.

Vi har derfor valgt å gå inn på litteratur fra et annet, beslektet område: om ettervern, inklusive normative og andre overganger. Her foreligger det mye litteratur, og mye kunnskap som er etablert og lite kontroversiell, som for eksempel de dokumenterte problemene for mange unge voksne med barneverns erfaring får på mange viktige livsområder. Dessuten foreligger det etter hvert mye litteratur om unges egne oppfatninger, og om betydningen av gode relasjoner til stabile voksne for at ungdommene skal mestre overgangen. Her har vi derfor valgt ut noe av den eksisterende litteraturen, med særlig vekt på litteraturoversikter og nyere norske studier.

2 Metode og data

2.1 Innledning

I dette kapitlet redegjør vi for datakildene som ble benyttet for å belyse prosjektets problemstillinger, og metodene som ble benyttet i analysene. Undersøkelsen er basert på en såkalt «mixed method»-tilnærming og kombinerer følgende datakilder:

- 57 omsorgsplaner innhentet fra i alt 12 kommuner på landsbasis.
- I alt fem fokusgrupper: intervjuer med ti foreldre, 21 saksbehandlere i barneverntjenester og fem fylkesnemndsledere.
- Data fra SSB om barn/unge som ble tilbakeført til foresatte etter endt plassering i årene 2011–2014.
- Gjennomgang av relevant litteratur.

2.2 Omsorgsplaner

2.2.1 BESKRIVELSE AV UTVALGET

Hensikten med å studere omsorgsplaner var hovedsakelig å få et innblikk i omfang og begrunnelser for samværsordninger mellom ungdom og deres foreldre, søsken og nær slekt, samt undersøke plasseringenes varighet og eventuell plan for tilbakeføring.

Utvalget består av 57 omsorgsplaner for ungdom i alderen 14–18 år, hvorav 26 gutter og 33 jenter. Planene er innhentet fra 12 kommuner i flere av landets fylker (Oslo, Akershus, Buskerud, Vestfold, Troms, Rogaland, Vest-Agder). Av disse er det 47 endelige (framtidige) omsorgsplaner, mens ti er midlertidige/ foreløpige planer. For å sikre oss et tilstrekkelig antall planer (netto utvalg), ble i alt 20 kommuner kontaktet via en forespørsel til lederen for barneverntjenesten i hver av kommunene. For at det ikke skulle bli en belastning for saksbehandlerne ba vi kun om å få tilsendt fem (5) planer per kommune. Utvalgsriteriet var at planen skulle gjelde for ungdom i alderen 14–18 som fortsatt var under barnevernets omsorg, og helst saker som omfatter samvær med foreldre eller nær slekt.

Omsorgsplanene ble anonymisert før oversendelse pr e-mail eller pr. post ved at personidentifiserbare opplysninger (navn og fødselsdato) ble sladdet. Navn og nummer på de kommunene som inngår i undersøkelsen, er kun kjent for forskerne som deltok i prosjektet

2.2.2 FORMÅL OG INNHOLD I OMSORGSPLANENE

Når barn og unge plasseres utenfor hjemmet skal det utarbeides to typer omsorgsplaner, jf. lov om barneverntjenester § 4-15. Den første, en «plan for barnets omsorgssituasjon», er foreløpig og skal ligge ved barneverntjenestens fremlegg til fylkesnemnda. Den andre er en «plan for barnets *fremtidige* omsorgssituasjon». Den har et langsiktig perspektiv og skal utarbeides senest to år etter at barnet ble tatt under omsorg (Ofstad & Skar 2015).

Omsorgsplanen tar utgangspunkt i fylkesnemndas vedtak om plassering utenfor hjemmet (fosterhjem eller institusjon), og har som formål å avklare barneverntjenestens intensjoner og formål med plasseringen. Den skal formidle barneverntjenestens plan for barnets fremtid når det gjelder hvor barnet skal bo og vokse opp, og når det gjelder barnets relasjon og kontakt med sin familie, hvorvidt det tas sikte på en langvarig plassering eller om barnet skal tilbakeføres foreldrene.

Plan for barnets fremtidige omsorgssituasjon skal inneholde følgende elementer (Barne- og likestillingsdepartementet, 2006):

- Situasjonsbeskrivelse
- Varighet
- Plasseringssted/bosted
- Intensjon for kontakt og samvær med foreldre/familie
- Barnets særlige behov over tid

Planenes beskrivelse av plasseringssted og bosted sier noe om hvorvidt det legges opp til at en langsiktig plassering, hvorvidt det er sannsynlig med endret omsorgsbasis, eller hvorvidt det finnes planer om en gradvis tilbakeføring til en eller begge foreldre eller nærstående familie. Dersom planen omhandler en ungdom på 16–17 år, skal det gjøres rede for hvor det er planlagt at ungdommen skal bo etter fylte atten år.

De 57 omsorgsplanene er mer og mindre fyllestgjørende når det gjelder begrunnelser for plasseringen. Analysen av omsorgsplanene viser et variert spekter av begrunnelser for plassering (tiltaksgrunner) av barnet utenfor hjemmet. Disse fordeler seg på følgende hovedgrupper / (i en eller flere kombinasjoner):

- Omsorgssvikt/manglende omsorgsevne for foreldrenes del (24 saker)
- Rusmisbruk/rusproblematikk (16 saker)
- Voldsbruk/mishandling (11 saker)

- Psykiske vansker/psykiatri (7 saker)
- Høykonflikt (3 saker)
- Somatisk sykdom hos foreldrene (2 saker)
- Avvisningsproblematikk (2 saker)
- Årsak ikke oppgitt (13 saker)

I vårt utvalg hadde bare to ungdommer blitt direkte plassert på institusjon. Det framgår av omsorgsplanene at de aller fleste i utvalget ble plassert i fosterhjem mens de var yngre enn 14 år, og at denne plasseringen har vært relativt stabil over tid. Av de 57 ungdommene som planene omhandler, var mer enn halvparten (33 barn/unge) plassert i fosterhjem (ordinære og forsterkede) utenom familien, mens 18 barn/unge var plassert hos slekt eller nettverk. De fleste slektsplasseringene i dette materialet omfattet saker der bakgrunnen for omsorgsovertakelsen var rusproblematikk hos foreldre, psykiske lidelser eller voldsproblematikk.

2.2.3 BEGRENSNINGER VED DATAMATERIALET SOM ER BASERT PÅ OMSORGSPLANER

Omsorgsplanene som er innhentet og analysert i denne undersøkelsen utgjør ikke et representativt utvalg, kun et strategisk utvalg basert på visse kriterier (tidligere omtalt). Det var heller ingen målsetting om å finne omsorgsplaner som var representativt fordelt når det gjelder årsaker. Det ville krevd et annet design og et langt mer omfattende prosjekt.

Barnets alder framgår ikke i alle sakene fordi disse opplysningene (fødselsår og dato for omsorgsovertakelse) var sladdet grunnet krav til anonymisering av personopplysninger.

2.3 Fokusgruppeintervjuer

2.3.1 BESKRIVELSE AV UTVALGET

Hensikten med intervjuene var å belyse på hvilke måter og i hvilken grad barnevernet følger opp foreldre etter omsorgsovertakelse, og hvordan barnevernet bidrar til at foreldre fortsatt spiller en aktiv rolle i barnas liv etter plassering i form av samvær og bistand. Problemstillingen medfører å innhente informasjon om hvordan dagens praksis fungerer i lys av det lovmessige grunnlaget for tiltakene. Videre skulle prosjektet belyse foreldrenes behov, erfaringer og synspunkter på

barnevernets oppfølging, tilgjengelige tiltak og muligheten de har for å fungere som støtte for sine barn.

Målgruppen for prosjektet er praksisfeltet, med fokus på tiltak og tjenester som utføres av både det statlige og/eller kommunale barnevernet. Sentrale informanter i undersøkelsen er saksbehandlere i den kommunale barneverntjenesten og ledere i fylkesnemnda, samt medlemmer av organisasjonen for barnevernsforeldre. Utvalget består av tre gruppeintervjuer med ansatte (saksbehandlere og leder) i barneverntjenesten i to kommuner i Oslo og Akershus, og én bydel i Oslo. Informantene jobbet hhv. i egne oppfølgingsteam (avdeling for omsorg) og i tiltaksavdelingen ved kontorene, og omfatter i alt 21 saksbehandlere. Gruppeintervjuet med fylkesnemnda omfatter fem ledere, mens ti foreldre deltok i sitt gruppeintervju.

De fem gruppeintervjuene ble gjennomført på forsommeren 2016. Vi brukte en halvstrukturert intervjuguide som ble sendt ut på forhånd. Intervjuene ble tatt opp på bånd etter samtykke fra deltakerne, og transkribert for videre koding ved hjelp av softwareprogrammet Nvivo.

Støttegruppen for foreldre har jevnlige møter og drives i regi av Organisasjonen for barnevernsforeldre, i samarbeid med familievernet. Opprinnelig var det meningen å intervju foreldre til barn/unge som har flyttet hjem, for å undersøke hva slags støtte og hjelp de opplever å ha fått eller ønsket å motta fra barnevernet før og etter tilbakeføring, hva som eventuelt hadde vært den beste hjelpen, og på hvilket tidspunkt. Det lyktes oss i midlertid ikke å rekruttere en fokusgruppe av foreldre som falt innenfor denne kategorien. De foreldrene som deltar i denne undersøkelsen, har barn som er langvarig plassert, og sitter med få erfaringer når det gjelder tilbakeføring.

2.3.2 BEGRENSNINGER VED INTERVJUUTVALGET

Opprinnelig var det meningen å inkludere et eller to fokusgruppeintervjuer med unge voksne. På tross av gjentatte kontakter med både Landsforeningen for barnevernsbarn og ForandringsFabrikken, lyktes vi ikke med å få dette til. I stedet tok vi inn en del referanser til nyere forskning om unges synspunkter i litteraturgjennomgangen, inklusive innspill fra Barnevernspanelets rapport (2011).

2.4 Statistikk over antall barn/unge som tilbakeføres fra omsorgstiltak

2.4.1 BESKRIVELSE AV UTVALGET

Analysen av antall barn/unge som tilbakeføres fra omsorgstiltak er innhentet fra SSB og er basert på tall registrert i Kostra for årene 2011, 2012, 2013 og 2014. Hensikten var å undersøke hvor mange barn og unge mellom 14 og 18 år som hadde blitt utskrevet av omsorgstiltak og tilbakeført til foreldre/slekt eller til egen bolig i løpet av disse årene.

Leveransen fra SSB er inndelt i alderskategorier som gjelder hvert år fra 14 til 18 år, samt en felles kategori for barn 0–13 år. Våre analyser er basert på den samme inndeling i kategorier som leveransen fra SSB. Dataene skiller mellom barnas alder, kjønn og innvandrerbakgrunn etter følgende tre kategorier:

1. Kategorien «*barn og unge uten innvandringsbakgrunn*» består av barn/unge født i Norge med to norskfødte foreldre + utenlandskfødte med en norskfødt foreldre + norskfødt med en utenlandskfødte foreldre.
2. Kategorien «*Innvandrere*» består av utenlandskfødte barn innvandret til Norge som har to utenlandskfødte foreldre.
3. Kategorien «*norskfødte med innvandrerforeldre*» består av norskfødte med to utenlandskfødte foreldre.

Tallmaterialet gir ikke opplysninger om andre kjennetegn ved omsorgstiltaket, som bakgrunnen for omsorgsovertakelse eller varighet på plasseringen før omsorgen ble opphevet. På bakgrunn av tilgjengelige data kan vi derfor ikke skille mellom kortvarige eller langvarige plasseringer forut.

2.4.2 BEGRENSNINGER VED TILGJENGELIG STATISTIKK

Begrensninger ved SSBs statistikk

Fram til 2013 rapporterte kommunene selv om hvorvidt et tiltak var omsorgstiltak, mens fra 2013 er det SSB som registrerer om plasseringen er et hjelpe- eller omsorgstiltak ut fra den lovhjemmelen som er brukt. Tiltak defineres som omsorgstiltak dersom vedtaket og plasseringen er gjort etter §§ 4.12 eller 4.8. Begrensninger ved data gjør at det ikke er mulig å skille mellom ulike typer omsorgstiltak, dvs. antall barn som tilbakeføres fra hhv. fosterhjem og barneverninstitusjon.

Lov om barneverntjenester av 1992 gjorde det mulig å plassere barn og unge i fosterhjem som hjelpetiltak etter lov om barneverntjenester § 4-4, uten at nemnda overtar omsorgen. Avsluttede hjelpetiltak blir ikke registrert i Kostra fordi

vedtakene gjøres lokalt uten vedtak i fylkesnemnda. Vi kan derfor ikke si noe om hvor mange barn som tilbakeføres til hjemmet etter avsluttet hjelpetiltak.

I følge SSB er dessuten tallene for antall barn/unge med avsluttet omsorgstiltak noe usikre. Tall som er hentet ut fra Kostra til denne leveransen er omsorgstiltak avsluttet *i løpet av året* der grunnlaget for opphevelsen er utfylt for unike fødselsnummer. Analysene er basert på tallmateriale for barn i alderen 0–18. Alder beregnes slik i SSBs barnevernsstatistikk at alle barn som fyller for eksempel 18 år i løpet av statistikkåret regnes som 18 år gjennom hele dette året. Derfor er også 18 år med i tabellen selv om bestillingen var t.o.m. 17 år.

Statistikkomleggingen f.o.m. 2013 ser ut til å skape et hopp i antallet med avsluttede omsorgstiltak og utfylt grunnlag for opphevelse. Tallene for 2013 og 2014 viser at kvaliteten på registreringen av denne variabelen er usikker og problematisk, jamfør antallet barn som er yngre enn 18 år, men likevel har «barnet har fylt 18 år» registrert som grunnlag for opphevelse.

Begrensninger ved statistikk fra Sentralenheten fra Fylkesnemnda

I samråd med oppdragsgiver valgte vi altså å innhente data fra SSB. En annen mulig kilde er statistikk fra Sentralenheten for fylkesnemnda, som imidlertid også har noen begrensninger. Sentralenheten registrerer kun antall saker hvor tilbakeføring er krevd, og kan ikke si noe om utfallet i sakene. På grunn av begrensede muligheter for statistikkuttak i saksbehandlingssystemet som ble brukt i perioden 2010 til 2015, har Sentralenheten heller ikke mulighet til å hente ut opplysninger om aldersfordelingen i saker som gjelder tilbakeføring,

I følge NOU 2016:16 (tabell 11.9) hadde Sentralenheten registrert 324 vedtak om tilbakeføring i 2014 og 352 vedtak i 2015. Statistikken som det vises til i tabellen, omfatter alle saker om tilbakeføring etter barnevernloven for aldergruppen 0–18 år og inkluderer alle som har fylt 18 år i kalenderåret. Årsaken til dette er at vedtak kan fattes helt fram til barnet fyller 18 år.

Dette er høyere tall enn SSB oppgir. Årsaken kan være at tabellen (11.9 i NOU 2016:16) viser sakstall, og ikke antall barn. Det kan imidlertid være flere barn i hver sak.

Det finnes per i dag er ikke tilgjengelig statistikk fra Sentralenheten for fylkesnemndene eller andre om hvilket omfang av samvær som normalt fastsettes, eventuelle vilkår knyttet til samværene, antall saker der det treffes avgjørelse om annen kontakt enn samvær e.l. Det føres kun statistikk for antall saker det behandles krav om at samvær nektes⁷.

⁷ Opplysninger fra Sentralenheten gitt på forespørsel i epost i februar 2017.

2.5 Litteraturgjennomgangen

2.5.1 FRAMGANGSMÅTE

Litteraturgjennomgangen har skjedd i flere faser, og har også vært styrt av problemer med å finne relevant litteratur på området. Falch-Eriksen (2016) gjennomførte et systematisk kunnskapssøk som generelt handlet om omsorgsovertakelser, foreldres medvirkning og familievernets arbeid i forhold til foreldre som har mistet omsorgen for barna sine. Søkene omfattet alle vanlige databaser. To av kapitlene virket relevante for vårt formål, fordi de handlet om tilbakeføring fra omsorg og foreldres mestring, samt tiltak i familien og for unge voksne. Her ble i alt 72 artikler, bøker og rapporter gjennomgått, primært fra engelsktalende land. Av disse ble seks artikler inkludert i vår litteraturoversikt, hvorav to norske.

Utenom gjennomgangen av dette kunnskapssøket, gjennomførte vi egne Google-søk etter relevant litteratur om ettervern, overganger og marginalisering. Kombinert med kunnskap vi allerede hadde, og bruk av referanselister for å finne ytterligere litteratur, gjorde vi strategiske valg av litteratur som primært skulle være av nyere dato, helst fra 2008 og utover, gjerne norsk men også komparativ, og selv gjennomgå litteratur.

2.5.2 BEGRENSNINGER VED LITTERATURGJENNOMGANGEN

Denne rapporten dreier seg om et område som dels er lite omtalt, hvor et systematisk litteratursøk ga relativt få referanser. På den andre siden er ettervern, og ikke minst risiko for marginalisering knyttet til unges overgang til voksenlivet, ganske omfattende utforsket. Ettervern utforskes med utgangspunkt i en rekke fagområder, som antropologi, juss, psykologi, samfunnsøkonomi, sosialt arbeid og sosiologi. Her var utfordringen å velge ut litteratur, også fordi det ville vært utenfor dette prosjektets rammer å gjennomføre et like systematisk søk. Det kan derfor tenkes at våre strategiske valg førte til at noe relevant litteratur ble utelatt.

2.6 Etiske betraktninger

Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning (Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste), og følger vanlige, forskningsetiske retningslinjer.

To etiske hensyn vil være spesielt viktige for dette prosjektet. For det første er det en betingelse at informantenes deltakelse skjer på grunnlag av et reelt, frivillig og informert samtykke. Dette innebærer at de er informert på forhånd om at deltakelse i prosjektet ikke har noen konsekvenser for saken de eventuelt har i barneverntjenesten, og at det understrekes at de når som helst kan trekke seg fra

videre deltakelse. Informasjonen ble gitt i form av et informasjonsskriv til deltakerne i fokusgruppene før intervjuene ble gjennomført.

For det andre omhandler dette prosjektet grupper som allerede er utsatt for stigmatisering. Vi ser det derfor som viktig at deltakerne omtales respektfullt i all rapportering fra prosjektet, og at prosjektet sikrer at hensynet til konfidensialitet ivaretas ved publisering.

3 Kontakt og samvær mellom barn/ungdom og deres familienettverk

3.1 Innledning

Dette kapitlet gir først en oversikt over lovreguleringer om retten til samvær mellom barn og foreldre og undersøker hvordan samvær og kontakt mellom barn og foreldre blir praktisert. Gjennomgangen er relativt detaljert fordi reguleringen av samvær er en av forutsetningene som påvirker foreldrenes relasjon til sine barn etter en plassering utenfor hjemmet. Spørsmålene som stilles er hvordan kontakten reguleres gjennom samvær, hvilke ordninger som er mest vanlige og hvilke forhold som bidrar til at kontakten opprettholdes eller utvides gjennom samvær. Analysene er basert på omsorgsplaner som ble hentet inn fra barnverntjenesten i flere av landets kommuner. Med utgangspunkt i intervjudata undersøker vi dessuten foreldrenes erfaringer og barneverntjenestens vurderinger av hvordan samværsordninger fungerer, samt barnas behov for familietilknytning. Denne informasjonen suppleres med resultater fra intervjuet med fylkesnemndsledere.

3.2 Barns rett til samvær med egen familie

Foreldre og barns rett til samvær reguleres etter gjeldende barnevernlov i § 4-19. Det er i hovedsak barnets foreldre som har rett til samvær, men fylkesnemnda kan også bestemme at barnets slektninger, eller andre som barnet har nær tilknytning til, skal ha rett til eller samvær dersom foreldrene er døde eller ikke har rett til samvær (bvl. § 4-19, fjerde ledd). I følge bvl § 4-16 er det barnevernstjenestens ansvar å «legge til rette for samvær mellom barn og foreldre» og «der hensynet til barnet ikke taler i mot det, også legge til rette for samvær med søsken».

I forslaget til ny barnevernlov (NOU 2016:16) pekes det på en rekke svakheter ved gjeldende regler om samvær – både når det gjelder *hvem* som har en lovfestet rett til kontakt og når det gjelder *hvordan* utøvelsen av samvær reguleres. Utvalget foreslår en ny regulering av barnets kontakt og samvær med foreldre og andre nærstående når barnet er bosatt utenfor hjemmet. Lovforslaget innebærer at det som hovedregel bør gjelde at barn har rett til kontakt med foreldre, søsken og andre nærstående. En slik praksis vil ifølge utvalget være bedre i samsvar med barnekonvensjonens mål og verdier om barnevernloven.

Når det treffes vedtak om omsorgsovertakelse, skal fylkesnemnda ta stilling til om barnet skal ha samvær med foreldrene, og i tilfelle samvær, hvor omfattende dette skal være. Fylkesnemnda kan overlate til barneverntjenesten å utforme det nærmere *innholdet i samværet*. I dagens lovverk er det ingen retningslinjer som regulerer hva innholdet skal være, ifølge veilederen fra BLD (2009) skal barneverntjeneste i samarbeid med foreldrene og fosterforeldrene avtale hvordan samværet skal gjennomføres i praksis.

Samvær skal i størst mulig grad støtte opp om barnets trivsel og utvikling. Samværene skal i minst mulig grad være til skade, eller påføre barnet belastninger som hemmer utvikling. I tillegg legges det nå mer vekt på at foreldrenes samvær med barn som er plassert utenfor hjemmet også skal være *utviklingsfremmende* for barnet (NOU 2012:5, s. 112). Det presiseres at det først og fremst er barnet som skal tilgodeses ved samværsordningen, ikke foreldrene. Utvalget har derfor fremmet forslag om at barnet gis rett til samvær med *støttende tilknytningspersoner*, og at samværskrav fra voksne personer i barnets slekt og nettverk må underordnes denne vurderingen (s 113). Ifølge Backe-Hansen (1993, se også Bunkholdt og Kvaran, 2015) og BLDs veileder (2009) kan samværsordningen ha flere mål:

- å vurdere innholdet i kontakten mellom barn og foreldre med tanke på tilbakeføring,
- opprettholde tilknytning mellom foreldre og barn med tanke på tilbakeføring,
- opprettholde kontakt og slektsbånd med familien og nettverk selv om barnet ikke skal tilbakeføres,
- å hjelpe barnet over sitt savn etter familie og nettverk, og trygge barnet på hvordan foreldrene har det, samt lage seg et realistisk bilde av foreldrene.

Helt fra slutten av 1970-tallet (Fanshel og Shinn, 1978⁸) har det vært kjent at det er en positiv sammenheng mellom samvær mens barn og unge er under barnevernets omsorg, og senere tilbakeføring. Dette knyttes til at samvær er nødvendig for å opprettholde kontinuiteten i relasjonen mellom barnet og familien, slik at det er noe å bygge videre på hvis barnet flytter tilbake på et senere tidspunkt. Deres forskning sier imidlertid ingenting om hvor hyppige eller langvarige slike samvær

⁸ Fanshel og Shinn gjennomførte en av de tidlige, bredt anlagte studiene av fosterbarn i USA.

må være, eller hvordan de bør legges opp. En britisk metastudie fra 1990-tallet (Quentin med flere, 1997) fant heller ingen systematiske sammenhenger på det detaljeringsnivået. Det har man heller ikke funnet senere. Dessuten vil særlig unge under omsorg gjerne styres mer av egne ønsker, behov og vurderinger, kanskje uavhengig av hva slags samvær det har vært (Angell, 2009).

Regelmessig samvær mellom foreldre og barn vil ifølge NOU 2012:5 bidra til at tilbakeføring blir enklere, fordi foreldrene vet mer om sitt barn og bedre kan forstå og møte barnets reaksjoner. Samvær kan også være en viktig kilde til informasjon og gi barn og unge som trenger det et realistisk bilde av foreldrene sine. Samtidig kan gode samvær gi barnet trygghet på at foreldrene bryr seg. For litt større barn som har hatt et stort omsorgsansvar for foreldrene og bekymrer seg for hvordan det går med dem, kan det være viktig å se at foreldrene klarer seg og blir ivaretatt.

3.2.1 KRAV TIL STABILITET OG KONTINUITET

Ifølge barnevernloven § 4-1 er det til barnets beste å legge vekt på stabilitet og god voksenkontakt, samt kontinuitet i omsorgen. Kontinuitet i nære relasjoner kan bidra til å opprettholde identitet og tilknytning. Utredninger understreker at barnets relasjon og tilknytning til foreldrene alltid bør være et sentralt moment når omfanget av samværet skal fastsettes (NOU 2000:12). Dette framheves av fylkesnemndas informanter ved spørsmål om samvær. Som eksempel nevnes en sak der en utenlandsk familie som nylig kom til Norge, fikk et betydelig samvær med sin eldste datter etter omsorgsovertakelse fordi hun ikke hadde annen familie, og med den begrunnelsen at foreldrene ville være hennes eneste nettverk når hun blir voksen og fyller 18 år.

Midlertidige plasseringer tilsier hyppige og mer langvarige samvær mellom barn og foreldre for å holde kontakten mest mulig ved like, som igjen gjør en tilbakeføring enklere. Sjeldnere og kortere samvær er aktuelt dersom plasseringen antas å være langvarig, der tilbakeføring ikke kan påregnes eller ligger langt fram i tid. Hensikten med samvær vil da være å gi barnet kjennskap til hvem foreldrene er, og ikke å skape eller opprettholde en følelsesmessig tilknytning mellom barn og foreldre (Haugli og Havik, 2010, NOU 2012:5). Dersom samværet er omfattende vil det være lettere å opprettholde en nær tilknytning, og barnets definisjon og opplevelse av seg selv og andre vil bli påvirket av foreldrenes forståelse, væremåte og handlinger (Haugli og Havik, 2010).

En viktig hensikt ved omsorgsovertakelser er at barn og unge skal få en stabil omsorgssituasjon. Det vil si at omsorgspersonene og hverdagen oppleves som forutsigbar, uten store eller hyppige endringer i væremåte eller rutiner. Mangel på stabilitet kan føre til en utrygg og desorganisert tilknytning, risiko for skjevutvikling eller skader i utviklingen (Bunkholdt, 2002).

Kravet til kontinuitet i tilknytningsbånd til familien kan imidlertid komme i konflikt med behovet for en stabil omsorgssituasjon i fosterhjemmet. Dette er et dilemma som framheves i våre intervjuer med barneverntjenesten og fylkesnemnda. Samvær vil ikke alltid være det beste for barnet. Av og til kan de bidra til å øke eller forlenge barnets problemer, når relasjonen til foreldrene er forstyrret. Barn har stort behov for stabilitet i form av ro, trygghet og forutsigbarhet når det skal bli kjent med og knytte seg til sine nye omsorgspersoner. I følge Raundalenutvalgets innstilling skal det i spørsmål om samvær legges vekt på at tilknytningen må være trygg for barnet, samtidig som den skal være utviklingsstøttende (NOU 2012:5).

Det framgår av intervjuene med barnevernansatte at tilknytningen til fosterhjemmet og barnets behov for stabilitet i omsorgssituasjonen er svært viktig i vurderingen av samvær for barn som er langtids plassert. For eksempel kan samvær med foreldrene i enkelte tilfeller føre til at en eventuell positiv utvikling i fosterhjemmet blir vanskelig eller betydelig satt tilbake. En av saksbehandlerne ga uttrykk for at det som regel vil være meningsløst med hyppige samvær med biologisk familie dersom det forstyrrer tilknytningen til fosterhjemmet, og skaper utrygghet for fosterhjemmet.

3.3 Regulering av samvær – formål og praksis.

Omsorgsplanens funksjon

Når barn tas under omsorg skal det utarbeides en midlertidig plan for barnets omsorgssituasjon og plassering (jf. lov om barneverntjenester § 4-15, 3.ledd). Omsorgsplanen skal først og fremst avklare barneverntjenestens intensjoner og formål med plasseringen. Planen skal tydeliggjøre hvor barnet skal bo og vokse opp, hvorvidt det tas sikte på en langvarig plassering eller om barnet skal tilbakeføres foreldrene, samt barnets relasjon og kontakt (samvær) med sin familie og om barnet har særlige behov som må følges opp. Senest to år etter omsorgsovertakelsen skal det utarbeides en endelig plan for barnets fremtidige omsorgssituasjon. Grunnen til at det skal utarbeides to planer i løpet av relativt kort tid, er at forholdene ofte vil endre seg etter en plassering både for barnet og foreldrene.

Det er behov for å se an barnets utvikling før en kan si noe mer permanent om framtida (Ofstad og Skar, 2015). Etter to år kan det også være mulig å si noe om en tilbakeføring til foreldrene er aktuell.

Bestemmelsen om at alle barn som er plassert i fosterhjem (bvl. § 4-15, 3 ledd) skal ha en omsorgsplan, har som hovedmål å sikre målrettet, forutsigbar og framtidsrettet oppfølging av fosterbarn og fosterhjems plasseringer. Selv om det er få retningslinjer for fastsetting av samvær, er det en hovedregel at det må være en sammenheng mellom samvær og planen for plasseringen. Planen skal ha et langsiktig perspektiv og beskrive ulike sider ved samværsordningen: omfang, begrunnelser for samvær, mulighet for tilsyn under samvær og endringer i forhold til utvidet eller redusert samvær (Ofstad og Skar, 2015).

På grunnlag av vedtaket i fylkesnemnda skal det i tillegg utarbeides en samværsavtale som omhandler den praktiske gjennomføringen og tilretteleggingen av samværene. I disse avtalene skal datoene for samvær, varighet, hvem som skal være til stede og hvor samværene skal foregå nedfelles, eventuelt om det skal være tilsyn med samværene.

3.3.1 BARNEVERNETS VURDERINGER VED FASTSETTELSE AV SAMVÆR

Ved fastsettelsen av samværet er hensynet til barnets beste det avgjørende hensynet. Sentrale momenter ved vurderingen vil være omsorgsvedtakets formål og antatte varighet, barnets behov og foreldrenes samværskompetanse (Haugli, 2000). Andre forhold som tillegges vekt er foreldrenes fungering, deres holdninger og akseptering av plasseringen, barnets alder og behov, hvem barnet er knyttet til, samt de erfaringer som er gjort gjennom den første tiden etter omsorgsovertakelsen.

Plasseringens varighet og målsetning vil ha betydning ved vurdering av samvær (Ot.prp. nr. 44 (1991–1992):51.) Hvis en omsorgsovertakelse er ment å være langvarig, fram til barnet blir 18 år, vil dette, som tidligere nevnt, i seg selv tilsi mindre samvær med de foreldrene. Hvis planen er at barnet skal flytte tilbake til foreldrene vil det være viktig med hyppig samvær. Tilknytningen skal ikke brytes hvis barnet er midlertidig plassert utenom familien og kontakten med foreldrene i slike tilfeller bør holdes best mulig ved like. Følgelig vil plasseringens antatte varighet få betydning for barnets samvær med foreldrene og hva slags kontinuitet som opprettholdes i barnets relasjon til familien. I intervjuet med fylkesnemnda kom det fram at nemnda behandler langt flere saker som gjelder langtids plasseringer i forhold til for 10–15 år siden. Inntrykket er at det over tid

har blitt langt flere omsorgsovertakelser av de minste barna, noe det var vanskeligere å få gjennomslag for før. Små barn som blir plassert for oppvekst vil etter kort tid få en tilknytning til fosterhjemmet, som gjør det uaktuelt med tilbakeføring og hyppige samvær.

Det framgår av intervjuene med saksbehandlerne at større barn som allerede har en etablert tilknytning til foreldre og slekt, har mer samvær enn yngre barn som plasseres et sted det er meningen at de skal vokse opp. Samtidig vil det noen ganger vil være hensiktsmessig å utvide samværene når barnet blir eldre med tanke på at unge voksne erfaringsmessig vil søke kontakt med foreldrene når de flytter ut av fosterhjem eller institusjon.

Foreldrenes egenskaper og fungering vil ha betydning for samværsordningene på grunn av sammenhengen med hvorfor omsorgsovertakelse ble foreslått i sin tid, og konsekvenser omsorgssvikten av den tidligere omsorgssvikten (Haugli og Havik, 2010). Noen foreldre har problemer med å være trygge voksenpersoner og viser sterke følelsesmessige reaksjoner under samvær. Enkelte bruker samværene til å involvere barnet i eksisterende konflikter, eller forteller barnet at det skal flytte hjem igjen selv om dette er usannsynlig eller uavklart. Andre kan slite med rus eller psykiske problemer, eller fungerer kognitivt svakt. Noen foreldre møter ikke opp til samvær. Alt dette kan oppleves uforutsigbart og vanskelig for barnet, særlig dersom det skjer flere ganger (Koch og Walstad, 2005).

Intervjuene med barneverntjenesten illustrerer også at foreldrenes problemer og atferd kan gjøre samvær problematisk for barnet. I hvilken grad disse problemene vil være til skade for barnet under samværene, vurderes fra sak til sak. Positive egenskaper som «kjærlig og omsorgsfull» osv. fremheves som et argument for å opprettholde eller utvide kontakten og samværet, mens foreldrenes problemer i større grad blir brukt som et moment for å begrunne et begrenset samvær. Dette kan dreie seg om rusproblematikk og/eller psykisk ustabilitet.

Intervjuet med fylkesnemndslederne bekrefter at foreldrenes evne til samarbeid tillegges stor vekt i spørsmål om samvær, men at vansker i samarbeidet ofte skyldes at foreldrene er «satt på sidelinjen» og føler seg krenket. I følge en av informantene er det imidlertid viktig for fylkesnemnda å kunne se nyansene i hver sak. I praksis vil det si å ta vare på de familiene hvor det finnes ressurser og ta hensyn til at foreldrene befinner seg i forskjellige stadier i livet sitt.

I følge våre informanter i barneverntjenesten er foreldrene i en sårbar posisjon, samtidig som de bryr seg om barna sine og ønsker å treffe dem. Saksbehandler opplever at de fleste foreldre bryr seg selv om de har erkjent at de ikke lenger kan ha omsorgen for sine barn. Mange foreldre godkjenner og aksepterer å ha et foreldreskap på avstand, og gjør så godt de kan, selv om de gjerne vil ha mer samvær enn de kanskje har fått. Det er bare unntaksvis at foreldre ikke evner eller ønsker å ha kontakt eller samvær med barna sine:

Jeg tenker at de som ikke bryr seg, det handler om psykiatri – at det blir for vanskelig for dem. Hvis ikke de får være mamma og pappa så kan det være det samme.. Det er den enkleste veien for dem, på en måte (saksbehandler).

Videre legges det vekt på foreldrenes evne til samarbeid og at de aksepterer situasjonen. Det har betydning for at barnet skal få slått seg til ro i fosterhjemmet. En av fylkesnemndslederne spør om dårlig omsorgskompetanse er det samme som dårlig samværskompetanse, og har i flere tilfeller gått mot barnevernets innstilling i samværsaker:

Personlig så gir jeg (fylkesnemndsleder) en del samvær hvis barna er store og mor egentlig i perioder klarer samværene bra – og mor samarbeider og er lojal, så klarer ikke jeg helt å skjønne hvorfor de skal miste den mammaen, så akkurat nå er vi opp i det dobbelte (samvær) av det barnevernstjenesten er.

Utsagnet viser at fylkesnemnda og den lokale barneverntjenesten kan ha ulike oppfatninger av foreldrenes evne til å fungere i samværsituasjonen fordi samvær er av kort varighet, og derfor krever mindre av foreldrene. Oppfatningen er at både veiledning på gjennomføring av samvær og oppdatert informasjon om barnet kan gi foreldre bedre forutsetninger for å skape gode samvær.

3.3.2 VILKÅR OG BEGRUNNELSER VED REGULERING AV SAMVÆR

Etter dagens ordning har fylkesnemnda adgang til å sette vilkår for hvordan kontakten mellom barn og foreldre skal foregå i form av pålagt tilsyn under samvær. Tilsyn er et kontrolltiltak som må være begrunnet i et behov for å *avverge skade eller fare for barnet* (NOU 2016:16). Tilsyn fra barnevernstjenesten kan sikre at barnet blir ivaretatt og ikke utsettes for fare, skade eller psykiske belastninger (Haugli og Havik, 2010).

Samvær under tilsyn foregår i forskjellige former, og forekommer i en del tilfeller. I omsorgsplanene vi innhentet, var tilsyn vedtatt i 12 av 55 saker (se tabell 3.1 nedenfor). Et typisk tilfelle er når barnet har behov for kontakt med foreldrene, men barnet skjermes for foreldrenes rusproblematikk ved at barneverntjenesten fører tilsyn og regulerer omfanget.

Tabell 3.1 er basert på analyse av omsorgsplaner innhentet fra tolv forskjellige kommuner høsten 2015. De er i hovedsak «endelige» dvs. at de er planer der barnets *fremtidige* omsorgssituasjon skal avklares. De har et langsiktig perspektiv og skal, som tidligere nevnt, utarbeides senest to år etter at barn tas under omsorg.

Tabell 3.1. Antall omsorgsplaner med begrunnelser, forslag om endringer og vilkår/tilsyn under samvær (n=57)

Begrunnelser for samvær	Saker der endringer i samvær er vurdert eller innvilget	Vilkår og tilsyn under samvær
35 saker	20 saker	12 saker

Analysen av omsorgsplanene kan i hvert fall gi oss en viss indikasjon på hvor ofte det gis begrunnelser for samvær og hva slags begrunnelser som gis. I tillegg har vi sett på hva som karakteriserer de sakene der det er gjort endringer i samværsordningen (som oftest utvidet samvær), og saker der fylkesnemnda stiller vilkår om tilsyn under samvær.

Som tabell 3.1 viser, var ikke omsorgsplanene begrunnet i mer enn 35 av 57 tilfeller. I flere av disse planene er det barnets behov for kontinuitet og identitet som vektlegges som begrunnelse for samvær. Betydningen av samvær med egen familie blir ofte vektlagt, men begrunnelsene er gjerne kortfattet gjort rede for:

Samvær er ønskelig fordi «det er viktig å kjenne sitt opphav og sine søsken».

På bakgrunn av gutten sin alder og tiknytning til foreldrene er det viktig at han opprettholder kontakt med dem og sikres samvær med sine søsken.

Målet med samværet er at det skal være en positiv opplevelse for barnet, og at barnet skal kjenne sitt opphav.

Jenta har samvær med far og mor og sine fire søsken. Det er viktig at hun får opprettholde kontakten med foreldrene og sin kulturelle bakgrunn'.

Samværet med foreldre er sjelden begrunnet i barnas egne ønsker og behov. Kun i ett par saker blir det henvist til at ordningen tar hensyn til at barnet ikke ønsker samvær med den ene forelderen:

Mor er innvilget samvær 1 gang pr. mnd. á 2 timer m tilsyn (etter ønske fra gutten). Far har rett på dagsamvær, men gutten ønsker bare helgesamvær med far (pga. forholdet til fars samboer.)

Mor er innvilget samvær men rammen/omfanget ennå ikke er fastsatt fordi jenta ikke ønsker samvær

Det som fastsettes på vedtak- eller domstidspunktet, anses som «riktig» samvær og til barnets beste i tiden framover (Ofstad og Skar 2015:189). I saker vedrørende omsorgsovertakelse vedtar fylkesnemnda et minimumssamvær, mens det er opp til barneverntjenesten å bestemme om samværet skal praktiseres i større omfang eller mer fleksibelt enn det som er fastsatt av fylkesnemnda.

Analysen av omsorgsplanene viser at endringer i samvær er vurdert og/eller fastsatt i under halvparten av sakene i dette utvalget. Et eksempel hentet fra omsorgsplanene viser til en sak der mor, som opprinnelig var innvilget samvær med tolv ganger inntil seks timer (uten samværstilsyn), fikk utvidet samværet til månedlige helgesamvær. Et annen sak gjelder utvidelse av opprinnelig vedtak om samvær fra én gang pr år til tolv helgesamvær, uten at dette er begrunnet i planen. I følge Fosterhjemshåndboka (Sundt, 2016) skal samværsordningen evalueres jevnlig av partene, i dette tilfelle barneverntjenesten og fosterhjemmet. Samværene skal justeres slik at de mest mulig av tiden støtter opp under barnets trivsel og utvikling. Barnets behov for samvær vil endre seg over tid, og foreldrenes situasjon vil endre seg, så det er nødvendig med jevnlig evaluering av avtalene som er inngått.

En del av planene inneholder begrunnelser for utvidet samvær mellom barn og foreldre med minoritetsbakgrunn, i saker der barnets mor eller far er barnets eneste familie og derfor vil være viktig når de kanskje flytter hjem som unge voksne.

Begrunnelsen som anføres i omsorgsplanen tydeliggjør barnevernets rom for skjønn. Det er opp til den enkelte saksbehandler å vurdere hva som er «riktig» samvær og hva som er til «barnets beste» i saker der foreldrene ønsker endringer og utvidelse i den opprinnelige samværsavtalen. I flere tilfeller vises det til konflikter og manglende samarbeid mellom foreldre og fosterforeldre som

vanskeliggjør samværsordningen, eller det stilles som forutsetning at foreldrene må vise mer innsikt i egen og barnas situasjon før samvær kan utvides og endres.

Analysen av omsorgsplaner viste at samværsregulering i form av tilsyn foregår på ulike måter i de elleve sakene der dette var fastsatt (tabell 3.1). Tilsyn er et kontrolltiltak som må være begrunnet med et behov for å avverge skade eller fare for barnet (Ofstad og Skar, 2015:186). I en av sakene var eksempelvis barnets samvær med far fastsatt til fire ganger to timer årlig. I følge planen gis barneverntjenesten rett til å føre tilsyn under samvær, samt rett til å begrense og regulere telefonkontakten mellom far og datter. I noen planer er det spesifisert at samværet med foreldrene skal foregå under tilsyn i foreldrehjemmet, eksempelvis med begge foreldrene tilstede, fire ganger årlig á tre timer. I andre saker foregår tilsynet ved at barnets samvær med biologisk mor skal skje i fosterhjemmet. Selv i saker der barn og foreldre har jevnlig samvær (helger og ferier etter avtale), kan det stilles vilkår om at fosterhjemmet fører tilsyn, eksempelvis når barnet er plassert hos slektninger. Begrunnelsen for å føre tilsyn var imidlertid sjelden angitt i de sakene vi har innsyn i gjennom omsorgsplanene, fordi begrunnelsen sto i beslutningen fra fylkesnemnda eller Tingretten.

3.3.3 VARIASJON I KONTAKT OG SAMVÆR MELLOM FORELDRE OG BARN

Tabell 3.2 viser i hvilken grad samvær er regulert i omsorgsplanene, hvilke samværsordninger som er mest vanlig og hvordan omfanget av samvær varierer fra sak til sak mht. omfang (antall ganger og timer innvilget pr år).

Tabell 3.2. Samværsordninger nedfelt i omsorgsplanene (N=57)

Samværsordninger	Antall saker	Samvær med mor alene	Samvær med far alene	Begge foreldre
Svært begrenset samvær: 1–4 ganger årlig	16	8	7	1
Begrenset samvær 6 ganger årlig	18	12	6	
7–9 ganger årlig samvær	5	4	1	
Månedlig samvær 12 ganger årlig	13	10	3	
Jevnlig samvær (20–24 ganger årlig)	5	1	3	1
I alt	57	35	20	2

Analysen av omsorgsplanene viser stor variasjon i samværsordningene med hensyn til omfang og hyppigheten av samvær og hvem av foreldrene som tilkjennes

samvær. Avtalene varierer fra svært begrenset samvær til jevnlig samvær etter behov. I tillegg viser analysene (ikke vist i tabell) at samværet i stor grad varierer i antall timer per gang, fra minimum 1–3 timer per gang (formiddag eller ettermiddag) til 6-timers helgesamvær, og/eller helgesamvær med overnatting.

I følge oversikten over (tabell 3.2) var det vedtatt «svært begrenset» samvær (1–4 ganger pr. år) i 16 av sakene, mens det i 18 saker var vedtatt begrenset samvær tilsvarende seks ganger pr år. Det vil si at mer enn *halvparten av sakene* i dette utvalget inneholdt vedtak om svært begrenset eller begrenset kontakt mellom barn og foreldre, med to til seks samvær årlig. Månedlig og jevnlig samvær var vedtatt i tilsammen 18 saker (om lag tre av fire saker), hvorav 13 saker gjaldt månedlig samvær (en av fire). De få sakene (5 planer) der det var vedtak om jevnlig samvær omfatter i stor grad helgesamvær.

Analysen av de 57 omsorgsplanene viser ikke typiske variasjoner. Som nevnt, foreligger det ingen sentrale retningslinjer for regulering av samvær, men det kan virke som om det innad i barneverntjenesten eksisterer en felles norm eller standard for hva som er et minimum eller svært begrenset samvær, ofte fastsatt til et par timer 2–4 ganger årlig. Tabell 3.2 tyder imidlertid på at det er klare forskjeller i omfanget av samvær for hhv. mor og far når det gjelder timer og antall ganger som innvilget i nemnda. Eksempel på slike forskjeller kan illustreres ved at mor er innvilget samvær tolv ganger (helg) per år à seks timer, mens far er innvilget samvær tolv ganger per år (en gang/dag per måned) à fire timer. Et annet eksempel er der samvær med mor er fastsatt til seks helger (lørdag og søndag) årlig, mens samvær med far er fastsatt til seks ganger årlig à seks timer. Et tredje eksempel er der mor er innvilget dagsamvær hver åttende uke (seks ganger pr år), mens far er innvilget én helg pr måned (tolv helger pr år). Ingen av disse ordningene eller forskjellene er begrunnet i planene.

Analysen tyder videre på at samvær med mor alene (35 saker) er mye mer vanlig enn samvær med far alene (20 saker). Mødrene innvilges samvær i større grad enn fedrene, og det er store variasjoner i omfang og hyppighet av samvær mellom foreldrene. Samværene skjer i de fleste tilfellene med foreldrene enkeltvis, som følge av at foreldrene er skilt eller bor hver for seg. Vi kan imidlertid ikke ut fra planene si noe hvordan samværsordningen fungerer i praksis eller hvorvidt foreldrene faktisk følger opp avtalene som blir inngått. På dette punktet ville referater fra møter med foreldre, oppfølgingbesøk i fosterhjem og samværsavtalene gitt et bedre innblikk.

I følge en intervjuundersøkelse foretatt av Sundt (2013) er det store variasjoner i barneverntjenestens arbeid med omsorgsplaner. Det gjelder både for hvordan prosessen med utarbeiding av planene skjer, hva de inneholder, og om de brukes som styringsverktøy i oppfølgingen av fosterbarn, fosterfamilier og foreldre. Hennes undersøkelse viser også at få fosterbarn og enda færre fosterfamilier involveres i dette planarbeidet.

3.4 Samvær med familie og slekt

Som nevnt over, kan fylkesnemnda bestemme at andre enn foreldrene skal få rett til samvær med barnet. Etter lovendring 1. desember 2006 nr. 65 ble imidlertid kretsen av personer som kan kreve samvær betydelig innskrenket. Etter gjeldende § 4-19 fjerde ledd kan «barnets slektninger, eller andre som barnet har en nær tilknytning til» kreve at fylkesnemnda tar stilling til om de skal ha rett til samvær enten når en eller begge foreldre er døde, eller når fylkesnemnda har bestemt at en eller begge foreldre bare innvilges «svært begrenset» samværsrett (eksempelvis fire ganger tre timer årlig samvær, jf. Høyesteretts avgjørelse i Rt. 2015:467). Hvis det fremmes krav om samvær med nær slekt, vil utfallet bero på fylkesnemndas vurdering. I praksis betyr lovens begrensinger at søsken, besteforeldre, eller andre personer som barnet har en nær relasjon til, normalt ikke vil få fastsatt samvær med barnet. Av i alt 50 saker er det bare vedtaksfestet rett til samvær med nær slekt i 17 saker (besteforeldre, tante, onkel og søsken), hvorav ni av sakene omfatter regulert samvær med søsken.

3.4.1 SØSKENSAMVÆR OG BEHOVET FOR KONTAKT MED EGEN FAMILIE

Ved lovendring 21. juni 2013 inntatt en tilføyelse i § 4-16 om at «Barneverntjenesten skal der hensynet til barnet ikke taler imot det, legge til rette for samvær med søsken» (§ 4-16 første ledd). I lovendringen nedfelt i Prop L 106 (2012–2013:173) vurderte man å innføre en ny bestemmelse om rett til samvær med søsken. Forslaget var at fylkesnemnda skulle få plikt til alltid å vurdere dette ved en omsorgsovertakelse, slik at vurderingen ikke var betinget av at noe fremmet forslag om søskensamvær. BLD ønsket imidlertid ikke å lovfeste en slik bestemmelse, under henvisning til at forslaget ville reise kompliserte spørsmål om partsstatus for søsken.

I vår analyse framgår det at søskenkontakt sjelden blir omtalt, fastsatt eller begrunnet i omsorgsplanene. I noen tilfeller vil barnet sikres søskenkontakt ved besøk i foreldrehjemmet dersom andre søsken fortsatt bor hjemme. I andre tilfeller

er søsknene plassert i flere fosterhjem der kontakten kan bli sporadisk, eller primært foregå via sosiale medier.

I de få tilfellene der søskenkontakt er fastsatt, gis det sjelden noen nærmere begrunnelse i omsorgsplanen. Et unntak er følgende vurdering i en omsorgsplan:

Mor og stefar er innvilget timesamvær 4 ganger pr. år à 3 timer, i tråd med jentas ønsker/behov – og med mulighet for tilsyn under samvær. Jenta skal sikres samvær med sin bror, som bor i et annet fosterhjem.

Barnevernpanelets rapport (2011) framholder at barnevernet i for liten grad legger til rette for samvær med søsken, besteforeldre og annen slekt – selv om familien ofte vil være viktige støttepersoner etter at de fyller 18 år. Panelet mener at barnevernet må ha hovedansvaret for at barnet eller ungdommen har mulighet til å holde kontakt og bli kjent med søsken, annen familie og nettverk. Alle barn og unge må høres når samvær skal bestemmes og barnevernet må legge til rette for at alle trygt får uttrykke sine ønsker. Men ingen barn eller unge skal tvinges til samvær. Panelet mener at barn og unge må sikres større innflytelse over samvær med foreldre, søsken og andre de ønsker samvær med. I tråd med unges egne ønsker, har lovutvalget som har utredet ny barnevernlov (NOU 2016:16), tatt til orde for å styrke søskens rett til samvær i samsvar med barnekonvensjonens mål og verdier.

I omsorgsplanene vi gjennomgikk var det, som nevnt, sjelden skrevet noe om barnets/de unges egne ønsker for samvær og kontakt med foreldre og søsken. Unntaket gjaldt saker der det ifølge planen var anført at foreldrene var innvilget samvær, men der rammen og omfanget ennå ikke var fastsatt fordi ungdommen selv ikke ønsket samvær. I planen hadde barneverntjenesten skrevet at samvær i en eller annen form vil være viktig, men dette må utsettes til jenta selv er klar for det. Jentas behov måtte gå foran morens ønske om samvær.

Saksbehandlerne framhevet at det viktigste er å finne fram til en samværsordning som er til barnets eller ungdommens beste, og avklare hva de selv ønsker:

Det å involvere de foreldrene og ha de med på alle møter tenker jeg det er veldig fint; litt sånn idealistisk – det kunne vi jo ønske å oppnå. Men min lille kjepphest er; hva vil barnet? Hva vil ungdommen? Det synes jeg skal være overordnet foreldrenes behov – Hvis de vil ha foreldrene sine med, ja så skal vi tilrettelegge for det. Men hvis de faktisk absolutt ikke vil at foreldrene er med, selv om foreldrene kanskje kan være fornuftige nok, så skal vi altså ta hensyn til det (saksbehandler).

En annen sier at:

Jeg tenker det er barna vi jobber for, og vi må lytte til. Og jeg tenker at vi også skal bli flinkere til å lytte og spørre barnet oftere; hvem er viktige personer i livet ditt før og nå, framover.

Noen ganger kan det være riktig å åpne opp for mer samvær – eksempelvis utvide antall ganger eller timer, så barna får bekreftet og kontrollert at foreldrene har det greit, eller at de får justert sitt bilde av foreldrene.

Aamodt og Mossige (2014) viser i sin rapport hvordan sosiale medier i dag skaper muligheter for utvidet kontakt mellom barn og familie, utenom avtalefestet samvær. For noen har den utvidete kontakten bidratt til å skape ro og hjelpe barnet til å mestre en ellers vanskelig tilværelse. For andre kan kontakt på sosiale medier gi muligheter til at foreldre utøver et kontinuerlig press skaper uro for barna. Det å legge til rette for gode samværsordninger krever derfor at barnevernet er klar over og tar stilling til kontakten på sosiale medier.

Barns rett til medbestemmelse

Barns rett til medbestemmelse har blitt stadig tydeligere understreket, og er også inntatt i Grunnloven. Det framgår både av FNs konvensjon om barns rettigheter, barneloven §§ 31–33, barnevernloven § 6–3 at barn skal ha innflytelse på beslutningsprosesser og derigjennom kunne påvirke innholdet i tjenestene de får. I hvor stor grad dette skjer i praksis er imidlertid usikkert.

Mange unge mener barnevernet bestemmer for mye og i for liten grad involverer dem i beslutninger og gir dem innflytelse (Barnevernpanelets rapport 2011). Det gjelder både spørsmålene om hvem i familien og nettverket de skal ha samvær med og hvor mye eller lite samvær og annen kontakt de skal ha. I følge studier (Thoresen, 2012) opplever ungdom at de i for liten grad blir tatt med i planlegging av samværene. Det er de voksne som er med å planlegge, og de voksne som evaluerer hvordan samværene fungerer.

I følge barnevernpanelet (rapport 2011) må barn og unge i større grad få mulighet til å dele erfaringer og komme med innspill på måter de selv er med og bestemmer. Forskning viser at det å gi barn og unge innflytelse over hva slags hjelp de trenger og egne framtidsvalg, bedrer utvikling og selvfølelse (Winsvold og Falck, 2011). Gjennom også systematisk å involvere barn og unges erfaringer og forslag til endringer på systemnivå, kan barnevernets tiltak bli mer treffsikre og nyttige. Ansatte i barneverntjenesten må bevisstgjøres om betydningen dette

kan ha, og få opplæring i ulike arbeidsmåter som kan sikre at alle barn og unge får muligheter til å gi innspill og ha reell innflytelse.

Barnevernpanelet mener at barnevernet, i samarbeid med barn og unge, i betydelig grad må legge vekt på å finne fram til rutiner og strukturer som sikrer at barn og unge i større grad er samarbeidspartnere og får innflytelse i alle deler av barnevernet. Fokus på holdningsskapende arbeid og opplæring i ulike arbeidsmåter, kan sikre at ansatte bedre involverer barn og unge i barnevernet og samtidig gir dem mer innflytelse og makt.

En del barn og unge føler seg lite forstått i møte med barneverntjenesten eller lite følelsesmessig ivaretatt i møte med saksbehandleren. Barnevernets dobbeltrolle som hjelper og kontrollør gjør at det kan være vanskelig å tørre å snakke åpent der. Samtidig er det grunnleggende at barn og unge i barnevernet forstår de avgjørelser som tas om deres liv og at de blir møtt på sine følelser i forhold til dette.

Innenfor psykisk helsevern og rus, har man de siste årene engasjert *erfaringskonsulenter* som støttespillere for barn og unge. Dette er personer med egen erfaring fra å motta hjelp og støtte i hjelpeapparatet og kan brukes der det er konflikter mellom saksbehandler og den unge – for eksempel ved plassering eller ved uenighet om tiltakene barnet eller ungdommen ber om.

Også Landsforeningen for barnevernsbarn har engasjert erfaringskonsulenter, noe som kan bidra til at flere barn og unge opplever at de blir sett og forstått. Flere kan oppleve å få støtte til tanker og følelser. Erfaringskonsulenter kan også fungere som en «tolk» mellom den unge og saksbehandleren.

3.4.2 SAMVÆRSNEKT OG BEGRENSNINGER I KONTAKT MELLOM BARN OG FORELDRE

Selv om hovedregelen er at barn og foreldre har rett til samvær, har nemnda adgang til å begrense eller avskjære retten til kontakt og samvær, samt bestemme at foreldrene ikke skal ha rett til å vite hvor barnet er plassert.

I praksis er det kun i sjeldne (ekstreme) tilfeller at vedtakene i nemnda ender med samværsnekt mellom barn og foreldre. I følge statistikken over antall saker som gjelder nekting av samvær er det gjort vedtak om samværsnekt i 158 saker (fylkesnemndene for sosiale saker 2015). Av i alt 57 omsorgsplaner innhentet i vår undersøkelse var det bare 4 saker som gjelder nekting av samvær for en eller begge foreldre.

For at foreldrene skal nektes samvær må det foreligge spesielle og sterke grunner (Sørensen, 2016). Regelen er at det ikke skal fastsettes samvær som er uheldig eller skadelig for barnet. Kravet har sin bakgrunn i praksis fra Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD), som viser til at samværsnekt bare vil være et forholdsmessig inngrep i retten til familieliv i eksepsjonelle tilfeller, og bare dersom det kan begrunnes i et dominerende hensyn til barnets beste.

3.5 Foreldrenes erfaringer og barnevernets vurderinger

3.5.1 FORELDRENE ERFARINGER MED SAMVÆR OG TILSYN

Foreldre som har hatt lite samvær kan fortelle at de har følt seg sviktet og forlatt av barneverntjenesten, og spør hvilken betydning de i det hele tatt kan ha som foreldre. Hvor er deres foreldreansvar?

En mor kan fortelle at hun bare har samværsrett én gang i året, og at hun ikke har noen kontakt med barnevernet utover dette. Inntrykket er at foreldrene blir ekstra sårbare og føler seg avvist av barnevern og fosterforeldre når samværet er såpass begrenset.

Fosterforeldrene ser på oss som en trussel, ikke sant, – men de må forstå meg som mor, at jeg ønsker mer samvær. Men når hun (fostermor) ikke gjør det, så tenker jeg at hun har et problem og trenger hjelp. Men det er vanskelig for meg å si til barneverntjenesten: «ser dere hva jeg synes og hvorfor?» – for de vil jo aldri ta foreldrene sitt parti (mor 1).

Foreldre har opplevd å miste kontakten med barnevernet etter at barnet ble flyttet i fosterhjem andre steder i landet.

Sånn som jeg, jeg hadde kontakt med de (barneverntjenesten) i et halvt år omtrent før han (gutten hennes) ble flyttet. Og etter at han ble flyttet så har jeg vel – det er nå tre år siden – bare vært på to møter med barnevernet (mor 2).

Hvordan barneverntjenesten møter foreldrene og legger til rette for deres foreldrerolle har betydning for hvordan samværene oppleves av involverte parter. I følge loven gis det muligheter til tilsyn under samvær, som regel av en ekstern tilsynsfører, men tilsynet kan også utføres av saksbehandler. Foreldregruppen har forskjellige erfaringer med tilsyn under samvær. Enkelte gir uttrykk for at de opplever tilsynet som kontroll og mistillit mot dem som foreldre.

Jeg har spurt om få barneverntjenesten til å stille som tilsynspersoner (under samværet). Og jeg fikk familievernkontoret til å være det en stund, og da gikk det greit, men så da de ikke var tilstede lenger, da kom det nye beskyldninger (via tilsynsfører) og jeg spurte om familievernkontoret kunne møte opp igjen, men det er ikke det som står i dommen at de skal (mor 3).

Foreldre opplever å få mye kritikk om hvordan de oppfører seg under samvær, uten at de får noe veiledning på hvordan de skal håndtere det bedre neste gang:

Det kan være at følelsene er feil. Altså, du må ikke grine, ungene må aldri se at du er trist og lei. – Men hvorfor skal ungene vite at vi ikke har følelser? Når du ikke får noen begrunnelse, så er det vanskelig (mor 2).

Flere foreldre gir uttrykk for at de ønsker råd og veiledning på gjennomføring av samværet. Enkelte viser til at de har fått god veiledning fra eksterne terapeuter, mens andre er blitt henvist til å kontakte familievernkontoret på egen hånd. En mor forteller at hun både mottok individuell veiledning både før og etter samværet, samtidig som fosterfar var tilstede under selve samværet som tilsynsperson for å trygge barnet i samværsituasjonen, noe hun opplevde som en god støtte fordi barnet var familieplassert. Eksemplet tyder på at det kan være lettere å få til et godt samarbeidsforhold når foreldre får god oppfølging i form av veiledning. Dette bekreftes også av annen forskning (NOU 2012:5).

3.5.2 ENDRINGER I SAMVÆRSORDNINGER OG BARNEVERNETS PRAKSIS

I intervjuene med fylkesnemndsledere kom det fram at det over de siste 10 årene (siden fylkesnemnda startet i 1993 og fram til i dag) har skjedd en markert endring i holdninger til familietilknytning og samvær:

... fra starten av så var det mye mer fokus på at tilbakeføring og muligheten for det og mye mer omfattende samværsordninger, men nå er det nærmest blitt en sånn standard på 2–4 eller 6 samvær per år, og det gjør jo at muligheten for å tilbakeføre barn også blir mindre. Men det henger jo sammen med de utredningene som har vært – nedtoningene av biologi (fylkesnemndsleder).

Endringen som beskrives, tyder på at barns rett til samvær og hensynet til kontinuitet i familierelasjoner har endret seg over tid, og at det i dag legges større vekt på stabilitet og tilknytning til fosterforeldre ved langvarige plasseringer enn tidligere. I saker der høyesterett har antatt at omsorgsovertakelsen blir midlertidig,

og tilbakeføring ventes å finne sted innen rimelig tid, legges imidlertid mer vekt på at kontakten mellom foreldre og barn må holdes mest mulig vedlike ved hyppige samvær av noe lengre varighet (NOU 2012:5). Vedtak som fattes i fylkesnemnda og i høyesterett vil på sikt gi klare føringer for praksis.

Sterke begrensninger ved samvær eller samværsnekt er tiltak som bare skal anvendes når det foreligger ekstraordinære omstendigheter, og vedtaket er motivert av hensyn til barnets beste (NOU 2012:5). Inntrykket er at nyere høyesterettsdommer benyttes som veiledende norm ved fastsettelse av samvær, og at det som oftest tilkjennes begrenset samvær ved langvarige plasseringer av mindre barn.

I stedet for å avskjære samvær helt, vil det ofte være et alternativ å fastsette tilsyn under samværene. Tilsyn vil være en begrensning i samværsretten og skal begrunnes. Spørsmålet er hvor ekstrem situasjonen må være for at barnet skal få slippe samvær – for eksempel i tilfeller av vold og overgrep. I følge barnevernets ansatte er de «kompromissløse» dersom samværet er til skade og ikke til barnets beste.

Barneombudet (2011) har uttrykt bekymring for at det i dag er blitt gjennomført for mange samvær som er til skade for barnet i saker der målet er langvarig plassering for oppvekst. Inntrykket fra våre informanter i fylkesnemnda var at begrenset samvær i noen saker gis som «plaster på såret» for foreldre som er i krise etter et tvangsvedtak – og at «minimumsamvær er bedre enn null samvær». For å ivareta foreldrene og av hensyn til det biologiske prinsipp, kan imidlertid fylkesnemnda komme til å fastsette samværsordninger som tar mer hensyn til foreldrenes interesser enn barnets. Det framgår av disse intervjuene at foreldrene i noen saker kan innvilges samvær ut i fra en strategisk vurdering om at et framtidig samarbeid må gis et innhold utover ren informasjon, og at kontakten og oppfølgingen av foreldre blir spesielt krevende og vanskelig dersom det ikke gis noe form for samvær.

Saksbehandlere som ble intervjuet, gikk sjelden inn for å redusere det fastsatte samværet, men forteller om saker der et begrenset samvær kan utvides forutsatt at foreldrene er villig til å samarbeide;

Jeg sagt til mor at for at du skal få treffe barna dine – for at vi i det hele tatt skal snakke om det – så må du ha begynt i behandling. Og du må ha med deg behandleren her i møte hvor vi snakker om hvordan det (samværet) kan være for deg og hvordan det vil være for barna. Og det tenker jeg, – hvis vi sier det og mener det så må vi også ha det i omsorgsplanen (saksbehandler).

Forutsetningene for å øke/utvide samværet, er at foreldrene oppfyller barnevernets krav til endring, som i mange tilfeller vil kan være å følge visse behandlings- og avrusningsopplegg. Vurderinger av samvær synes å være basert på en relasjonell dimensjon mellom saksbehandler og barnets foreldre. Med dette menes at foreldre som aksepterer situasjonen og samarbeider med barneverntjenesten vil oppnå en bedre relasjon til saksbehandler, som igjen vil kunne føre til mer samvær med barnet.

3.6 Oppsummering

Samvær og kontakt mellom barn og foreldre når barn plasseres utenfor hjemmet, er en av flere forutsetninger for å opprettholde kontinuitet i barns liv. Dette er igjen en forutsetning for at foreldre og eventuelt annen familie blir en del av unge voksnes liv etter at de forlater barnevernets omsorg. Samtidig viser analysene av omsorgsplaner og intervjuene med foreldre, barnevernansatte og fylkesnemndsledere at dette bare i liten grad influerer på tenkningen om samværsordninger underveis i en plassering, bortsett fra den mer generelle tenkningen om kontinuitet. Samværsordninger må ses i sammenheng med barn og unges livssituasjon her og nå, og skal tjene ulike formål. Det er også ulik grad av konflikt knyttet til samværsordningene, som igjen påvirker hvordan de utformes.

En gjennomgang av omsorgsplaner viser at de fleste i utvalget (57 planer) hadde samvær med en eller begge foreldre. Så vidt vi vet, gjaldt disse omsorgsplanene ungdom. Analysen viser imidlertid stor variasjon i ordningene med hensyn til omfang og hyppigheten av samvær, og hvem av foreldrene som tilkjennes samvær. I mer enn halvparten av sakene er det fattet vedtak om begrenset kontakt mellom barn og foreldre fra to til seks samvær årlig. Månedlig og jevnlig samvær er innvilget i om lag tre av fire saker. Samværsnekt forekommer svært sjelden, inntrykket er at fylkesnemnda i stedet gir begrenset samvær under tilsyn. Samtidig er begrunnelsen for at samvær gis sjelden eller ofte, bare nedfelt i tre av fem planer.

Analysene tyder på at mødrene i større grad enn fedrene tilkjennes samvær og at omfanget varierer. Samvær foregår som oftest med foreldrene enkeltvis som følge av at foreldrene er skilt eller bor hver for seg. Større barn som allerede har en etablert tilknytning til foreldre og slekt, får mer samvær enn yngre barn som plasseres for oppvekst. I følge saksbehandlerne vil det noen ganger være hensiktsmessig å utvide samværene når barnet blir eldre med tanke på at flere vil søke kontakt med sine biologiske når de flytter ut av fosterhjem eller ettervernstiltak.

Endringer i retning av færre samvær – 2–6 ganger pr år – er blitt standard ved langvarige plasseringer, noe som gir færre muligheter for tilbakeføring og kan tolkes som en «nedtoning av biologi» ifølge fylkesnemndsledere. Inntrykket er at fylkesnemndas har en mer restriktive praksis ved fastsettelse av samvær enn tidligere, noe som bekreftes av en nylig avsagt Høyesterettsdom dom (Rt.2015 s:467). Samvær begrenses i omfang og er mer sjelden når plasseringen antas å bli langvarig, der tilbakeføring ikke kan påregnes eller ligger langt fram i tid. Hensikten vil da være å gi barnet kjennskap til hvem som er dets foreldre, og ikke å skape eller opprettholde en følelsesmessig tilknytning til dem.

Foreldre som har sjeldne og korte samvær kan fortelle at de har følt seg sviktet og forlatt av barneverntjenesten. Enkelte gir uttrykk for at de opplever tilsynet under samvær som kontroll og mistillit mot dem som foreldre, og etterlyser veiledning på hvordan de skal håndtere samværet.

Foreldrenes kapasitet til samvær, samt deres evne til å samarbeide og akseptere omsorgsovertakelsen og plasseringen, er avgjørende for graden og omfanget av samvær som innvilges i hver enkelt sak. Barneverntjenesten stiller i flere tilfeller vilkår om at foreldre må vise mer innsikt i egen og barnas situasjon før samvær kan endres. Det fram går av intervjuene at veiledning på gjennomføring av samvær og oppdatert informasjon om barnet kan gi foreldre bedre forutsetninger for å skape gode samvær.

Omsorgsplanene gir i liten grad informasjon om unges egne ønsker når det gjelder samvær, og hvordan disse i tilfelle ivaretas. I intervjuene med saksbehandlere kunne noen nevne at effektueringen av samværsvedtak avhang av unges ønsker, særlig hvis de ikke ønsket samvær. Men hvis tenkningen i loven skal dreies i retning av å ha barn og unge i sentrum, som NOU 2016:16 argumenterer for, vil barn og unge bli mer sentrale aktører i diskusjonene om samværsordninger enn det de har vært så langt.

4 Samarbeidet mellom foreldre og barneverntjenesten

Vi vet at flere forhold innvirker på samarbeidet mellom foreldre og barneverntjenesten, som kvaliteten på samarbeidet slik det var før plasseringen, barnets alder, den enkelte saks særegenhet, varigheten og formålet med plasseringen og innholdet i tiltaks- og omsorgsplanene. Et annet viktig moment er hvordan barnevernet møter foreldre som er blitt fratatt omsorgen, og foreldrenes kapasitet og mulighet til å inngå i et samarbeid med barnevernet og fosterforeldre eller ansatte i institusjon.

Dette kapitlet er basert på intervjuer med saksbehandlere i barneverntjenesten og med medlemmer av støttegruppen for foreldre. Det handler om hvilke erfaringer og behov foreldrene har i møte med barneverntjenesten, hva barnevernet ser på som utfordringer i dette samarbeidet og hvordan informasjonsplikten fungerer i praksis.

4.1 Foreldrenes behov i møte med barneverntjenesten

I følge departementet skal den hjelpen som barneverntjenesten yter, være kjenne-tegnet av respekt for barn og foreldrenes rettigheter. Foreldrene må møtes med anerkjennelse og få hjelp til å utvikle sine ressurser som omsorgspersoner (Prop. 106L (1012–2013):47). Det handler om å vise respekt i møte med foreldrenes meninger og forståelse for de uenighetene som eksisterer angående beslutninger om samvær og tilbakeføring. Det handler også om å anerkjenne foreldrenes meninger og bekymringer for barnet.

Samarbeidet mellom barneverntjenesten og foreldrene kan by på mange vansker og utfordringer. Foreldre kan ha problemer med å forstå og akseptere behovet for en omsorgsovertakelse, og følelser som savn, fortvilelse, sinne, og maktesløshet kan påvirke samarbeidet på en negativ måte. Foreldrene kan oppleve vansker med å bearbeide krisen og sorgen over at barnet er plassert og at de ikke har maktet oppgaven som foreldre. Når plasseringen skjer mot foreldrenes ønsker, oppleves omsorgsovertakelsen ofte som en devaluering av dem selv som foreldre og mennesker (BLD veileder 2009). Inntrykket til fylkesnemndas ledere er at mange foreldre føler seg «ekstremt krenket av barneverntjenesten», noe som gjør

det svært vanskelig for barneverntjenesten å inngå et samarbeid med disse foreldrene.

Dette inntrykket bekreftes også gjennom fokusgruppeintervjuet med foreldrene. Deres historier bærer preg av at de har opplevd umyndiggjøring og maktesløshet i møte med barnevernet. Noen har reagert med protest og sinne, mens andre har resignert og til dels akseptert plasseringen av barnet for å oppnå et bedre samarbeid med barnevern og fosterforeldre. Mange gir uttrykk for skuffelse og negative erfaringer og forteller om lite støtte og oppfølging fra barneverntjenesten i løpet av den tiden barna deres har vært plassert i fosterhjem. Enkelte tolker det også slik at barneverntjenesten har vært lite interessert i å ha kontakt, mens de selv har ønsket flere møter og hjemmebesøk.

Foreldre som er tildelt begrenset samvær, kan fortelle at de har følt seg sviktet og forlatt av barneverntjenesten og spør hvilken betydning de i det hele tatt skal ha og bør ha som foreldre. En av mødrene kan fortelle at hun bare har rett til samvær én gang i året og at hun ikke har noen kontakt med barnevernet utover dette. Når muligheten for samvær og kontakt med barna er såpass begrenset blir spørsmålet hva foreldreansvaret skal inneholde. Inntrykket fra intervjuer med foreldrene er at mange er ekstra sårbare og lett kan føle seg tilsidesatt og avvist, både av barnevernet og fosterforeldre. Noen foreldre har opplevd å miste kontakten med barnevernet etter at barnet deres er blitt flyttet i fosterhjem andre steder i landet.

Heldigvis finnes det også noen gode erfaringer i samarbeidet mellom foreldre og barneverntjenesten der foreldre forteller hvordan de ble møtt med respekt og tilbud om hjelp:

Jeg fikk en ny saksbehandler – det var vel kanskje fem seks måneder etter at de var blitt plassert – som på en måte valgte begynne på scratch – og som var helt opptatt av å finne mine styrker og mine gode sider. Hun var opptatt av å fortelle meg og hjelpe meg: – hva er gode samvær, hva er det som er viktig å fokusere på? Og jeg var veldig klar over at jeg måtte akseptere at ungene var plasserte, og derfor så hadde jeg ikke den der kampviljen i det, så jeg ikke aldri og møtte barneverntjenesten med sinne (mor 3).

En mor forteller at hun ble tatt med på ansvarsgruppemøter og behandlet som en ansvarlig forelder etter at hun bestemte seg for aktivt å samarbeide med barneverntjenesten i stedet for å avvise dem:

Når de ble plassert så sa barneverntjenesten at de kom aldri til å bo hjemme hos meg igjen og aldri til å ha samvær uten tilsyn. Og det ble min motivasjon – at de (barneverntjenesten) skal ikke få rett. Og jeg fikk være med å utarbeide samværsplaner, jeg fikk lov å være med på alle andre møter, på skolen, på BUP, på alle steder ... og det gjorde at når jeg fikk henne tilbake igjen, så hadde jeg en veldig realistisk innstilling om hva problemene hennes var og hvilke utfordringer hun hadde (mor 4).

Hvis jeg ikke hadde vært med på de møtene i de fire årene, så hadde jeg ikke hatt noen realistisk ide om hva er det for henne å flytte tilbake igjen, – og det er et være eller ikke være (mor 4).

Noen av foreldrene har slitt med rusproblemer, og her har tilbud om behandling og avrusning vært til hjelp slik at de har kunnet fungere som gode foreldre i kontakt og samvær med barna sine. Som rusavhengige har de fått tilbud og støtte fra flere andre instanser innenfor helsevesenet fordi de «frivillig inviterte barnevernet inn» og fikk kontakt med et behandlingsapparatet som følger opp og «passer på».

4.2 Konflikt og samarbeid

Måten det tas beslutninger om samvær på, og måten de organiseres, samt grad av konflikt knyttet til dette, påvirker lett samarbeidet mellom foreldrene, fosterforeldrene og barneverntjenesten. Dessuten kan konflikter som egentlig er knyttet til andre forhold enn samværene påvirke hvordan de forløper, og derigjennom hvordan det blir mulig å organisere dem (Backe-Hansen, 2017). Dermed påvirkes også mulighetene for å få til et konstruktivt samarbeid når en ungdom ikke lenger skal være under barnevernets omsorg.

Foreldrenes erfaringer og holdning til plasseringen vil være av stor betydning for samarbeidsklimaet mellom dem og fosterforeldrene. Forskning viser at det i mange tilfeller kan være vanskelig for foreldre å godta plasseringen. De klarer ikke å «tillate» barnet å bo i fosterhjemmet, og fremmer jevnlig krav om tilbakeføring av omsorgen eller økt samvær. Dette kan blant annet føre til ustabilitet for barnet, relasjonell uro, og i verste fall fare for brudd i fosterhjemmet (Backe-Hansen, 2017; Bunkholdt, 2002; Haugli og Havik, 2010). Barnet som skal forholde seg til både fosterforeldre og egen familie, kan komme i en lojalitetskonflikt og bli skadelidende i saker der konfliktnivået er høyt. Da kan barnevernet oppleve at det er nødvendig å prøve å begrense samværene mest mulig, for å dempe belastningen for barnet.

Hvordan foreldre som blir fratatt omsorgen reagerer på plasseringen, kan få betydning for samarbeidet og kontakten videre og for hvilket omfang samværet skal få. I følge barneverntjenesten vil noen foreldre ha forståelse for hvorfor plasseringen var nødvendig, mens andre ikke evner å forstå eller vil akseptere at dette er realiteten.

Foreldrenes erfaringer tyder på at kontakten med barneverntjenesten er preget av mye konflikter og samarbeidsvansker. Enkelte har opplevd å bli fratatt omsorgen og pålagt besøksforbud, mens andre har vært gjennom vanskelige og konfliktfylte barnevernssaker der de har følt seg avmektige overfor systemet. Noen har klaget på vedtakene via advokat, mens andre har søkt støtte hos landsorganisasjonen for barnevernsforeldre.

Muligheten for å få til et samarbeid vil variere fra sak til sak. I noen saker klarer barneverntjenesten å håndtere konflikter og få til et bedre samarbeid, mens andre saker er preget av kontinuerlige rettsaker som gjør kontakten med foreldrene svært vanskelig:

Det er mange foreldre som kjører sak omtrent hvert år, og det er jo så skadelig for de ungene. For det gjør virkelig noe med de barna, – de får jo aldri slå seg til ro. I hvert fall i flere av mine saker, så har det vært veldig ødeleggende for dem altså. De er nesten i prosess hele tiden, til saken blir sendt inn og til den blir tatt opp i nemd, og avgjørelsen kommer. Og så går det noen måneder så kan foreldrene anke igjen (saksbehandler).

En saksbehandler betegnet situasjonen som et «konfliktfylt landskap som har en tendens til å eskalere». For saksbehandler vil det være en utfordring å gå inn i et konfliktfylt samarbeid med foreldrene og samtidig både avklare hvilke behov foreldrene har for oppfølging, og tross alt bevare en respektfull relasjon til dem. Da blir det viktig å formidle kontakt med støttepersoner og andre hjelpeinstanser som har en mer uavhengig rolle:

Hvis ikke familien har noe ønske om å få oppfølging av barnevernet – kan vi tilby noe annet? Kan vi tilby at en nøytral part kan komme inn å gjøre den oppfølgingen som kan oppleves mindre krenkende – for vi har på en måte gått inn og krenket de alvorlig, hvis vi skal bruke det ordet. – Hvordan legger vi til rette for at vi skal kunne komme i en eller annen slags form for dialog? Det tror jeg er viktig at vi tør å sette ord på det helt i starten med den familien; hva ønsker de? Hva trenger de? (saksbehandler)

Samtidig er det ifølge barneverntjenesten vanskelig for saksbehandler å få til et godt samarbeid med foreldre som ikke «erkjenner og aksepterer barnas historier» og/eller mangler innsikt i sin egen rolle i saken.

4.3 Behovet for og rett til informasjon

En viktig side ved samarbeidet er å holde foreldrene orientert om barnets utvikling. Informasjon kan gis på forskjellige måter, noen foreldre mottar informasjon på møter, mens andre ikke ønsker å komme og vil bare motta skriftlig informasjon. I saker som gjelder endring av samværsavtaler kan dette siste være en utfordring ifølge barneverntjenesten.

Barneverntjenesten opplever at foreldrene stort sett ønsker informasjon og at mange virker bekymret for hvordan det går med barna og ønsker å vite hvordan de har det på skolen, i barnehage, på fritiden. Foreldrene på sin side opplever at det kan være vanskelig å få informasjon både fra fosterforeldre og direkte fra skolen:

Jeg får ikke informasjon om hvordan det går på skolen og hvordan det går i fosterhjemmet. Jeg skal ha informasjon om hvordan det går. Det er riktig fordi jeg har foreldreansvaret, selv om jeg ikke har den daglige omsorgen (mor 1).

Man har jo krav på å få vite hvordan de har det i barnehagen, skole, legeting og tang, det er sånn jeg har drevet på i ti år nå. Jeg tar kontakt med skolen og skriver at de bor i fosterhjem der og der ... og de forteller fostermor at «mor har skrevet til oss», men fostermor sier at jeg ikke skal ha informasjon (mor 1).

Så lenge foreldrene fortsatt har del i foreldreansvaret for barnet, skal de holdes orientert om barnets utvikling, samt samtykke i en del viktige avgjørelser som gjelder barnet. Flere foreldre opplever likevel manglende tilbakemeldinger i samarbeidet med barneverntjenesten, og forteller at når de oppsøker saksbehandler må de nesten alltid mase for å få svar på spørsmålene sine.

Selv om det var delte oppfatninger blant foreldrene som deltok i fokusgruppeintervjuet, dominerte dårlige samarbeidserfaringer. Mange av dem har mistet tilliten til barnevernet etter flere år med konflikter og kamp om å utvidet samværsrett. Det vises til at barneverntjenesten i noen tilfeller bevisst har holdt tilbake viktig informasjon når de som foreldre har fremmet sak for nemnda om

økt samvær eller tilbakeføring, ved at det i hovedsak er lagt vekt på dokumentasjon (fra politi og helsevesen) som underbygger barnevernets innstilling:

Og så legger de ikke fram begjæringen, da tenker jeg, for at de vil ikke få noe positivt om deg som forelder inn i dokumentene. Og det gjør de bevisst. Men det burde ikke være sånn, tenker jeg (mor 2).

Aggresjon og motstand hos foreldre vil ofte vanskeliggjøre informasjon og kontakt med barnevernet. I enkelte saker vil det derfor være et spørsmål hvor mye tid og krefter den enkelte saksbehandler kan og vil bruke på å etablere kontakt med foreldre som ikke responderer (saksbehandler):

Hvis de ikke har noe samvær, og barna er på sperret adresse – hvor stor grad av informasjon skal jeg påtvinge foreldrene når de er helt tydelig på at dette er vondt? De har egentlig ikke lyst til å høre om det, Hvis de ikke kan få gutten tilbake så vil de ikke vite noe. Ikke sant – hvor skal du som saksbehandler legge lista der? Hvor ofte du skal informere? Det synes jeg kanskje er vanskeligere enn de som ringer hit og vil ha informasjon, for da handler det om å rydde opp (mor 3).

Dersom foreldre har begrenset samvær eller liten og sporadisk kontakt kan det være et alternativ for barneverntjenesten å ta video-opptak av barnet som kan vises for foreldrene for å trygge dem på at barnet har det bra. På den måten kan foreldrene følge med på barnets utvikling videre og inn i ungdomsårene. I følge barneverntjenesten har dette vist deg å være en hjelp for foreldre som er innvilget begrenset samvær for at de kan forsone seg med situasjonen og være sikret en viss kunnskap om barnet.

4.4 Barnevernets krav til foreldrene

Inntrykket fra intervjuene med saksbehandlerne er at samarbeidsvillige foreldre får mer og bedre oppfølging enn de foreldrene som yter «motstand» og er negative til barneverntjenesten.

Flere av foreldrene opplevde også at forutsetningen for å få en god samværsordning eller muligheter for utvidet samvær, var at de som foreldre måtte godta situasjonen og plasseringen av barna:

Jeg måtte akseptere plasseringen i fosterhjem, og fordi at jeg aksepterte det så klarte jeg å gå i møte med barneverntjenesten på en måte sånn at de så ikke på meg som en fiende. Jeg var kjempesint, først og fremst ... men etterpå da snakket vi samme språket. Jeg var opptatt av ungene – de var

opptatt av ungene. Og jeg var ikke bare der i håpet, jeg var der i hjertet på alle mulige måter (mor 1).

En annen sier:

Barna var det viktigste for meg. – Jeg var sint, men jeg tok ikke det med meg inn i møtene – og da var de (barneverntjenesten) veldig mottakelige og da fikk jeg ni timer veiledning i uka, og de sa til meg at «dette barnet skal du klare å beholde». – De hadde et kjempestort apparat og ansvarsgruppemøter rundt meg, – psykiatri, fastlegen og NAV og alt var med. Så jeg hadde et stor profesjonelt nettverk – uten det hadde jeg aldri klart det. ... Barneverntjenesten var fantastisk til å koordinere alt dette (mor 2).

Foreldrenes tilpasning til situasjonen og kravet om samarbeid kan ses som en individuell strategi for å for å beholde eller øke muligheten for samvær med egne barn. I motsatt fall – hvis de motsatte seg plasseringen og stadig fremmet nye saker om tilbakeføring – kunne de risikere å bli oppfattet som «vanskelige» og «krevende» foreldre. Foreldrenes opplevelse viser samtidig hvilken makt og myndighet barnevernet har til å sanksjonere og sette betingelser.

I tillegg sier foreldrenes historier noe om hva som skal til for å få til en helhetlig og individuelt tilpasset oppfølging ved at flere etater tar ansvar og samarbeider med barnevernet. Barneverntjenesten kan, om foreldrene ønsker det, ha en koordinerende rolle i dette arbeidet. Selv om det ikke er lovpålagt å etablere en ansvarsgruppe eller nettverksgruppe slik som i dette tilfellet, tilsier erfaring at dette kan være en god arbeidsform.

4.5 Samarbeid mellom foreldre og fosterhjem

Forskning har dokumentert at konfliktnivået mellom voksne omsorgspersoner utgjør en risiko for barns trivsel og utvikling (Schofield og Beek 2005, Rød m.fl. 2008). Av hensyn til barna som er plassert utenfor hjemmet, er det viktig at samarbeidet mellom foreldre og fosterforeldre gir barna gode utviklingsbetingelser. Barneverntjenesten oppgave er å legge til rette for et godt samarbeid mellom foreldre og fosterforeldre.

Foreldrene vi intervjuet hadde ulike erfaringer fra kontakten med fosterhjemmet. Enkelte framhevet hvor viktig det er at barneverntjenesten bidrar til positive relasjoner og ikke tegner et negativt forhåndsbilde av foreldre som sliter med rus eller psykiske problemer (forelder):

Det første fosterhjemmet, der var det veldig dårlig samarbeid, de kom ikke ut og møtte meg i døra når jeg kom og hentet ungene og ikke kom de når jeg leverte dem, – det var liksom ingenting. – Men jeg tror ikke bare det er fosterhjemmet sin feil, eller skyld. Når barna flyttet i det første fosterhjemmet, så fortalte barneverntjenesten at jeg var en mor som har rusproblemer og hun kommer ikke til å være involvert i ungene sine liv. – Men jeg var der fra dag én og hele veien (mor 1).

Mange foreldre etterlyste et bedre samarbeid med fosterforeldre og mer inkluderende holdninger. Det handler blant annet om å føle seg anerkjent som foreldre og at de blir tatt med på råd. Et godt tillitsforhold til fosterhjemmet fremheves av noen som mer betydningsfullt enn kontakten med barneverntjenesten.

En av mødrene fortalte hvordan hun alltid støttet fostermor når det oppsto konflikter i oppdragelsen fordi hun hadde tro på at datteren ville få en positiv utvikling ved å bo i fosterhjemmet:

Datteren min er nå en helt annen person enn hun var. Det tror jeg er samarbeidet (med fosterforeldrene) som har gjort det, – at vi har støttet hele veien. Når hun (datteren) har ringt og vært sint på fostermor har jeg alltid støttet fostermor (mor 2).

Historien illustrerer hvordan et delt foreldreskap mellom foreldre og fosterforeldre kan fungere i praksis når begge parter har opparbeidet tillit til hverandre. Studier (f.eks. Höjer, 2007) viser at foreldre og fosterforeldre ofte har ulike oppfatninger av hva oppdraget skal inneholde. Barneverntjenesten bør derfor medvirke til å avklare forventninger og sikre at samarbeidet mellom partene innebærer kontinuerlig informasjon til foreldre om barnets situasjon, slik at foreldrenes meninger høres når viktige beslutninger skal fattes.

4.6 Oppsummering

Samarbeidet mellom barneverntjenesten og foreldrene kan by på mange vansker og utfordringer. I likhet med tidligere forskning, viser denne studien at selv om foreldre opplever atskillelsen fra sine barn på ulikt vis, så er det negative følelser som preger reaksjonsmønstrene (Höjer, 2007, Schofield med flere, 2011). Foreldre som er negative til omsorgsovertakelsen, og som stadig kjemper for å få sine barn tilbake, bærer på mye fortvilelse, savn, sorg og sinne, som kan resultere i en «motstand mot systemet» og følelse av urett (Slettebø, 2009, Falch-Eriksen 2016). Foreldrenes historier preges av negative erfaringer ved at de har opplevd umyndiggjøring og maktesløshet i møte med barnevernet. Noen har reagert med

protester og sinne, mens andre har resignert og til dels akseptert plasseringen av barnet for å få et bedre samarbeid med barnevernet og fosterforeldre.

Så lenge foreldrene fortsatt har del i foreldreansvaret for barnet skal de, som tidligere nevnt, holdes orientert om barnets utvikling, samt samtykke i en del viktige avgjørelser som gjelder barnet. Flere av foreldrene vi intervjuet, opplever at de ikke får tilstrekkelig informasjon om barnet, og de ønsker mer opplysninger og kontakt med saksbehandler, skole og fosterhjem. Et godt tillitsforhold til fosterhjemmet fremheves av noen som mer betydningsfullt enn kontakten med barneverntjenesten. Samarbeidet med barnevernet er ofte knyttet til den samværsordningen som er fastsatt i hver enkelt sak. Når muligheten for samvær med barna er begrenset gjennom vedtak i nemda, blir det for noen uklart hva foreldreansvaret skal inneholde.

Mens foreldreansvar og samvær bestemmes i fylkesnemnd og rettssystem, er det barneverntjenesten som i praksis avgjør hvilken informasjon foreldrene får og hvilke beslutninger de får være med å ta. Inntrykket er at barnevernets informasjonsplikt og foreldrenes medvirkningsprosess i praksis blir tilsidesatt. Det er flere grunner til dette. Aggresjon og motstand hos foreldre, stadige ankesaker, foreldre som trekker seg unna eller bare sporadisk møter opp til samtaler og samvær, vanskeliggjør informasjonsutveksling og annet samarbeid. Samarbeidsproblemer kan også skyldes ulik forståelse av situasjonen, ulike posisjoner og foreldrenes reaksjoner i møte med barnevernets makt. Utfordringen er å få til en mer likeverdig samhandling der foreldrene gis mulighet til å drøfte uenigheter og synspunkter med barneverntjenesten, og komme med forslag til endringer (Moldestad og Skilbred 2009).

5 Oppfølging og støtte til foreldre

Det er rimelig å anta at foreldre til barn og unge under barnevernets omsorg vil trenge hjelp og støtte hvis de skal være til støtte for sine barn i ulike faser av deres utvikling, inklusive når barna blir unge voksne. Ved en omsorgsovertakelse har barneverntjenesten ansvar for å følge opp både barnet og foreldrene (bvl. §4-12). Barneverntjenesten skal kort tid etter en omsorgsovertakelse kontakte foreldrene med tilbud om veiledning og oppfølging. Dersom foreldrene ønsker det skal barneverntjenesten formidle kontakt med øvrige hjelpeinstanser som en del av oppfølgingen. Oppfølgingsansvaret vil gjelde så lenge vedtaket om omsorgsovertakelsen består (Ot.prp.nr. 64 (2004–2005)). Som tidligere nevnt, anbefaler dessuten BLDs veileder (2009) at foreldrene bringes inn i planleggingen før unge skal forlate barnevernets omsorg.

Dette kapitlet er basert på intervjuer med saksbehandlere i barneverntjenesten, ledere i fylkesnemnda og støttegruppen for foreldre. Kapitlet gir en beskrivelse av barnevernets oppfølgingsansvar og forslaget til endringer i utkastet til ny barnevernlov (NOU 2016:16). Et sentralt spørsmål i kapitlet er hvordan foreldrene best kan følges opp, og hvilke behov de har for støtte og veiledning.

5.1 Barneverntjenestens oppfølgingsansvar

I 2009 ga BLD ut veilederen «Oppfølging av for foreldre med barn/ungdom plassert i fosterhjem eller på institusjon». I forordet skriver departementet at Barne- og likestillingsdepartementet er klar over at ikke alle foreldre har fått en tilstrekkelig oppfølging av barneverntjenesten etter plassering av barnet utenfor hjemmet. Det vises til at mange foreldre har opplevd å bli latt alene uten hjelp til å bearbeide krisen omsorgsovertakelsen medførte for dem (Angel, 2007; Höjer, 2007; Slettebø, 2008). De opplever seg lite forstått og respektert som foreldre, og at kunnskapen deres om egne barn blir lite etterspurt av barneverntjenesten og fosterforeldre. Mange ønsker mer informasjon om barnas liv etter plassering, og mange ønsker å påvirke barnas oppvekstssituasjon (Slettebø, 2008).

Ved siden av en juridisk forpliktelse, bygger ønsket om en bedre oppfølging av foreldrene på en forståelse av at hjelp til foreldrene også gagnar barnet. Et mål er at foreldrene skal oppleve verdighet i kontakten med barneverntjenesten, uavhengig av hvilke tiltak som settes inn for å skape de beste oppvekstbetingelsene for barnet deres. Foreldrenes behov for oppfølging fra barneverntjenesten etter

plassering i fosterhjem eller institusjon begrunnes med at foreldre er en *utsatt* gruppe (BLD Veileder 2009). De utsettes ofte for stigma fordi de bryter med de sosiale og kulturelle forventningene som knytter seg til det å være foreldre. De er også en *marginalisert og risikoutsatt* gruppe som ofte oppfattes som årsak til barnas problemer. Dette kan bidra til at det utvikles negative holdninger til foreldrene, både i offentligheten og blant de ansatte i hjelpeapparatet.

I forslaget til ny barnevernlov (NOU 2016:16) pålegges barnevernstjenesten å styrke oppfølgingen av foreldrene etter en omsorgsovertakelse, samt en tydeligere plikt til å legge til rette for kontakt mellom barn og foreldre. Utvalget påpeker at gjeldende lov ikke i tilstrekkelig grad legger til rette for å følge opp barn og foreldre etter at et barn er plassert utenfor hjemmet. Oppfølgingen av foreldre ut fra individuelle hjelpebehov er ikke bare en plikt, men en viktig del av oppfølgingen av barnet.

5.2 Hjelp til å håndtere den nye foreldrerollen

Naturlig nok innebærer overgangen til det å ha begrenset kontakt gjennom samvær eller sosiale medier, en radikalt forandret rolle for foreldre. Det å treffe barnet i et par timer (begrenset samvær) vil aktivere mye følelser og sorg, og foreldrene kan ha vansker med å vise barnet aksept og støtte. Derfor er det viktig at foreldrene gis hjelp til å håndtere den nye rollen og med all frustrasjonen og skuffelsene de ofte sliter med i møtet med barna. I følge barneverntjenesten er det mange oppgaver knyttet til oppfølging:

Så tenker jeg det at vår oppgave blir i stor grad å realitetsorientere foreldre i forhold til situasjonen. For dette er ofte dårlig fungerende foreldre – hva skal jeg si, de sliter med mange utfordringer som gjør at de trenger god informasjon og tydelighet i forhold til situasjonen; hvordan skal de forholde seg til det, hvordan kan de være en god samværsmor eller -far? Hvordan skal de samarbeide med barnevernstjeneste? Hva kan de – har de lov til og ikke lov til i samvær? Hvordan skal de forholde seg til den nye situasjonen? – Så jeg tenker at vi må snakke mye med dem, og trygge dem på deres nye rolle (saksbehandler 1).

Det framgår av intervjuene med barneverntjenesten at mange foreldre er dårlig fungerende og derfor trenger hjelp til samværet med barna og til å bedre sin omsorgskompetanse. Andre foreldre har ifølge barneverntjenesten innsett at de ikke klarer omsorgen, men ønsker likevel å holde kontakten med barnet «på avstand». Et eksempel på dette er foreldreparet som ble fratatt samværsretten, men

likevel har god kontakt med barneverntjenesten og kommer til samtale med saksbehandler og fostermor tre ganger i året for å få informasjon om barnet sitt. Fosterforeldrene tar bilder og filmopptak, går igjennom dette med foreldrene og viser hva som har skjedd i fosterhjemmet siden forrige møte. Det framgår av intervjuene at disse foreldrene virker fornøyd med ordningen, og at de ikke lenger gir uttrykk for ønske om samvær (saksbehandler):

... for det (samværet) var egentlig veldig slitsomt og veldig vanskelig, og foreldrene vil heller fortsette å ha det sånn som dette. – De har signalisert at de opplever å bli møtt med respekt. Og de synes det er hyggelig å komme på møtene. Og de synes det er fint å se i fra guttens liv (saksbehandler 2).

En viktig del av oppfølgingen er å sørge for at foreldrene får tilstrekkelig og nødvendig informasjon om barnets utvikling, helsetilstand, skole- og fritidssituasjon. For saksbehandler kan informasjonen brukes for å skape et visst «rom for tillit». Foreldrene kan ha behov for oversikt og overblikk og en del av oppfølgingen vil ofte gå ut på å oppklare misforståelser og feiltolkning av informasjon basert på noe foreldrene har hørt eller som barnet/ den unge selv har fortalt som skaper bekymring. I følge saksbehandler er det viktig å ta slike bekymringer på alvor – og respektere foreldrenes uro og usikkerhet ved å ringe og undersøke nærmere, og deretter gi tilbakemelding. Erfaringene viser betydningen av å finne fram til fleksible løsninger i samarbeid med foreldrene.

5.3 Barnevernets erfaringer

Inntrykket er at oppfølgingen av foreldre foregår på noe ulike måter. Noen saksbehandlere legger vekt på at de tidlig i prosessen ønsker å avklare behovet for kontakt og informasjon. I denne første fasen er det mange foreldre som sier at de ikke ønsker å ha kontakt med saksbehandler fordi det oppleves for «nært og for konfliktfylt», mens andre er villige til å ta imot veiledning både før og etter samvær.

For barneverntjenesten vil oppfølging og støtte til foreldre i praksis være knyttet til samvær og samtaler de har med foreldrene i forkant og etterkant av samværene. Samtalene vil ofte ha fokus på gjennomføring av samvær, endring av samvær, eller tidspunktet for samvær:

Samtalene er en type oppfølging, men vi kaller det ikke oppfølging, – men vi har kontakt med foreldre. For de foreldrene som har tilkjent samvær er

det vi som på en måte leder prosessen – hva som er samværet, hvor ofte det skal være, om det skal være tilsyn eller ikke (Saksbehandler 3).

Et mål for oppfølgingen kan være å gi foreldre en økt forståelse for at de fortsatt kan spille en rolle i barnets liv, men på en annen måte enn tidligere. I praksis kan oppfølgingen skje ved at saksbehandler arrangerer faste møter, inviterer foreldrene inn, lytter til dem og prøver å skape en dialog. Viktigheten av å se og favne foreldrene og utfordre deres forståelse, blir også vektlagt i intervjuene:

Vi kan ikke begynne med å si; nei, dere får ikke barna tilbake igjen, hvis ikke jeg på en måte har turt og selv tålt å sette meg ned med foreldrene, lytte til dem, – se dem – prøve å favne dem – og så se hvordan kan vi på en måte prøve å skape en videre vei. Ikke sant, da kommer utfordringen. Og det kan ta fryktelig lang tid (saksbehandler 4).

Intervjuene tyder på at den enkelte saksbehandler har et bevisst og reflektert forhold til betydningen og hensikten med oppfølgingsarbeid på kort og lang sikt. De gir uttrykk for at oppfølging av foreldrene er viktig av hensyn til barna, – fordi både barn og unge trenger å vite at mor og/eller far får hjelp og blir ivaretatt. Men i den praktiske hverdagen kan det ofte skje at idealene må legges til side når det blir et spørsmål om tid og kapasitet. Mangel på ressurser kan føre til at oppfølging av foreldre blir nedprioritert i en presset arbeidssituasjon:

Det handler også om kapasitet, tenker jeg. Fordi det er en såpass presset rolle og oppgave vi har som saksbehandlere, – vi har veldig mye presset inn i en rolle – sånn at det blir også en vurdering og prioritering ut fra det da. Å følge opp foreldrene, det er faktisk ikke første prioritet. Og sånn er faktisk den harde realiteten da. Men jeg tenker at for min egen del, så prøver jeg å sette opp faste møter, sånn at de vet når det kommer et møte. Så om det ikke er så ofte, så vet de når det kommer, og at de da kan samle opp eventuelle temaer eller ting de ønsker å drøfte med oss (saksbehandler 5).

Barneverntjenesten har som oppgave å finne ut av hvordan foreldrene ønsker å følges opp og klargjøre hvilke behov de har for hjelp og veiledning. I den sammenheng er det også viktig å sjekke ut om foreldrene er ivaretatt av andre hjelpeinstanser som familievernet, sosialtjenesten, helsevesen eller rusmiddelomsorgen o.l.

Mangel på klare retningslinjer er en sentral utfordring. I intervjuene kommer det fram at saksbehandlere etterlyser felles retningslinjer for hvordan foreldre skal følges opp av barnevernet og mange er usikre på hva innholdet bør være:

Det er i utgangspunktet uklar lovgivning i forhold til hva det betyr å følge opp foreldre. Det er på en måte – man skal følge de opp, men hva betyr det? Så det er veldig opp til enhver da. Vi har prøvd her på avdelingen å standardisere noe, i hvert fall så er det litt gjengs at vi i hvert fall prøver å ha ett møte i halvåret. Og så er det noen faste temaer der som man alltid går igjennom, og da handler det ene punktet om – som jeg alltid snakker om – hvordan går det egentlig med disse foreldrene? Hvordan har du det? Hva er aktuell situasjon? (saksbehandler 6)

Intervjuene tyder på at den enkelte saksbehandler har stort rom for skjønn og at den oppfølgingen som gis varierer fra sak til sak. Flere etterlyser felles retningslinjer for hvor ofte og hvordan oppfølgingen skal gjennomføres i praksis. I følge intervjuet med fylkesnemndsledere burde oppfølging og veiledning til foreldre være et obligatorisk tilbud og en del av vedtaket, dvs. et krav som kan skrives inn i fylkesnemndas vedtak.

5.4 Foreldrenes behov og ønsker

Ideelt bør oppfølging av foreldrene ha som mål å hjelpe dem til å utvikle en annen og bedre mestringsstrategi for seg selv, som også kan komme barna til gode ved at foreldrene kan få en større forståelse for barnets behov. Ifølge de ansatte i barneverntjenesten er viktig å ha «barnets beste» og barnets interesser i fokus når de snakker med foreldrene. Oppfølging av foreldre som har mistet omsorgen for sine barn, må ha til hensikt å sørge for at foreldre blir best mulige foreldre enten barna kan flytte hjem igjen eller fortsatt primært skal ha kontakt ved samvær. Samtidig må hjelpen ta utgangspunkt i foreldrenes behov og utfordringer.

Uavhengig av bakgrunnen for plasseringen, ønsker de fleste foreldre å bli regnet med som omsorgspersoner for barnet mens det bor utenfor hjemmet. De ønsker å være betydningsfulle for barnet og følge med i barnets utvikling og hverdagsliv (BLD Veileder 2009). I følge barneverntjenestens ansatte er det likevel forskjell på hvordan foreldrene håndterer og takler situasjonen. Noen foreldre slår seg til ro med at «sånn er det, jeg har samvær og det er greit». Andre føler seg krenket og verken kan eller vil gi opp håpet om tilbakeføring, men kjemper en lang kamp mot systemet. Dette er utfordrende både for barneverntjenesten,

fosterforeldre eller institusjonspersonale og barn og unge selv (se også Backe-Hansen, 2017).

Foreldrenes behov for oppfølging varierer fra sak til sak, og kan dessuten også variere over tid på grunn av endringer i foreldrenes situasjon, eller på grunn av hendelser som også påvirker deres forhold til barneverntjenesten eller fosterforeldrene. For eksempel kan det at mor får en ny partner, føre til at de sammen tar initiativ til en tilbakeføring selv om mor tidligere har avfunnet seg med at barnet hennes er plassert. Det kan skje endringer i fosterfamilien, for eksempel sykdom, skilsmisse eller andre ting, som får foreldrene til å bli mindre positive til at barnet skal være der. Barn kan formidle til foreldrene at de ønsker å komme tilbake til dem, og ber foreldrene om å ta det opp. Noen foreldre ønsker ikke kontakt, mens andre tar kontakt på eget initiativ. Saksbehandlerne opplever også at foreldrene ikke nødvendigvis ønsker veiledning, men at de ønsker å uttrykke frustrasjon:

De trenger en ventilasjonskanal rettet mot oss (barnevernet) og et sted å rette sinnet sitt – og det er jo mot oss (saksbehandler 1).

Reaksjoner som protest og sinne kan være en måte å uttrykke følelser av skam og skyld. Noen foreldre kan føle seg ydmyket av hva andre har uttalt om dem i sakspapirene, og de kan skamme seg over at de ikke har lyktes som foreldre. Mange trenger derfor hjelp til å bearbeide de følelsesmessige sidene ved at barnet er blitt plassert utenfor hjemmet mot deres vilje, men også når de egentlig er enige. Foreldre kan jo bli møtt med kritikk av egen familie eller venner, noe som igjen kan føre til at de protesterer i forhold til barneverntjenesten eller fosterhjemmet.

Noen foreldrene gir uttrykk for et ønske om jevnlig møter med barneverntjenesten – minimum hver termin – og at det er forskjellige grunner til dette. De fleste ønsker mer og bedre informasjon om hvordan det går med barna (i fosterhjemmet, på skolen, i fritiden med venner og interesser). Mens andre ønsker hjelp fra barneverntjenesten til å rydde opp i og avklare konflikter og uoverensstemmelser mellom forelder og fosterforeldre (forelder):

Jeg tenker og at barneverntjenesten burde gå inn og hjelpe og veilede fosterforeldrene som ikke vil samarbeide med foreldre. (men spørsmålet er hvem som definerer hva som er godt og dårlig samarbeid).

Et annet viktig tema i intervjuene, er behovet for endrete holdninger i barneverntjenesten; foreldrene ønsker og etterlyser større respekt og et mer balansert syn på dem som foreldre:

Balanse er kjempeviktig, at man ikke bare får negative reaksjoner, – det må være balanse i det. Sånn som jeg ser det så var det ikke en eneste positiv ting å få høre (om meg selv som mor) i de tolv årene, – det var ikke noen balanse i det, og da føler jeg at jeg mister helt troen (mor 1).

Foreldrene etterlyser også særskilte støttetiltak rettet mot dem som brukergruppe og et bedre tilbud om individuell behandling og psykologisk hjelp til å fungere bedre i samværet med barna:

Hvorfor kan ikke vi foreldre – som er blitt mishandlet, og hatt en traumatisk oppvekst – få hjelp? – For jeg vet at det er derfor jeg sliter veldig psykisk, og i perioder vet jeg også at det ikke er bra at ungene bor hjemme, men jeg er sikker på at hvis jeg hadde fått hjelp – i stedet blir det brukt mot meg. – Hvorfor kan ikke barnevernet sette inn en psykolog? –det burde vært lovpålagt i forbindelse med en omsorgsovertakelse (mor 2).

Noen foreldre vil gjerne ha mulighet til å snakke med barneverntjenesten om hvordan de opplever samværet med barna, Det kommer fram at flere foreldre i løpet av årene aldri har opplevd noen form for evaluering av samværene, og enkelte forteller at barneverntjenesten aldri har spurt dem om hvordan disse har fungert. For de som har hatt tilsyn under samvær i fosterhjemmet og opplevd usikkerhet og mistillit i situasjonen, er det spesielt viktig med en slik evalueringsordning. Jevnlige evalueringer av samvær er også anbefalt i veiledningen fra BLD.

5.5 Oppsummering

Oppfølging av foreldre som har mistet omsorgen for sine barn må ha til hensikt å sørge for at foreldre blir best mulige foreldre enten barna kan flytte hjem igjen eller ha kontakt gjennom samvær. En viktig del av oppfølgingen er å sørge for at foreldrene kan følge med og ta del i barnets utvikling, helsetilstand, skole- og fritidssituasjon ved å gi foreldrene tilstrekkelig og nødvendig informasjon, uansett om de har mye eller lite samvær. En annen side ved oppfølgingen er å klargjøre muligheten for bistand fra andre hjelpeinstanser.

Det framgår av intervjuene med barneverntjenesten at mange foreldre er dårlig fungerende og trenger hjelp til samværet med barna og til å bedre sin omsorgskompetanse. Erfaringer viser at det er viktig at foreldrene gis hjelp og

støtte for å håndtere den nye rollen og all den frustrasjonen og skuffelsene de ofte sliter med i møtet med barna etter en omsorgsovertakelse. I praksis vil barnevernets oppfølging og støtte til foreldre ofte være knyttet til samtalene de har med foreldrene i forkant og etterkant av samværene. Sannsynligvis vil det være en fordel å ha kontakt med foreldrene uavhengig av samværene, slik at man kan konsentrere innsatsen om at samværene blir best mulig. Igjen vil vi understreke betydningen av at barneverntjenesten har kompetanse i å arbeide profesjonelt med konfliktfylte relasjoner (Backe-Hansen, 2017).

Foreldrenes behov varierer fra sak til sak. Noen ønsker informasjon om barnet, mens andre trenger hjelp til egne problemer, tilbud om individuell behandling og psykologhjelp. Oppfølging er viktig fordi foreldre som er fratatt omsorgen er en marginalisert og stigmatisert gruppe. Andre etterlyser veiledning og hjelp til å fungere bedre og bli tryggere i samværet med barna. Andre har innsett at de ikke takler samvær, men likevel ønsker å holde kontakten med barnet «på avstand».

Intervjuene tyder på at den enkelte saksbehandler har stort rom for skjønn og at den oppfølgingen som gis varierer fra sak til sak. Barnevernets oppfølging av foreldre er ikke førsteprioritet i en presset arbeidssituasjon. Flere etterlyser derfor felles retningslinjer for hvor ofte og hvordan oppfølgingen skal gjennomføres i praksis.

6 Tilbakeføring til familie eller egen bolig

Dette kapitlet gir en oversikt over antall unge som tilbakeføres til foreldre/ slekt eller andre tiltak (egen bolig el) etter endt omsorgsplassering. Opplysningene er i hovedsak basert på data innhentet fra SSB og analysert for dette formålet. Leve- ransen fra SSB er inndelt i alderskategorier fra 14 til 18 år, samt en felles kategori for barn 0–13 år. Presentasjonen er inndelt i kategorier etter de unges alder, kjønn og eventuell innvandrerbakgrunn.

I tillegg gir kapitlet et innblikk i barnevernets og foreldrenes erfaringer med tilbakeføring, basert på gruppeintervjuer. På dette grunnlaget diskuterer vi hvordan barnevernet best kan tilrettelegge for tilbakeføring, og hvilke utford- ringer står de overfor når ungdom selv velger å flytte hjem eller utskrives fra omsorg.

6.1 Tilbakeføring til foreldre – hva sier loven?

Det følger av barnevernlovens § 4-21 at et barn som er under barnevernets omsorg, skal tilbakeføres til foreldrene sine når vilkårene er til stede. Grunn- vilkåret er at foreldrene kan gi barnet «forsvarlig omsorg». Barneverntjenesten skal fortløpende vurdere om dette vilkåret er tilstede ved å foreta en helhetlig vur- dering av hvorvidt foreldrenes omsorgsevne er tilstrekkelig til å ivareta det enkeltes barns omsorgsbehov.

Begrunnelsen for dette er blant annet at barn skal vokse opp hos sine foreldre dersom det er mulig. Det biologiske prinsipp er imidlertid bare et av flere momenter som skal avveies i vurderingen av hva som er til beste for barnet (jf. Ot.prp. nr. 44 (1991–1992)). Prinsippet er ikke en konkret regel som enten må følges eller brytes, men mer er en generell norm som skal vurderes i det enkelte tilfellet, avveies mot andre relevante prinsipper, der barnets beste er av avgjørende betydning (NOU 2012:5 s. 49).

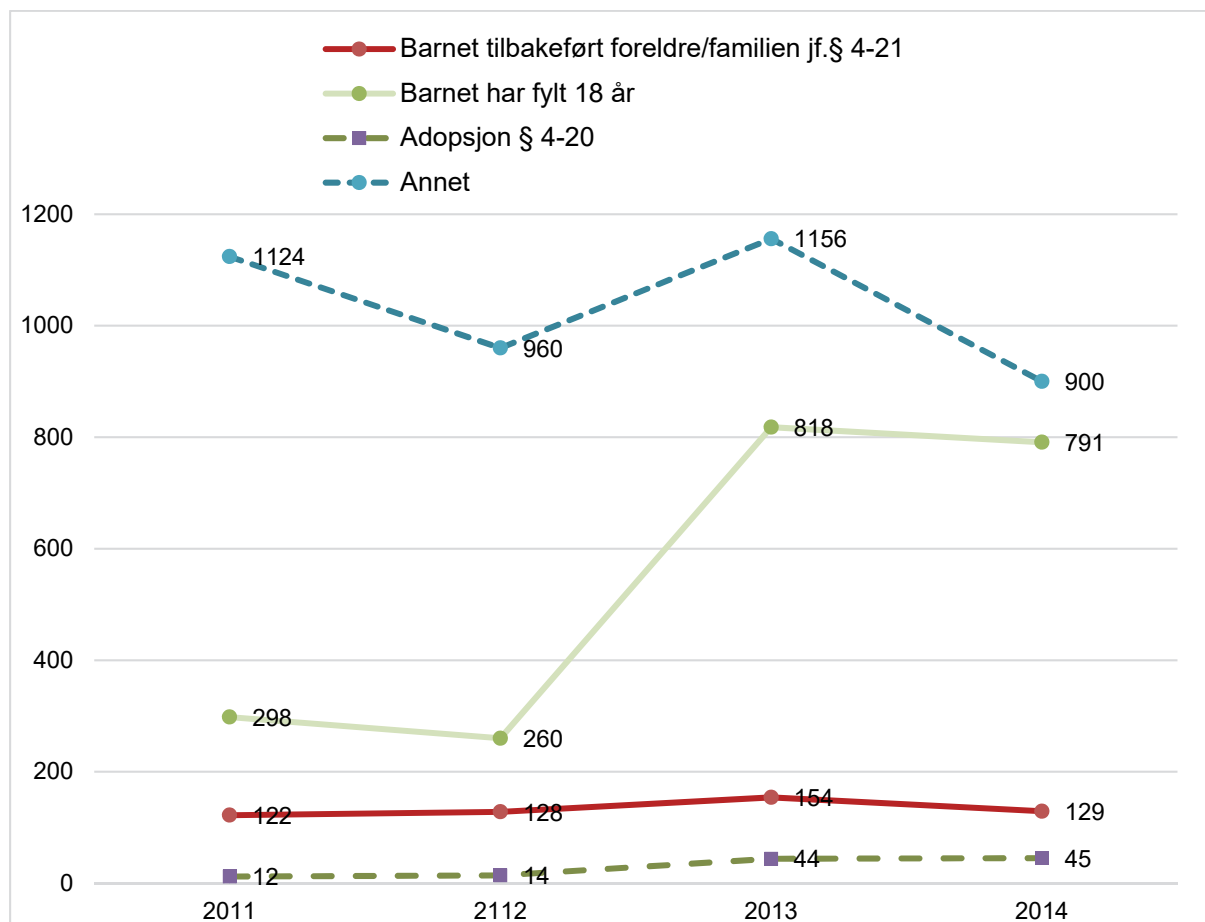
I forslaget til ny barnevernlov (NOU 2016:16) foreslår utvalget å lovfeste at barnevernstjenesten skal legge til rette for at omsorgen om mulig kan tilbakeføres til foreldrene etter vedtak om omsorgsovertakelse, i tillegg til et krav om at barne- vernstjenesten må vurdere om det er nødvendig med endringer eller ytterligere tiltak. Utvalget mener at de gjeldende vilkårene for tilbakeføring skal videreføres, slik at vilkårene for å nekte tilbakeføring fortsatt bør være «alvorlige problemer».

6.2 Hva sier statistikken?

6.2.1 UTSKRIVING AV OMSORG OG TILBAKEFØRING AV BARN OG UNGE I ALDEREN 0–18 ÅR

Figur 6.1 viser at antall barn 0–18 år som blir tilbakeført til foreldre/familie etter opphevet omsorgsvedtak (jf. § 4-21) er svært lavt, sett i forhold til det totale antallet som skrives ut av omsorgstiltak hvert år. Figuren viser også at denne trenden var ganske stabil i perioden 2011–2014⁹. Mens 122 barn og unge ble tilbakeført til foreldre/slekt etter vedtak i 2011, var det tilsvarende tallet 129 i 2014. Den største gruppen ble utskrevet til «annet» alle de fire årene, om enn i synkende grad, mens den nest største gruppen ble utskrevet fordi de hadde fylt 18 år. Denne gruppen ble mer enn doblet i løpet av samme periode. Videre viser tallene (figur 6.1) at svært få barn skrives ut av barnevernets omsorg til adopsjon. Disse sakene gjelder særlig yngre barn.

Figur 6.1. Antall barn og unge 0–18 år utskrevet fra omsorgstiltak i perioden 2011–2014.

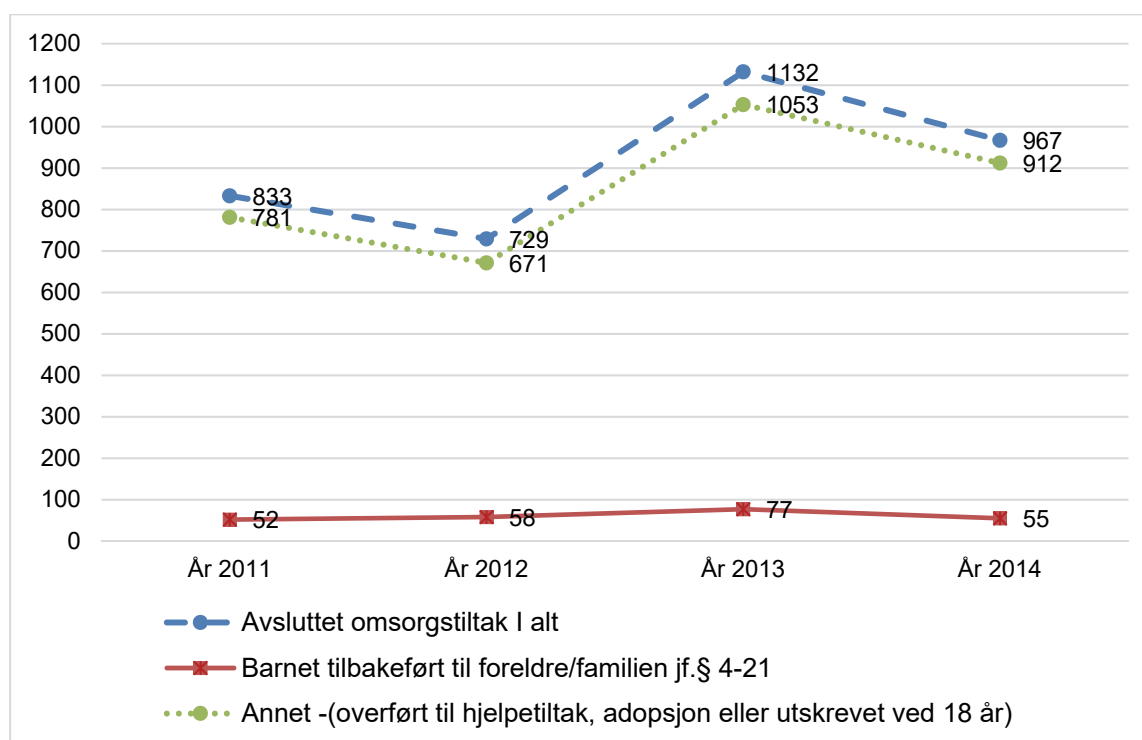
⁹ Informasjon fra Statistisk sentralbyrå

I følge opplysninger gitt av SSB i forbindelse med leveransen, inneholder kategorien «annet» diverse grunner til utskrivning fra omsorgstiltak, nemlig «Akutt flytting», «Akutt plassering § 4-25», «Avsluttet grunnet flytting», «Barn bortført ut av landet», «Barnet flyttet i egen hybel», «Barnet flyttet i annet fosterhjem», «Oppsigelse fra fosterhjemmet», «Videreført til nytt tiltak». Opplysningene er basert på tekst som er rapportert til SSB som del av kommunenes utfylling/registrering i Kostra (kategori 4). De ulike grunnene til opphevet omsorgstiltak er ikke kodet, så vi vet ikke vite hvor stor andel hver av dem utgjør.

6.2.2 UTSKRIVNING AV OMSORG OG TILBAKEFØRING AV UNGDOM I ALDEREN 14–18 ÅR

Figur 6.2 viser antallet avsluttede omsorgstiltak for unge voksne i aldersgruppen 14–18 år. Som det framgår av figuren, ble 967 unge skrevet ut av omsorgstiltak i 2014. Dette skyldes til dels det høyere antallet ungdommer (N=548) som ble utnotert av barnevernet ved fylte 18 år, og således utgjorde nærmere halvparten av den aktuelle gruppen dette året.

Figur 6.2. Avsluttet omsorgstiltak for ungdom 14–18 år

Antall avsluttede omsorgstiltak i alderen 14–18 år steg kraftig fra 2012 til 2013, for deretter å avta. Av samtlige omsorgstiltak avsluttet i 2014 ble i alt 967 unge i alderen 14–18 år utskrevet av omsorg, hvorav ikke mer enn 55 unge ble tilbakeført

til foreldre. Til sammenlikning ble et større antall barn (74) i alderen 0–13 år tilbakeført til foreldre/slekt (se tabell 1).

Tabell 6.1. Avsluttet omsorgstiltak etter alder i 2014

Grunner til opphevet omsorg	14 år	15 år	16 år	17 år	18 år	Tils.
Barnet tilbakeført til foreldre/familien jf. § 4-21	6	8	16	18	7	55
Annet (hybel med oppfølging, utilsiktet flytting, ettervern mm)	93	118	121	115	463	912
I alt	99	126	137	133	470	967

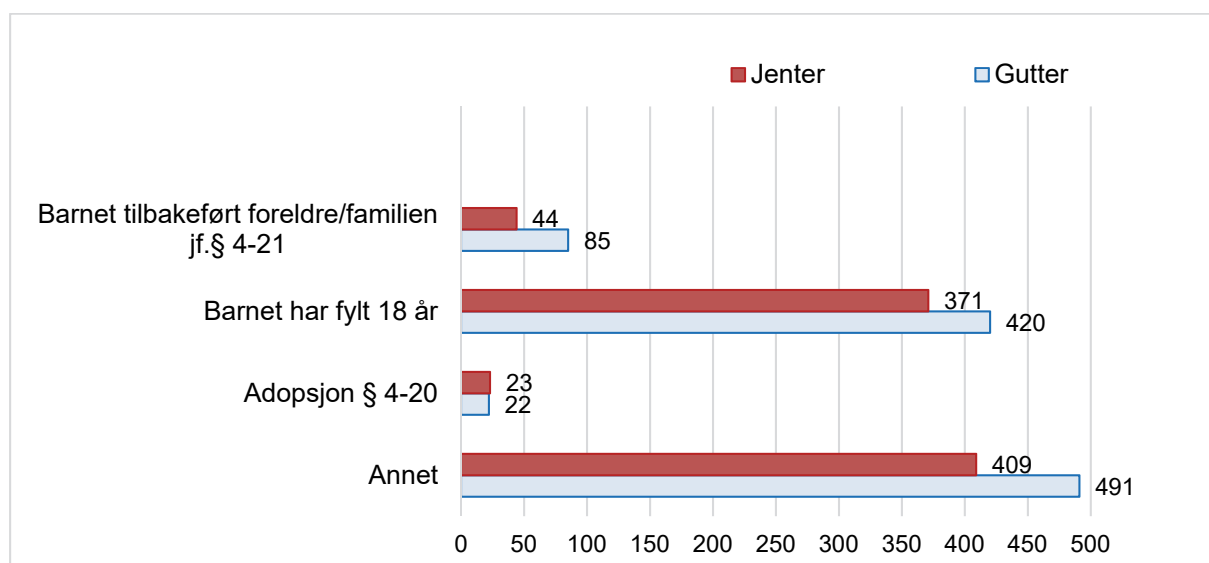
Tabellen viser at antallet som skrives ut av omsorgstiltak øker med alderen. I alt 99 barn/unge ble skrevet ut av omsorg det året de fylte 14 år, mens 115 ungdommer ble skrevet ut i det året de fylte 17 år. Som følge av at omsorgen oppheves ved fylte 18 år vil denne aldersgruppen utgjøre størst andel av kategorien «annet» (flytting, hybel mm). Samlet utgjorde unge i alderen 13–18 år 42,6 prosent av de 129 som ble tilbakeført til foreldrene i 2014.

Vi vet relativt lite om årsakene til tilbakeføringene. Sannsynligvis vil noen av dem skyldes ungdommenes egne ønsker, enten fordi de savner familien (pull) og/eller fordi de ikke trives der de er (push), eller flyttingen vil skje fordi fosterforeldrene sier opp avtalen. Familie og søsken kan også prøve å motivere unge til å flytte hjem (Angell, 2009).

6.2.3 UTSKRIVING AV OMSORGSTILTAK ETTER KJØNN

Figur 6.3 viser andelen gutter og jenter med avsluttet omsorgstiltak i 2014.

Figur 6.3. Avsluttet omsorgstiltak (0–18 år) etter kjønn. År 2014

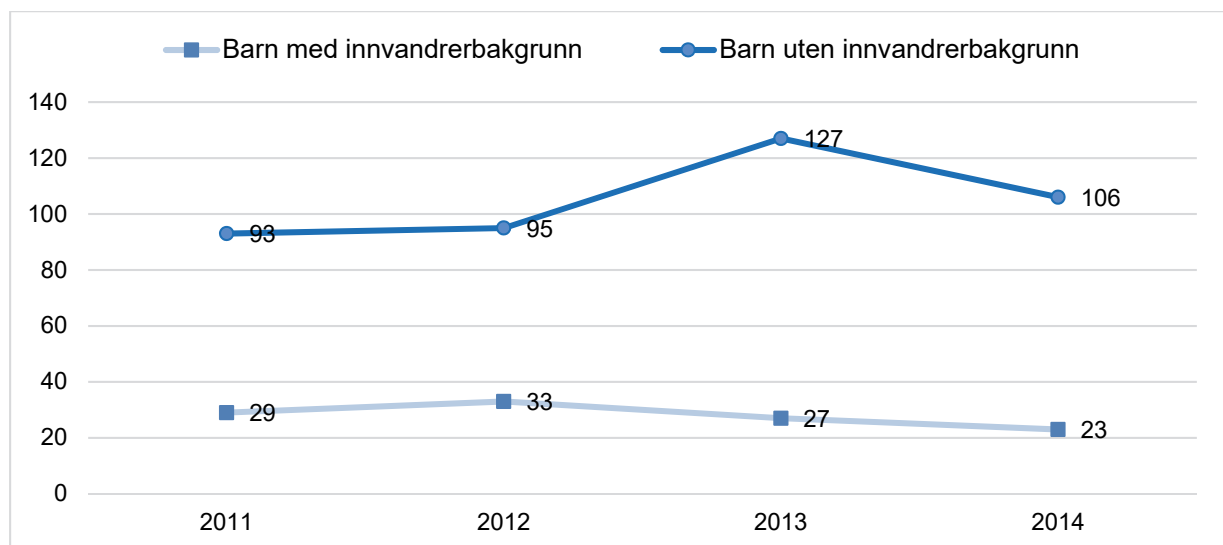

Interessant nok viser figuren at det er om lag dobbelt så mange gutter (85) som tilbakeføres til foreldre/familie etter omsorgstiltak, som det er jenter (44) i alderen 0–18 år. Blant de som skrives ut av omsorg før fylte 18 år er det tilsvarende flere gutter (420) enn jenter (371). I aldersgruppen 14–18 år er det imidlertid like mange jenter som gutter (hhv. 179 og 180) som skrives ut av omsorg eller over i andre type hjelpetiltak (ikke vist i figur).

6.2.4 AVSLUTNING AV TILTAK FOR BARN MED INNVANDRERBAGGRUNN

Figur 6.4 viser antall barn med innvandrerbakgrunn som er tilbakeført til foreldre/familie etter avsluttet omsorgstiltak. Kategorien innvandrerbakgrunn sammenfatter barn som selv er innvandrere og barn som er født i Norge av innvandrerforeldre. I analysene sammenlignes disse kategoriene med barn og unge uten innvandrerbakgrunn (som er norskfødte og har norskfødte foreldre).

Figur 6.4 Barn 0–18 år med innvandrerbakgrunn tilbakeført til foreldre/familie etter opphevet omsorg i perioden 2011–2014.

Note: Kategorien 'Barn med innvandrerbakgrunn' består av 1) barn født i utlandet av to utenlandske foreldre som på et tidspunkt er innvandret til Norge og 2) barn som er født i Norge av utenlandske foreldre.

Av i alt 129 tilbakeføringer til foreldre/familie etter avsluttet omsorgstiltak, var 23 barn registrert med innvandrerbakgrunn i 2014. Det vil si at én av fem barn som ble tilbakeført hadde innvandrerbakgrunn – hvorav 13 var innvandrere (barn som selv er innvandret) og 10 var barn født i Norge av utenlandske foreldre. Blant de 23 barna med innvandrerbakgrunn var det kun fem unge i alderen 14–18 år.

Tallene tyder på at tilbakeføring av barn med innvandrerbakgrunn etter opphevet omsorg til familie/slekt, er redusert noe i omfang de siste årene, fra 29 plasseringer i 2011 til 23 plasseringer i 2014. Til sammenlikning har antallet

tilbakeførte barn og unge uten innvandrerbakgrunn økt noe, fra 93 barn i 2011 til 106 barn i 2014.

6.2.5 SAMMENLIKNING MED DANMARK OG ENGLAND

Som vi har sett, er tilbakeføring til hjemmet av unge mellom 14 og 18 år lite vanlig i norsk barnevern. Det var derfor interessant å undersøkt om praksis er en annen i land det er vanlig å sammenlikne oss med, som Danmark, Sverige og England. Det viste seg at Sverige ikke har noen god statistikk på dette området i det hele tatt¹⁰. Danmark har noen data fra 2011 (Ankestyrelsen, 2011), mens det foreligger engelske data fra 2014 (Department for Education, 2104)¹¹.

Danmark

Ankestyrelsens (2011) vurderte 16 kommuners praksis i saksbehandlingen ved avgjørelser om flytting eller tilbakeføring av 12–17-åringer. Resultatene bygger på en gjennomgang av i alt 81 saker, og var et tilsyn med denne delen av virksomheten i kommunene.

Av interesse for denne rapporten er oversikten over hvor ungdommene flyttet. Det viste seg at tilbakeføring til hjemmet samlet skjedde i 31 av de 81 sakene, det vil si i knapt 40 prosent av sakene. Halvparten (41) flyttet for seg selv på en eller annen måte, mens resten flyttet andre steder.

Det viste seg også at stedet de flyttet til, var påvirket av typen problemer de hadde. De som flyttet for seg selv, hadde stort sett enten utviklingsforstyrrelser, skoleproblemer eller misbruksproblemer. De som flyttet tilbake til foreldrene, hadde gjerne skoleproblemer eller andre problemer. De som flyttet andre steder, hadde stort sett utviklingsforstyrrelser.

Ankestyrelsen (2011) oppsummerer også at det ikke hadde oppstått vanskeligheter etter tilbakeføringen i knapt halvparten av de 31 sakene. Men det framgår av sakene at mer enn halvparten av tilbakeføringene skjedde til hjem der foreldrene hadde problemer, eller det var problemer i hjemmet. Som eksempel nevnes høy grad av disharmoni eller konflikter, at foreldrene hadde psykiske lidelser eller misbruksproblemer, eller det var snakk om grov omsorgssvikt.

¹⁰ Personlig meddelse fra professor Ingrid Höjer, Universitetet i Göteborg. Höjer er en meget sentral forsker på ettervernsfeltet både i Sverige og internasjonalt, og noen av hennes arbeider er referert i denne rapporten.

¹¹ Ellers foreligger det bare data om tilbakeføring av barn under 14 år. Personlig kommunikasjon, seniorforsker Mette Lausten, SFI

Omtrent en fjerdedel av ungdommene (8 av 31) fikk ingen egne støttetiltak etter at de forlot barnevernets omsorg. De kan imidlertid ha beholdt tiltak de hadde i forkant. Av spesiell interesse her er tiltakene ungdommene fikk hvis de flyttet tilbake til foreldrene. I alt fikk 13 av 31 en fast kontaktperson, som var det hyppigste tiltaket. Andre tiltak var rådgivning, behandling, praktisk og pedagogisk støtte (5), utdanning, dagtilbud eller liknende (4), familiebehandling eller behandling av den unges problemer (4), praktisk, pedagogisk eller annen støtte i hjemmet (3), formidling av praksisplass (2) og avlastningsordning (1).

Vi kan ikke vite hvor representative disse tallene er. Hvis de likevel gir en viss indikasjon på dansk praksis, framgår det at også her er flytting i egen bolig mer vanlig enn tilbakeføring til foreldrene. Dog kan det se ut som om tilbakeføring til foreldrene er vanligere enn i Norge. Dernest kan det se ut som om tilbakeføring kan skje til ganske problematiske forhold, uten at dette følges opp med systematiske tiltak.

England

Department for Education (2014) presenterer den fullstendige statistikken. Per 31.3.2014 hadde 30.430 barn forlatt barnevernets omsorg i løpet av det siste året. I alt var 16 prosent av disse mellom 10 og 15 år, mens åtte prosent var 16 år eller eldre. Med andre ord var de aller fleste yngre enn 10 år når de forlot barnevernets omsorg.

I England skjer flest tilbakeføringer til foreldre eller slektninger, og dette gjaldt knapt en tredjedel av tilbakeføringene i 2013–2014. Ikke mer enn 12 prosent av helheten flyttet for seg selv. Hvordan fordelingene på tilbakeføring eller det å flytte for seg selv var etter alder, oppgis imidlertid ikke.

Boddy et al. (2013), som sammenliknet plasseringer utenfor hjemmet i fire europeiske land, gir noen utfyllende opplysninger. En viktig forskjell mellom engelsk og norsk barnevern, er at oppholdene utenfor hjemmet stort sett varer kortere i England. Det opplyses at 45 prosent av de som forlot omsorg i 2012 hadde vært i systemet i mindre enn ett år, mens ytterligere 32 prosent hadde vært i systemet i et halvt år eller mindre. Boddy et al. (2013) antyder at ulikheter mellom europeiske land kan skyldes høyere grad av ustabilitet i det engelske systemet, men påpeker samtidig at det mangler komparative data, slik at det er vanskelig å trekke klare konklusjoner.

Selv om tilbakeføring til hjemmet er det hyppigste utfallet i engelsk barnevern, gjaldt det ikke mer enn omtrent en tredjedel i 2013–2014. Dette er ganske

likt antallet i Danmark, uten at vi kjenner tall herfra om varigheten av omsorgsplasseringer. Det kan imidlertid godt tenkes at mer langvarige omsorgsplasseringer fører til at sannsynligheten for tilbakeføring synker.

6.3 Tilbakeføring til biologisk familie – erfaringer og praksis

En tilbakeføring av barn til opprinnelsesfamilien kan være en komplisert prosess. Barn som har bodd i fosterhjem over lengre tid har rukket å slå rot, de har etablert nye relasjoner til fosterfamilien, til det sosiale nettverket og til skolen (Höjer, 2007). Selv om foreldrenes situasjon er forbedret, er det dessuten ikke alltid opplagt at en tilbakeføring og hjemflytting er det optimale alternativet for eldre barn. Både barnevernet og fosterforeldre – og den unge selv – er ofte innstilt på at oppholdet i fosterhjemmet skal fortsette fram til voksen alder (Havik & Moldestad, 2002). Av den grunn vil sosialarbeidere og fosterforeldre sjelden arbeide aktivt for en tilbakeføring av ungdom som har vært langvarig plassert. Av og til flytter imidlertid unge tilbake fordi de selv ønsker det, enten fordi de savner familien eller fordi de mistrives i fosterhjemmet eller institusjonen (Angel, 2009).

I intervjuene har vi spurt både barnevernsarbeidere og foreldre om deres syn på tilbakeføring. Det framkommer få eksempler på at barnevernet selv hadde tatt initiativ til tilbakeføring. I følge loven skal spørsmålet om tilbakeføring til foreldre behandles i god tid før barnet fyller 18 år. Men blant de foreldrene vi intervjuet, var det få som hadde forventninger om at de ville få barna tilbake:

Jeg tenker han skal bo der til han er 18. De (barnevernet) gjør det på den måten ... jeg har nettopp vært i retten og da er det ikke snakk om noen tilbakeføring... da er det snakk om ettervern. Det er ikke snakk om noen ting imellom, – ingenting. (mor)

Fortellinger om tilbakeføring og god tilrettelegging synes å være unntaket:

I de fire årene da min mellomste datter bodde i fosterhjem så var jeg med på alle møter (med barnevernet, skolen, BUP mfl), og det gjorde at når jeg fikk henne tilbake igjen, så hadde jeg en veldig realistisk innstilling om hva problemene hennes var, hvilke utfordringer og hva hun hadde. (mor)

Barnevernets informanter viser til at tilbakeføring av unge foregår på to forskjellige måter i praksis.. Den første formen for tilbakeføring foregår ved at den unge fyller 18 år og selv kan velge å flytte hjem. Det andre formen gjelder barn som er

blitt plassert ganske sent i oppveksten og selv vil hjem fordi de har en tilknytning til foreldrene.

Vi hører ofte at barn sier: når jeg blir 18 så skal jeg hjem. Vi har flere tilbakeføringssaker, – én som vi for så vidt samtykker i, der det beste for barna nå vil være å flytte hjem igjen til familien og hvor barna har brukt ganske store av partsrettighetene også. – Men vi har også en jente som jeg tenker at overhodet ikke burde flytte hjem, mens hun selv er helt tydelig på at det er det eneste hun har som ønske, det er å flytte hjem til mor.
(saksbehandler)

I følge barneverntjenesten kan en tilbakeføring i noen saker slå negativt ut for ungdommene selv om det har vært jevnlig samvær. En grunn til dette er at det ikke har skjedd noen vesentlige forbedringer eller endringer hos foreldrene, eller fordi barnet på forhånd har et idealisert bilde av mor eller far uten at dette er blitt justert:

Det var ingen forandring hjemme der –så det var ingenting å bygge på.
Men de (guttene) hadde en slags drøm hele tiden. (saksbehandler)

En eventuell tilbakeføring kan tilrettelegges ved å gjøre samværene så gode som mulig for barnet og ved å veilede foreldrene, samt planlegge tilbakeføringen på en ordentlig måte. Samtidig er det viktig å passe på at barn og unge som er plassert utenfor hjemmet, ikke har et forvrengt eller idealisert bilde av foreldre som fortsatt sliter med rus og psykiske vansker. En måte å forberede de unge på gjenforening er ifølge saksbehandler å øke omfanget av samværet det siste året de er under omsorg, slik at de selv kan sjekke ut «realitetene» og forholdene hjemme, bli bedre forberedt og få et bedre grunnlag for sine valg.

I kontakten med ungdommene vil spørsmålet om ettervern være sentralt for overgangen til voksen alder. I følge saksbehandler vil det viktigste ofte være å jobbe med selvstendigjøring, samtidig som kontakten med det øvrige slektsnettverket (onkler, tanter ol) ofte bør styrkes, framfor å satse alt på foreldrene (saksbehandlere):

Da tenker jeg at vi skal samle de aktuelle i samme rom og si noe om hva vi tenker kan være bra for gutten, og det å ha dem (familien) med på alternativt ettervern da. For jeg tenker at en ungdom må i hvert fall få to helt konkrete tilbud som han må velge mellom som er tilpasset den ungdommen.

Tanken er jo da å få med foreldre, og spesielt tanter og onkler og en besteforelder i det arbeidet. For det at de støtter opp under og mener at dette er bra for ungdommen, det er klart at det betyr noe helt annet enn at saksbehandler og institusjonspersonale sier det samme. Så der er det en helt klar tanke om at vi må jobbe godt sammen med familie for å sikre at ungdommen takker ja til ettervern.

Selv om disse møtene ikke var formelle familieråd, har saksbehandlerne her brukt nettverket som ressurs for ungdommene.

I følge barneverntjenesten vil behovet for samvær og kontakt med foreldrene ofte endre seg etter 14–15-årsalderen. Oppfatningen er at jo mer informasjon de unge får om foreldrene situasjon, jo mer kan bildet de har av egne foreldre endres og justeres. Erfaringene tyder på at ungdom under omsorg er mer opptatt av å «søke ut» enn andre tenåringer når de blir 17–18 år, og ikke hjem til sine foreldre. Samtidig vil mange ungdommer fortsatt trenge støtte og anerkjennelse fra fosterforeldrene de har bodd hos og kontakt med kamerater på det stedet de har sin tilhørighet til skole og nettverk.

Et godt samarbeid mellom foreldre og barnevern er en viktig forutsetning for å lykkes med tilbakeføring. Dette blir også bekreftet i gruppeintervjuet med foreldre der enkelte viser hvordan medvirkning og deltakelse i samarbeidsmøtene gjorde gjenforeningen mulig:

De fire årene da min mellomste bodde i fosterhjem så var jeg med på alle møter,– og det gjorde at når jeg fikk henne tilbake igjen, så hadde jeg en veldig realistisk innstilling om hva problemene hennes var, hvilke utfordringer og hva ... hun hadde. Hvis ikke jeg ikke hadde vært med på møtene i de fire årene, så hadde jeg ikke hatt noen realistisk ide om hva er det for henne å flytte tilbake igjen,– og det er et være eller ikke være. (mor)

Når særlig små plasseres utenfor hjemmet blir dette ofte sett på som en langvarig plassering med tanke på oppvekst, og med samvær to til fire ganger i året.

Fylkesnemndslederne som deltok i intervjuet, hadde relativt få erfaringer med tilbakeføring av barn etter omsorgsovertakelse. Holdningen i nemda er at barn må få lov til å falle til ro og slippe belastningen med bryte opp og flyttes fra et fosterhjem som de har fått en god tilknytning til, samt at de er avhengige av venner og nærmiljøet sitt, og skole og lærere og alt det nettverket de har rundt seg. Holdningen er at de selv må få bestemme hvorvidt de skal flytte hjem eller ikke når de blir større. Det refereres til noen få saker der barna er blitt gamle nok til å

velge dette selv, ofte etter en serie med flyttinger mellom ulike tiltak (fosterhjem og institusjon) (fylkesnemndsleder):

Og så blir det en totalvurdering av barnets beste, og da er det tross alt bedre å få lov til å komme hjem til en mor eller far som ikke gir optimal omsorg.

Selv om nemndlederne kan være uenige i barneverntjenestens innstilling, har de likevel gått for en slik løsning fordi det ikke finnes andre og bedre alternativer, etter mange utilsiktede flyttinger.

6.4 Særskilt om unge med innvandrerbakgrunn

Så langt foreligger det lite norsk forskning om de særegne utfordringene som gjelder for fosterhjemsplassing av barn med minoritetsbakgrunn, med unntak av samiske familier (Christiansen m. fl., 2015). Dette gjelder også oppfølging av barn og unge etter plassering. Barnevernloven § 4-15 presiserer at det skal tas tilbørlig hensyn til barnets etniske, religiøse, kulturelle og språklige bakgrunn. Det er imidlertid ikke gitt hvordan betydningen av disse forholdene skal vurderes (Skytte, 2006). Et sentralt spørsmål blir derved hvilke vurderinger som gjøres angående familietilknytning under og etter plassering av barn og unge med innvandrerbakgrunn. Det er sannsynlig at omfanget av fosterhjemsplassing av barn fra familier med minoritetsbakgrunn vil øke, noe som igjen vil reise spørsmål om hvordan barnevernet kan ivareta barn og unges rettigheter som i henhold til § 4-15 via regulert samvær eller plasseringer i slekt og nettverk. Blant annet kan utfordringer som er knyttet til særlig religion og kulturforskjeller, aktualiseres (Prop. L 106 (2012–2013)).

I NOU 2012:5 vurderes fosterhjemsplassing særlig fra et kulturelt og et islamsk perspektiv. Dette kan gi særlige utfordringer når fosterhjem blir vurdert for muslimske barn. Det gjelder særlig om islamske regler for ansvarsovertakelse, som understreker betydningen av å opprettholde den biologiske forbindelsen.

Plassering i slekt kan ivareta behovet for familietilknytning og gjøre samarbeidet mellom barnets foreldre og fosterforeldre enklere, noe som igjen kan være en fordel for barnet (NOU 2012:5). Barn som er slektplassert, gis mulighet til å bevare og utvikle sitt morsmål og sin tilhørighet til den utvidete familien, og den språklige, sosiale og interkulturelle kompetansen kan bli en ressurs senere i livet. Fordelen ved et etnisk norsk fosterhjem er på sin side at det kan legge til rette for en rask tilpasning til et nytt språk og en ny kultur. Derimot kan plassering i slekt

eller nettverk gjøre overgangen enklere for barnet, og forhindre eventuelle motforestillinger, også i kulturer hvor fosterhjem er en fremmed tanke.

Skytte (2006) påpeker at barnevernets arbeid med barn fra minoritetsetniske familier er preget av en assimilerende holdning, og at hensynet til det unike barnet og dets spesifikke tilhørighet til familien vektlegges i mindre grad enn fornorskingen av barnet. I våre intervjuer med barneverntjenesten var saksbehandlerne opptatt av at barn og unge som er født i Norge, bør behandles som «norske» barn. Saksbehandlerne vektla likebehandling uansett etnisk tilhørighet når det gjelder spørsmålet om omsorgsplassering og familietilknytning.

Inntrykket var imidlertid at etnisitet og kultur tillegges liten betydning i praksis når barn skal fosterhjemsplaseres. Uansett språklig og kulturell bakgrunn, blir de fleste plassert i etnisk norske fosterhjem ifølge våre informanter, fordi det ikke finnes alternativer. Selv om barneverntjenesten i hver enkelt bydel og kommune kan «bestille» fosterhjem via Bufetat, og i noen tilfeller rekrutterer egne fosterhjem, er det sjelden at de for eksempel «bestiller» somaliske hjem til barn med somalisk familiebakgrunn. Det overordnede kriteriet ved valg av fosterhjem er ifølge våre informanter å finne fram til trygge voksne som kan ivareta barna. Hvis det finnes hjem med lik etnisk bakgrunn er det å foretrekke, men ifølge våre informanter er ikke barneverntjenesten spesielt ute etter å rekruttere minoritetsetniske familier. Forutsetningen for å bruke fosterforeldre med minoritetsetnisk bakgrunn, er at familien er godt integrert i Norge, at de kan gi god omsorg og har ressurser til å følge opp barnet, og at de kan samarbeide med foreldrene om eventuelle samværsordninger. Noe som også vektlegges, er at fosterforeldrene bør kunne så godt norsk at de uten vanskeligheter kan kommunisere og samarbeide med barneverntjenesten.

Ved siden av at det kan være vanskelig å rekruttere annet enn norsksetniske fosterhjem, kan det være store kulturforskjeller mellom mennesker som har samme landbakgrunn både mht. klassetilhørighet, religiøs bakgrunn, normer og verdier. For eksempel er den muslimske befolkningen heterogen, og det vil være store variasjoner i hvordan muslimske familier forholder seg til religiøse regler. Våre informanter ga uttrykk for at det kan være vanskelig å få til en god etnisk matching av fosterbarn og fosterhjem utenom familien. Slektsplaseringer kan derfor være et bedre alternativ, men også dette virker vanskelig å få til fordi familier med minoritetsbakgrunn like ofte har slekt i andre land som i Norge.

Når det gjelder barn med minoritetsbakgrunn, blir slekts- og nettverksplaseringer først og fremst brukt for å ivareta tidligere relasjoner. Forutsetningen

er at foreldrene må akseptere plasseringen, for å unngå samarbeidsproblemer som igjen vil gå ut over barnet. Dersom et barn eller en ungdom ser seg selv som norsk, tas det imidlertid ikke spesielle hensyn til foreldrenes språklige og kulturelle bakgrunn ved valg av plasseringsalternativ.

Informantene formidlet videre at oppfølgingen av foreldrene i hovedsak skjer i forbindelse med tilsyn og samvær, og at foreldre med minoritetsetnisk bakgrunn gis tilbud om oppfølging på linje med andre foreldre. Utfordringer i samarbeidet med barnevernet kan være kommunikasjonsproblemer som følge av språkforskjeller og forskjellige verdisyn. Så lenge fosterhjemmet respekterer foreldrenes kultur og tradisjoner, eksempelvis spesielle ønsker for feiring av høytider, og samarbeidet mellom dem og fosterforeldrene fungerer, blir ikke plassering i etnisk norske fosterhjem sett på som et problem.

Analysen av data fra SSB viste at ca. én av fem tilbakeførte ungdommer i løpet av 2014 hadde minoritetsbakgrunn. Det framgikk av intervjuene med saksbehandlere i barnevernet at disse ungdommene kanskje tilbakeføres i enda mindre omfang enn norske ungdommer. Problemet med tilbakeføring av ungdom som har vært plassert i norske fosterhjem og institusjoner, er at de ifølge saksbehandlerne utvikler interesser som er forskjellige fra foreldrenes verdisyn, som igjen medvirker til at de mister kontakt med opprinnelsesfamilien mens de er plassert.

6.5 Oppsummering

Statistikken i dette kapitlet er basert på data fra Statistisk sentralbyrå. Selv om tallene noe usikre, må vi kunne konkludere at antall barn og ungdom (0–18 år) som blir tilbakeført til foreldre/familie er svært lavt sett i forhold til det totale antallet som skrives ut av omsorgstiltak. I følge denne statistikken hadde én av fem barn/unge som tilbakeføres, innvandrerbakgrunn. Tallene tyder dessuten på at flere yngre barn (0–13 år) enn ungdommer (14–18 år) skrives ut av omsorgstiltak. Andelen er også langt lavere enn det vi så fra Danmark og England. Et langt større antall barn og unge utskrives av omsorgstiltak som følge av flytting til annet fosterhjem eller egen hybel (andre tiltak), enn de som tilbakeføres til foreldrene.

I følge barneverntjenesten vil en tilbakeføring og hjemflytting til foreldre ikke alltid være et ønskelig eller optimalt alternativ for ungdom som skrives ut av omsorgstiltak. I mange tilfeller vil selvstendigjøring og ettervern være det mest realistiske alternativet for ungdom som unge voksne som har vært under langvarig omsorg.

Erfaringene tilsier at ungdom som har vært langvarig plassert sjelden skrives ut av omsorg for å tilbakeføres eller gjenforenes med egen familie. Den mest vanlige formen for tilbakeføring er saker der de unge selv velger å flytte hjem når de blir 18 år, og saker der ungdom vil hjem fordi de har beholdt en tilknytning til foreldrene etter å bli plassert i fosterhjem eller institusjon sent i oppveksten.

I følge lovutvalgets vurderinger (NOU 2016:16), bør hensynet til gjenforening/tilbakeføring fortsatt veie tungt dersom forholdene i hjemmet er forsvarlige. På den annen side legges det vekt på at hensynet til barnets beste må vei tyngre dersom det er en fare for at tilbakeføring kan føre til «alvorlige problemer» for barnet.

Det framgår av intervjuene at barnevernet i større grad bør forberede barn og ungdom på en eventuell tilbakeføring ved å gjøre samværene i forkant så gode som mulig for barnet, i tillegg til å følge opp foreldrene. Dette samsvarer med den internasjonale forskningen som ble presentert i kapittel 1. Når en tilbakeføring kan skape «alvorlige problemer» eller skuffelser, har barnevernet gode erfaringer med å øke samværsfrekvensen mellom barn og foreldrene i forkant av utskriving av omsorg slik at barn og foreldre får anledning til å justere bildet av hverandre. Dette vil være særlig viktig i saker der barn og unge har et forvrengt eller idealisert bilde av foreldrene. I mange saker vil det å styrke kontakten med øvrig familie, slekt og nettverk (før utskriving av omsorg) være den beste måten å styrke familietilknytningen for ungdom som ikke kan eller vil tilbakeføres til egne foreldre.

7 Tiltak og modeller

Dette kapitlet tar utgangspunkt i foreldrenes behov for støtte og erfaringer med eksisterende tilbud. Vi ser nærmere på barnevernet og familievernets rolle, og diskuterer hvilke hjelpeinstanser som synes best egnet til å følge opp og veilede foreldre. Vi presenterer også noen forslag som etter vårt syn bør prøves ut. Framstillingen bygger på litteraturgjennomgangen samt analyser av våre intervjudata.

7.1 Behovet for hjelp og støtte

Foreldrene vi intervjuet formidlet at barneverntjenesten oppfattes som svært aktive og kontaktsøkende overfor foreldre så lenge de bistår i hjemmet med hjelpetiltak. Etter at det er fattet vedtak om omsorgsovertakelse oppstår det imidlertid et skille, som fra mye til lite hjelp og manglende kontakt med barnevernet. Dette kan bli en vanskelig overgang for foreldrene. Mange foreldre blir sittende helt alene uten kontakt med saksbehandler. Mange foreldre får psykiske og sosiale problemer i etterkant av en omsorgsovertakelse, og føler seg ensomme og sosialt isolert. De kan føle skam overfor barna, familien, venner, naboer eller arbeidskollegaer. Mange vil trenge hjelp til å mestre sin nye livssituasjon, og har behov for krisehåndtering.

Ikke alle foreldre kan eller ønsker å medvirke i samhandlingen med barnevernet. I tillegg er mange av foreldrene skilt og har store konflikter seg imellom, noe som skaper problemer for hvordan barneverntjenesten skal følge opp barna i forbindelse med samvær og eventuelt en tilbakeføring. Foreldrenes situasjon, samt deres motstand og reaksjoner kan derved bidra til gjøre samhandlingen med barneverntjenesten vanskelig. I kontrast til dette står forventninger om at foreldrene skal opptre som fornuftige samarbeidspartnere overfor barneverntjenesten (Slettebø, 2008). Foreldrenes samarbeid med barneverntjenesten og også deres muligheter for samvær med barna, avhenger følgelig både av hvordan foreldrene mestrer den nye rollen og hvilken hjelp de tilbys. Det å etablere foreldregrupper, hvor de møtes med andre foreldre i samme situasjon, evt. med veiledning fra familievernkontoret, og tilbudet om egne støttepersoner som kan være et bindeledd til barneverntjenesten kan derfor være gode tiltak.

7.2 Tiltak rettet mot foreldrene

Sett på bakgrunn av barnevernets dobbeltrolle er det rimelig å spørre hvilken hjelpeinstans som best er egnet til å følge opp og veilede foreldre?

I følge prop.106 L (2012–13) bør foreldre til omsorgsplasserte barn gis mulighet til støtte og oppfølging fra familieverntjenesten når barneverntjenesten mangler metoder og kapasitet. Familievernets tilbud til foreldregruppen har blant annet omfattet støttesamtaler, foreldreveiledningsprogrammer (f.eks. International Child Development Program, ICDP), Opplæringsprogram (PRIDE) og familieråd. I tillegg til familievernet kan for eksempel psykiatrien, selvhjelpsgrupper og støttegrupper i regi av foreldreforeninger, bidra med ulike former for krisehjelp, oppfølging og veiledning til foreldre. I en survey rettet mot familievernkontorene kom det imidlertid fram at to av tre kontorer mangler gruppetilbud til denne foreldregruppen (BUFdir, 2015). Hensikten med slike tilbud vil ifølge familievernkontoret være å gi sosial støtte til foreldrene, hjelpe dem med bearbeiding av følelser, samt veiledning rettet mot bedring av foreldrenes omsorgsevne.

Saksbehandlere viser til gode erfaringer med å etablere *nettverksmøter* for ungdom under omsorg som nærmer seg myndighetsalder og selv skal få velge hvor de skal bo og hvem de skal bo hos. De erfarer at mange unge gruer seg til å ta dette valget og ikke tør si direkte til foreldrene at de ikke ønsker å flytte hjem. Enkelte kan føle avstand til sine foreldre. Hensikten er at nettverket skal bistå de unge slik at deres stemme blir hørt, mens barnevernets oppgave er å være «ungdommens advokat».

En alternativ modell kan være en arbeidsdeling mellom familievern og barnevern der begge instanser går sammen med foreldre, familie og nettverk i ett *familieråd* ved beslutninger om hvordan foreldrene skal følges opp, ved spørsmål om samvær, slektsplassering eller tilbakeføring til foreldre (BLD veileder, 2009). Familieråd er et tilbud som kan styrke både barnas og foreldrenes innflytelse og bidra til å gi informasjon, mobilisere ressurser og skape åpenhet om innsats og ansvarsfordeling. Enkelte studier tyder på at familieråd fører til økt bruk av slektsplasseringer, både som alternativ til plassering i offentlige fosterhjem og ved tilbakeføring fra offentlig omsorg, samtidig som bruken av offentlige fosterhjem og adopsjoner blir redusert (Pennell et al., 2010; Sheets et al., 2009; Wang et al., 2012). Det er selvsagt heller ikke noe i veien for at familieråd kan initieres av barneverntjenesten.

Havnen og Christiansen (2014) har utformet en kunnskapsstatus om erfaringer og effekter ved familieråd. Forfatterne fant ti studier som på ulike måter

kunne si noe om effekter av familieråd, dog med varierende metodisk kvalitet. Sju av studiene, som primært kom fra USA (5) og fra henholdsvis Canada (1) og Norge (1), framhevet primært positive resultater. Tre studier, fra USA (2) og Sverige (1), rapporterte blandede eller negative resultater. Det understrekes at forskningsbelegget om mulige effekter av familieråd er tynt og dessuten i stor grad er hentet fra USA, og at det følgelig trengs videre forskning. Likevel trekker Havnen og Christiansen (2014:46) to konklusjoner som kan ha betydning for denne rapportens tema: Familieråd øker sannsynligheten for tilbakeføring til familien, og familieråd gir i hvert fall kortsiktig lettere tilgang til hjelpetjenester utenom barnevernet.

Videre påpekes noen mer generelle implikasjoner, som også har relevans. En av disse er økt brukerinnflytelse og brukertilfredshet. Dette kan i seg selv være en fordel, ikke minst fordi familieråd kan utløse positive relasjonelle prosesser og derigjennom mer konstruktive samarbeidsforhold mellom familie og barnevern. I kombinasjon med ellers uutnyttede ressurser i familienettverket, kan det bli positive virkninger for barnets del. Kunnskapsstatusen påpeker at man for tiden har initiativ og prosjekter i norsk barnevern der familieråd benyttes i målrettet håndtering av akutsituasjoner, i institusjonsarbeid og fosterhjemsarbeid (Havnen og Christiansen, 2014:112–113). Forsøk med et prosjekt med sikte på å implementere og evaluere bruk av familieråd for unge voksne som flytter fra omsorgstiltak, ville være av stor interesse enten flyttingen skjer til foreldre eller annen familie, eller til mer selvstendige bosituasjoner.

Det er viktig at arbeidsdelingen mellom barnevern og familievern blir avklart og tydeliggjort (Falch-Eriksen, 2016). Dersom familievernet oppleves som for likt barnevernet, kan en del foreldre også komme til å avvise kontakt med denne tjenesten. Familievernet må utnytte sin status som en annen tjeneste enn barnevern, i sin tjenesteutvikling. Frivilligheten fordrer imidlertid at familievernet må tilby tiltak som kan innrettes foreldres spesifikke behov, og utnytte deres motivasjon. Foreldre som ikke opplever noen nytte av tiltak, vil heller ikke ha noen grunn til å ta imot tiltak.

I følge familierådgiver (i støttegruppen) har foreldrene et stort behov for tiltak i form av *støttesamtaler* og *veiledning*. Familievernkontoret som tilbyr dette forteller at foreldrene spør etter noen som kan vise dem og forklare dem hvorfor det de har gjort er «feil» og vil ha noen som kan følge og hjelpe dem for «å slutte å gjøre feil». Dette antyder at foreldre ikke bare har behov for krisehåndtering og egenmestring, men også søker bistand til å forbedre sine foreldreferdigheter.

Saksbehandlerne som deltok i vår undersøkelse, hadde imidlertid begrenset erfaring med å aktivt trekke familievernkontoret inn i denne type saker. Det vises til noen tilfeller der foreldre selv har tatt initiativ for få familievernkontoret med inn i møter i den hensikt å påvirke barneverntjenesten og få til en tilbakeføring.

Foreldregruppen vi intervjuet hadde på sin side gode erfaringer med støtte-samtaler de har fått tilbud om i regi av familievernkontoret. *Foreldreveilederkurs* i regi av familievernkontoret har foreløpig vært et begrenset tilbud, men med gode erfaringer fra kurs som er avholdt i barnevernregion Sør. Foreldrene etterlyser flere slike kurs og/eller samlinger. Kursene har gode tilbakemeldinger og foreldre kan fortelle at samværet med andre foreldre har vært til stor hjelp:

Vi treffer andre foreldre og snakker om hva som er gode samvær, hvordan kan du gjøre det, – lover og regler, – hva du har krav på, – får veiledning på paragrafer og hvordan vi skal forholde oss til alt. Hvordan du skal opptre overfor systemet. (mor)

Foreldrene i støttegruppa forteller at det i utgangspunktet opplevdes som et nederlag å delta på kurs, men at det ble en annerledes og positiv erfaring enn ventet. Foreldrene opplevde å bli ivaretatt og akseptert av kursledere som lyttet og ville lære av deres erfaringer.

Barnevernpanelets rapport (2011) viser til erfaringer fra et pilotprosjekt der foreldre fikk hjelp fra *støttepersoner* for å bli mer til stede for barnet sitt og for å gjøre samværene mer fokuserte. Foreldrene ble gjennom støttesamtaler veiledet i å se barnas behov i større grad enn før og bidro til bedre samarbeidet med fosterhjemmet. Støttesamtalene hadde også til hensikt å gi foreldrene trygghet på at de fortsatt er viktig i barnets liv ved å la dem ha en tydelig rolle, samt å hjelpe foreldre til å hjelpe barnet med å knytte seg til en ny familie og en ny livssituasjon. Barnevernpanelet mener at tilbudet om støtteperson bør gis til alle foreldre så snart omsorgsovertakelse blir tematisert, eventuelt senest når omsorgsovertakelsen finner sted. Støttepersonen kan være en sosialarbeider, psykolog, terapeut el. som kan tilby oppfølging og samtaler med foreldrene så lenge barnet er under barnevernets omsorg, samt noe tid etter eventuell tilbakeføring. I følge forslaget bør støttepersoner kunne delta sammen med forelderen på møter med barneverntjenesten, der hvor forelderen ønsker det, samt bistå i kontaktetablering med hjelpeapparatet for øvrig.

ICDP er et psykososialt intervensjonsprogram som skal gi støtte til omsorgspersoner og barn. Programmet er rettet mot å forebygge omsorgssvikt og gis som

foreldreveiledning, men kan også bidra til at foreldre som er fratatt omsorgen får hjelp til å forstå hva som kreves av en omsorgssituasjon og derigjennom bidra til bedre omsorgskompetanse og foreldreegenskaper. Barnets og ungdommens interesser og integritet er utgangspunktet for hva som skal gjøres. ICDP brukes av familievernet, men ikke som en systematisk metode

7.3 Tiltak som kan bedre samarbeidet med de unges foreldre

I sin rapport viser Slettebø (2008) til gode erfaringer med en «Brukergruppe», hvor foreldre som var fratatt omsorgen møttes med ansatte i barneverntjenesten. Tiltaket resulterte i at foreldrene opplevde støtte og informasjon og fikk mer innsikt i utfordringene. Barneverntjenestens ansatte opplevde å få bedre innsikt i foreldrenes behov slik at de kunne legge opp oppfølgingsarbeidet på en mer strukturert og planmessig måte. Tilsvarende viser informanter i barneverntjenesten til lokale forsøk med *forventningssamtaler* med fosterforeldre som gjennomføres i forkant av plassering, der ett sentralt tema er samarbeid med foreldre og utfordringer ved samvær. Erfaringen er at slike samtaler også vil komme barnet til gode.

7.3.1 PROSJEKT BROBYGGING

Over år har det vært mange forsøk på å få til samarbeid mellom foreldre og fosterforeldre om en form for delt omsorg (f.eks. Höjer, 2009; Skilbred og Moldestad, 2008). Her vil vi beskrive et norsk prosjekt som akkurat har startet opp. Igjen må vi imidlertid påpeke at dette dreier seg om innsatser mens barn og unge er plassert, uten noe spesielt fokus på tiden etterpå.

Prosjekt brobygging er et prosjekt i regi av Fosterhjemsforeningen, som skal bidra til et godt samarbeid mellom foreldre og fosterforeldre. Prosjektet har til hensikt å etablere *team* rundt omkring i landet som skal bestå av foreldre og fosterforeldre som allerede har etablert et godt samarbeid seg imellom. Teamene skal lære opp andre (likepersoner) til å være støtte- og hjelpepersoner (brobyggere) for andre foreldre og fosterforeldre. I tillegg skal det rekrutteres *erfaringsformidlere*, samt kursveiledere innenfor programmet. Gjennom brobyggerprosjektet er det utviklet et program, «RAUSHET», som består av tre manualer. To av disse er samtalemanualer som retter seg mot foreldre der det er bestemt at deres barn skal flytte i fosterhjem. Samtalene skal gjennomføres av foreldre som selv har barn plassert i fosterhjem og som opplever dette som positivt. Den tredje manualen er en kursmanual som skal brukes på et felles kurs for foreldre og fosterforeldre der

tema er hvordan de kan samarbeide bedre for å gi fosterbarnet best mulig utviklingsmuligheter. Tanken er en form for delt foreldreskap.

Prosjektets formål er å sørge for at fosterbarn får vokse opp med trygghet og gode utviklingsmuligheter og at foreldre får mulighet til å utvikle seg som foreldre. Prosjektet er for tiden inne i avslutningsfasen og har etablert et team av interesserte i Møre og Romsdal fylke, som vil iverksette programmet som et pilotprosjekt. Det foreligger følgelig ingen evalueringer av hvordan programmet fungerer.

7.4 Arbeid med relasjoner

7.4.1 BEHOV FOR EN RELASJON TIL FORELDRE, SØSKEN OG ANDRE FAMILIEMEDLEMMER

Som vi påpekte innledningsvis, er svært mye av arbeidet med foreldre rettet mot situasjonen mens barn og unge er under omsorg, der samvær og eventuell tilbakeføring står sentralt. Med andre ord er «exit»-perspektivet ofte fraværende eller i hvert fall langt mindre fokusert på, og vi savner tenkning som i større grad har et livsløpsperspektiv.

En tilnæringsmåte ville være å tenke relasjoner. Hvilke viktige relasjoner eksisterer i de unges liv, kan noen relasjoner videreutvikles, eller etableres? Wade (2008) utforsket de uformelle, støttende nettverkene til 106 unge voksne i en 12–15 måneders periode etter at de hadde forlatt barnevernets omsorg. Et mindretall hadde bodd korte perioder hos foreldre eller annen slekt, men de aller fleste hadde kontakt med dem likevel. Dette må sies å være analogt med hva vi kan forvente å finne i Norge. Wade (2008) analyserte mønstre for kontakt med opprinnelsesfamilien og omsorgsgivere, hva slags støtte disse kunne gi og hvilke strategier profesjonelle brukte for å styrke disse båndene. Analysene inkluderte unge voksne som dannet egne familier. Resultatene ble sett i lys av tenkning om overganger mer generelt.

For det første fant Wade (2008:42–43) at det var klart mest vanlig å ha regelmessig kontakt, det vil si hver fjortende dag, med søsken og mor. Det var også kontakt med andre slektninger, far og steforeldre, men i langt mindre grad. Allment så det også ut som om kontakten avtok noe over tid. De unge voksne ble også bedt om å identifisere hvem som var viktigst i nettverket deres, og også her var søsken og mor viktigst både med en gang og over tid. Men interessant nok ble personer utenom familien vurdert som like viktige som søsken og mor. Til sammen svarte søsken, mor og noen utenom familien for knapt 70 prosent av alle svarene. Det var også interessant å merke seg at de unge voksnes saksbehandlere bare i liten grad identifiserte de samme nøkkelpersonene, særlig med en gang. Samsvaret ble imidlertid større over tid.

I tråd med tidligere forskning påpeker Wade (2008:45) i den grad unge opprettholder kontakt med opprinnelsesfamilien mens de er plassert, er dette en god indikator på at de kan få god støtte fra familien senere. Imidlertid var det ingen sammenheng mellom styrken på relasjonen de unge voksne hadde til ulike familiemedlemmer og andre, viktige utfall for unge, som bolig, utdanning og arbeid. Dette er i tråd med våre konklusjoner på litteraturgjennomgangen i kapittel 1. På den andre siden følte vel en fjerdedel av de unge voksne i Wades studie at relasjonen til en voksen i familien hadde blitt bedre etter at de forlot barnevernets omsorg, ikke minst fordi de selv hadde arbeidet med dette. Det kunne være snakk om å ta opp igjen en relasjon som hadde ligget nede i løpet av plasseringen, eller en vanskelig relasjon hadde tross alt utviklet seg slik at den nå kunne oppleves som mer støttende. Dessuten kunne de unge voksne sette mer pris på praktisk hjelp til klesvask, måltider eller litt penger, og ikke minst, noen som ville lytte til dem eller gi råd etter behov. Her kunne søsken ha en svært viktig rolle. Disse resultatene er i tråd med Paulsen og Bergs (2016) funn om unge voksnes behov, som vi også diskuterte i kapittel 1. Men disse relasjonene kunne være utsatte, og av og til føre til nye skuffelser fordi det igjen oppsto vanskeligheter.

Relasjonen kunne også svekkes over tid, av og til av rent praktiske grunner, men som oftest fordi båndene egentlig var svake i utgangspunktet, eller tidligere hadde vært påvirket av avvising, manglende omsorg eller mishandling. Så selv om kontakten med familien var høyt verdsatt av de unge voksne, og de var ganske optimistiske når det gjaldt støtten de kunne få, var det snakk om kompliserte forhandlinger som lett kunne gå galt. Følgelig må man se for seg at det vil være behov for råd og veiledning fra utenforstående, noe flere sosialarbeidere i Wades studie også hadde forsøkt.

Et siste poeng fra Wades studie er betydningen av støtte som gis av fosterforeldre og ansatte i barneverninstitusjoner. Han påpeker at den har stor betydning for mange unge, kanskje særlig der familien ikke kan gi særlig støtte, men at denne støtten stort sett er uformell. Følgelig kan en viss formalisering av støtten både organisatorisk og økonomisk være en fordel, og bidra til økt kontinuitet i de unges overgang til voksenlivet (2008:51). Dette er også noe å ta med seg i vårt eget ettervernsarbeid.

To nyere publikasjoner (Boddy, 2013; Boddy et al, 2013) understreker også betydningen av relasjoner og relasjonsarbeid. Det påpekes at det finnes mange viktige kilder til relasjoner som kan bety noe for unge voksne, fra foreldre til

søsken og andre familiemedlemmer, til nettverk, venner, fosterforeldre eller institusjonspersonale og andre profesjonelle. Den store utfordringen er *hvordan* man skaper og opprettholder positive relasjoner. Et viktig poeng her er at den avstanden som skapes mellom et barn og en familie når barnet plasseres ikke tas ordentlig tak i, samtidig som foreldrene ikke får god nok hjelp med de problemene som i sin tid var årsaken til at barnet ble plassert. Den engelske statistikken viste jo også at barn tilbakeføres til uheldige familieforhold.

7.4.2 MENTORORDNINGER SOM SUPPLEMENT TIL ELLER ERSTATNING FOR FAMILIEBÅND

En mentor er en rådgiver, veileder, kanskje en mellomting mellom en profesjonell og en venn, som er en stabil person i livet til en annen i kortere eller lengre tid. En god relasjon mellom mentoren og den andre er en forutsetning for at for eksempel unge på vei ut av barnevernets omsorg skal ha utbytte av opplegget. Backe-Hansen med flere (2014b) evaluerte det som ble kalt LOS-prosjektet, der unge som sto i fare for å falle ut av utdanning eller arbeid, eller allerede hadde gjort det, fikk en kontaktperson som skulle hjelpe dem med å komme inn i systemet igjen. Målgruppa var fra ungdomsskolealder og oppover.

En viktig konklusjon fra denne evalueringen var nettopp at det måtte være en god og tillitsfull relasjon på plass hvis losen skulle få til å hjelpe ungdommen. Videre måtte losen og ungdommen legge fleksible planer, som hele tiden kunne justeres etter behov. Dette innebar igjen at losen måtte være tilgjengelig i langt større grad enn det som er vanlig for profesjonelle, noe som igjen ble mulig fordi hver enkelt los hadde færre saker enn vanlig. Særlig for de yngste ble det også viktig å involvere familien i et samarbeid om ungdommene.

Mange av ungdommene som deltok i Losprosjektet hadde også kontakt med barnevernet, men det var ikke noen forutsetning. Derimot evaluerte Clayden og Stein (2005) et prosjekt der en mentorordning ble prøvd i forhold til unge på vei over i en selvstendig tilværelse, stort sett i form av en til en relasjoner der mentoren var godt voksen. Her så man på betydningen av ordningen både fra ungdommenes og mentorenes perspektiv, samt noen resultater for de unge voksnes del. Mentorordningen kom i tillegg til andre tiltak. Evalueringen dekket 14 ulike mentorprosjekter i regi av en privat stiftelse.

Som i Losprosjektet var mentorprosessen dynamisk, i det målsettingene var fleksible og ble forhandlet sammen med de unge voksne. Relasjonen var både

instrumentell i forhold til oppgaver og mer ekspressiv, og de unge voksne opplevde at mentorene representerte en annen type relasjon enn profesjonelle hjelp så vel som støtte familien kunne gi dem.

Clayden og Stein (2005) fant at tre fjerdedeler av deltakerne nådde i hvert fall ett av sine opprinnelige mål, og vel ni av ti opplevde utfallet av relasjonen som positivt på en eller annen måte. Hvis relasjonen hadde vært opprettholdt i mer enn et år, var det mer sannsynlig at de unge voksne hadde nådd målsettinger og laget noen planer for framtida. De unge voksne var opptatt av at matchingen mellom dem og mentoren, større fleksibilitet og færre restriksjoner på tidsbruk ville gjøre ordningen bedre, mens mentorene på sin side ønsket konsistent og tilgjengelig støtte i sin rolle. Og når ordningen ikke fungerte, hang det gjerne sammen med at man ikke maktet å utvikle en god relasjon.

7.5 Skjæringspunktet mellom barnevern, NAV og boligsosialt arbeid

Ut fra kunnskapen om at det å skaffe egen, stabil bolig kan være en stor utfordring for unge voksne på vei ut av barnevernet, arrangerte VID i perioden 2015–2016 en såkalt forskningssirkel¹² med fokus på boligsosiale spørsmål. Initiativet kom fra ansatte i flere bydeler i Oslo, som var knyttet til Husbankens boligsosiale utviklingsprogram, barneverntjenesten og NAV-kontor. Forskningssirkelen skulle arbeide med spørsmål som gjaldt boligsosialt arbeid og ettervern, i skjæringspunktet mellom disse tre instansene, uavhengig av om ungdommen hadde vært under omsorg eller bare mottatt hjelpetiltak i hjemmet (Oterholm et al., 2017). Forskningssirkelen arbeidet med fire prosjekter, hvorav tre refereres her. Prosjektene tas med på grunn av behovet for samordning og samarbeid mellom flere tjenester i ettervernsarbeidet. De er ikke evaluert, men kan gi innspill til faglig videreutvikling fordi de tar i bruk prinsipper det er kunnskap om fra andre prosjekter.

NAV Stovner og Stovner barneverntjeneste etablerte et samarbeid som var rettet mot ungdom som ikke håndterer overgangen til en selvstendig tilværelse på egen hånd, og som var falt ut av skole/arbeid og var i behov av tverrfaglig bistand. Målet var å utarbeide langsiktige oppfølgingsplaner, målgruppen var unge i alderen 16–22 år. Underveis ble det også etablert samarbeid med Stovner videregående skole og flere fagpersoner i NAV.

¹² En forskningssirkel kan beskrives som en studiesirkel med prosjektarbeid som gjennomføres i samarbeid mellom ulike tjenestesteder og VID (Oterholm et al., 2017).

Resultatet ble en skriftlig samarbeidsmodell som allerede var implementert da rapporten ble skrevet. Det ble utarbeidet en liste over nødvendig dokumentasjon, nemlig sosialrapport, sjekklister for kontakt mellom barneverntjenesten og NAV og sjekklister for arbeid i enkeltsaker. Det ble også formulert noen forutsetninger for at samarbeidsmodellen skal fungere.

- Møteplan lages for et halvt år av gangen, med faste deltaker på teamledernivå. Både statlig og kommunal linje ved NAV må være representert.
- Samarbeidet må være forpliktende og nedtegnes skriftlig i hver enkelt sak
- Det må være en åpen dialog mellom teamledere og saksbehandlere på tvers av etatene for å kunne avklare eventuelle misforståelser og håndtere uenighet og avstand

Bydel Grünerløkka tok utgangspunkt i tre allerede eksisterende botiltak for ungdom i alderen 16–25 år og etablerte et samarbeid mellom NAV, barnevernet, sosialtjenesten og booppfølger i Bofellesskapet for EMK (et av de tre tiltakene). Målet var å få kvalitetssikret arbeidet med ungdom i bolig gjennom felles, systematisert oppfølging, bedre samarbeid og forhåpentligvis utvikling av en felles kultur. Dette skulle føre til bedre overføringer mellom botiltakene, og bedre overføringer mellom barneverntjenesten og NAV-kontoret.

Ungdommene blir presentert for rapporten ved innflytting, og er med på utviklingen av rapporten underveis. Det er viktig at ungdommenes egen vurdering kommer fram, og diskutere den med ungdommene for å unngå konflikter og misforståelser underveis. Det dreier seg om at de skal slippe å fortelle historien sin på nytt på et senere tidspunkt, for eksempel hvis de skal søke en trygdeytelse. Et skriftlig produkt er også mer forpliktende, ved siden av at det kan lette samarbeidet mellom tjenestene. Den endelige rapporten kan også brukes som styringsverktøy i arbeidet med å finne tiltak. Følgende forutsetninger spesifiseres for at rapportmalen skal fungere:

- Den må oppfattes som relevant av alle brukere
- Den må gi retning i det daglige arbeidet og føre til enklere overganger for ungdommene
- Malen må være forankret i ledelsen for alle tjenestene som inngår
- Ungdommene må være enige i at det er klokt å dokumentere situasjonen deres gjennom en slik rapport

Bydel Bjerke utviklet en samarbeidsprosedyre mellom barneverntjenesten og NAV-kontoret for ungdom i ettervern, med utgangspunkt i at klarhet om bolig og økonomi er grunnleggende for å oppleve en trygg hverdag. Målet for prosjektet var at det skal være en god samarbeidsprosedyre mellom etatene, som de ansatte er godt kjent med og benytter i hverdagen. Prosedyren skal være tydelig og brukervennlig, og bidra til at ungdom i ettervern opplever trygghet og forutsigbarhet ved samarbeid og overgang mellom tjenestestedene. Prosjektet tok utgangspunkt i et større prosjektarbeid om overganger og samarbeid mellom de to tjenestene, som allerede ble gjennomført i bydelen¹³.

Ettersom hver ungdom er unik, fant man det vanskelig å lage en generell oppskrift på hvordan et samarbeid skulle se ut. Derfor ble det utviklet en prosedyre som kan kvalitetssikre arbeidet, med et tilhørende kartleggings skjema som skal fylles ut av alle parter, inklusive ungdommen, i forbindelse med eventuelt samarbeid og overgang til NAV-kontoret. Skjemaet vektlegger å få fram ungdommens egne ønsker og planer knyttet til både aktivitet, bolig og hvordan de forstår sin egen livssituasjon. Noen forutsetninger for at samarbeidet skulle fungere:

- At ansatte som skal bruke prosedyren også har vært med på å utvikle den
- At prosedyren tar utgangspunkt i de ansattes erfaringer
- At prosedyren er godkjent og forankret i ledelsen, og at forankringen er lik på begge tjenestesteder

Alle de tre prosjektene understreker det som også er kjent fra annen forskning om samarbeid, nemlig at prosedyrer må forankres i ledelsen, og være like godt forankret i ledelsen i alle instansene som inngår. Videre må samarbeidet være forpliktende, og til sammen understrekes betydningen av at det planlegges for en lengre periode, at det er skriftlig, at det er erfaringsbasert og at ungdommen involveres.

Alle de tre prosjektene har fokusert på samarbeid mellom offentlige etater, og involvering av ungdommen som skal ha hjelp. Det etatene skal hjelpe med, er typisk ting som er vanskeligere å tenke seg at familien kan få til. Aldersspennet for prosjektene går fra 16 år, hvor det er naturlig å tenke seg at omsorgspersoner og andre kan bidra, til 25 år, hvor det er naturlig å fokusere primært på den unge

¹³ Prosjektet heter «Fra ungdom til voksen» og jobber med tett, individuell oppfølging av unge i alderen 17-25. Se <https://www.veiviseren.no/forstaa-helheten/eksempler-og-erfaringer/fra-ungdom-til-voksen>

voksne. Det kan uansett være en tanke å involvere familien eller andre personer ungdommene synes er viktige for dem i samarbeidet, så sant ungdommen selv ønsker dette.

7.6 Oppsummering

Samvær mellom barn og foreldre, og samarbeid mellom foreldre og omsorgsgivere og foreldre og barnevernet, kan legge til rette for at foreldre kan være til støtte for sine unge voksne barn. Men begge deler er rettet inn mot tiden hvor barn og unge er under omsorg, ikke etterpå, enten tiltak skjer i regi av familievernnet eller barnevernet. Både samvær og samarbeid trenger derfor et supplerende fokus hvis unge voksne skal kunne bygge på det som har skjedd når de skal mestre overgangen til en voksen tilværelse.

I dette kapitlet har vi diskutert fire typer tiltak som kan være direkte innrettet mot denne fasen: familieråd eller nettverksmøter, bevisst arbeid med unge voksnes relasjoner til sin (utvidede) familie, og mentorordninger. Vi har også referert til forsøk i tre bydeler som kan bidra til bedre samordnet oppfølging av unge på områder som er vanskeligere å ivareta for familien. Dette er tiltak som bør vurderes når man uansett skal planlegge tiden etter barnevernets omsorg, og gjerne i regi av et mer helhetlig ettervernsopplegg som også adresserer forhold som bolig, utdanning, opplæring og arbeid.

8 Avsluttende diskusjon

Prosjektet vi har rapportert fra her, bygger på en underliggende antakelse om at familien betyr mer for unge voksne som forlater barnevernets omsorg enn det vi vanligvis har regnet med. Følgelig er det også viktig å undersøke nærmere om og på hvilke måter familien kan være en støtte for unge voksne, som også kan bidra til at det går bedre med dem i overgangen til voksenlivet. Med andre ord er det spørsmål om familien som en ikke godt nok utnyttet ressurs.

Innledningsvis pekte vi på to viktige forhold. For det første er det nødvendig å tenke familie i vid forstand, ikke bare foreldre. Foreldrene har de juridiske rettighetene i forhold til umyndige barn, følgelig er det de som primært omtales i barnevernloven når det gjelder både samvær, samarbeid og støtte. Dette endrer seg når unge når myndighetsalderen. Å samarbeide med en unge om å utvide perspektivet til å gjelde søsken, andre slektninger og medlemmer av familiens nettverk, kan også gi flere muligheter for støtte.

For det andre er det viktig å ha i mente at de færreste unge i Norge som forlater barnevernets omsorg som 18-åringer faktisk flytter hjem til en eller begge foreldre. Få unge tilbakeføres når de er mellom 14 og 18 år, og etter dette er det vanlig å bo i egen bolig med oppfølging eller på institusjon eller i fosterhjem som ettervernstiltak. Dette innebærer også at andre omsorgsgivere, som fosterforeldre og ansatte i institusjoner, kan være støttepersoner.

På dette grunnlaget oppsummerer vi prosjektets resultater på grunnlag av tre punkter:

- Det er behov for å bistå unge voksne med å opprettholde og utvikle gode og støttende relasjoner
- Det er behov for samarbeid om de ulike behovene unge voksne vil ha når de forlater barnevernets omsorg
- Det er behov for å ha et livsløpsperspektiv når man tenker på samvær, samarbeid og støtte til foreldre mens deres barn er plassert utenfor hjemmet. Dette er en forutsetning for å kunne arbeide profesjonelt med å finne ressurser i familien og nettverket som kan støtte unge voksne på vei ut av barnevernet, så sant det er mulig

Vi kommer med forslag til forsknings- og utviklingsarbeid til hvert punkt nedenfor.

8.1 «Interdependence» – fokus på relasjoner

I kapittel 1 argumenterte vi for at det er nødvendig å tenke gjensidighet eller «interdependence» og ikke bare uavhengighet og selvhjulpenhet for de unge voksne. Dette innebærer at arbeid for å hjelpe dem må være forankret i relasjoner – mellom dem og profesjonelle hjelpere, mellom dem og familien, venner, partnere og andre som er der for dem, eventuelt mellom dem og andre, tidligere omsorgspersoner. Også unge voksne har behov for relasjoner som varer over tid, og som viser seg robuste nok også når de nærmest uunngåelige vanskelighetene og tilbakeslagene kommer. Særlig litteraturgjennomgangen har tydelige konklusjoner når det gjelder unge voksnes behov for praktisk og emosjonell støtte, behov som også vil vare over tid og endre seg i takt med endringene i de unge voksnes livssituasjon.

Innholdsmessig kan man for eksempel tenke seg arbeid med gamle og nye konflikter, råd og veiledning om forventninger og muligheter, og tilrettelegging av møteplasser. Hvis slike relasjoner mangler, er det en viktig oppgave å prøve å hjelpe unge voksne med å utvikle noen, det være seg til mentorer eller så langt lite utnyttede ressurser i familien eller hjelpeapparatet.

Vi tenker oss at familieråd kan være et godt forum for å finne de mulighetene som er, mens en person tilknyttet barnevernet eller NAV bør følge dette opp. Et familieråd bør imidlertid være utvidet, i den forstand at både andre i familien og nettverket så vel som fosterforeldre eller institusjonspersonale bør kunne delta hvis de er viktige for ungdommene og ungdommene selv ønsker det.

Forslag til videre kunnskapsutvikling:

- Systematisk utviklingsarbeid som bygger på kunnskapen vi har om unge voksnes behov i overgangsfasen fra barnevernets omsorg, og prøve ut ulike modeller for å sikre at de har robuste relasjoner som varer over tid. Familieråd kan inngå i en slik utprøving, men det vil også være snakk om relasjonsarbeid over tid.

8.2 «Shared care» - samarbeid er essensielt, særlig med de unge selv

Litteraturgjennomgangen understreket at unge voksne med erfaring fra offentlig omsorg kan ha behov for oppfølging i forhold til en rekke utfordringer på veien mot et selvstendig voksenliv. Flere av dem er knyttet til det man ofte kaller normative overganger, det vil si utdanning, arbeid og bolig. Vi kan ikke forvente at

foreldre til unge voksne, som ofte selv strever med dårlig økonomi, relativt lavt utdanningsnivå og svak tilknytning til arbeidslivet, kan gi tilstrekkelig støtte på disse punktene.

Følgelig er det viktig å tenke helhetlig når unges tilværelse etter fylte 18 år skal planlegges, slik at instanser og personer som kan bistå på alle områdene kan involveres tidlig nok og på en planmessig måte. Et slikt samarbeid bør også involvere spesialisttjenester etter behov. Her må man ta høyde for at tjenestetilbudet endres når man blir 18, og at barneverntjenesten sjelden opprettholder etterverns-tiltak etter fylte 20 år. I forrige kapittel så vi noen eksempler på slikt samarbeid, men det mangler systematisk kunnskapsutvikling for norske forhold.

Ikke minst er det viktig å involvere unge voksne selv i dette arbeidet gjennom systematisk oppfølging over tid. Hensikten vil være å få fram hva de selv tenker seg på kort og lang sikt, hvordan det er mulig å oppnå det de ønsker seg, hva slags hjelp de trenger og sist, men ikke minst hvem som er viktige for dem og som de unge ønsker støtte fra.

Forslag om systematisk kunnskapsutvikling:

- Unge voksne som forlater barnevernets omsorg, vil ofte ha komplekse og mangesidige behov. Disse kan inkludere problemer med å fullføre utdanning, skaffe seg arbeid og få et sted å bo, men handler også om praktisk, emosjonell og økonomisk støtte. Dette medfører gjerne et nettverk av profesjonelle hjelpere og tjenester, foruten det som finnes av ressurser i ungdommens familie og nettverk. Det trengs videre utvikling av tverrfaglig og tverretatlig samarbeid som ser helhetlig på den unge voksnes situasjon og behov, og som kan favne alle de aktuelle partene i et samarbeid i samarbeid med de unge voksne selv. Her finnes også ulike forsøk å bygge videre på, som er eksemplifisert i rapporten.

8.3 Samvær, samarbeid og støtte – mange utfordringer

I rapporten har vi sett nærmere på mekanismene som skal kunne bidra til at foreldre fortsatt kan spille en rolle i sine barns liv etter en omsorgsovertakelse. Det gjelder samvær mens barn er plassert, samarbeid mellom foreldre og barneverntjeneste underveis og støtte til foreldrene så de om mulig kan beholde en plass i sine barns liv også etter en omsorgsovertakelse. Ingen av delene ser ut til å fungere optimalt, verken slik det ser ut i vår empiri eller ut fra det som påpekes i litteraturen vi har gjennomgått. Dels er det et spørsmål om kompetanse, i det

oppfølging fra barneverntjenestens side krever evne til dialogisk kommunikasjon og samhandling i konflikt, tverrfaglig samarbeid og en forståelse for at oppfølging av foreldre kan komme barnet til gode (Backe-Hansen, 2017; Slettebø, 2009).

Samvær var et sentralt tema i analysen av omsorgsplanene. Omsorgsplanen skal formidle barneverntjenestens plan når det gjelder barnets relasjon og kontakt med sin familie, hvorvidt det tas sikte på en langvarig plassering eller om barnet skal tilbakeføres foreldrene. Målsettingen med samvær var som oftest generelt formulert, med begrunnelse om at barnet skal oppleve kontinuitet og ha kjennskap til sitt biologiske opphav.

Både når det gjelder samarbeid og samvær savner vi tenkning som peker framover, og som bygger opp under et livsløpsperspektiv på barn og unge som er under barnevernets omsorg. Dette innebærer blant annet å tenke søsken og andre slektninger som mulige kontakter underveis i en plassering, selv om dette betyr at foreldrene får mindre. Det innebærer også å skaffe seg kjennskap til den utvidete familien til et barn eller en ungdom, med sikte på å finne fram til de ressursene som måtte være til stede. Hensikten må være å tenke framover og prøve å se for seg hvordan alle gode krefter kan virke sammen for å hjelpe unge voksne med overgangen til en voksentilværelse, i samarbeid med ham eller henne selv.

Analysene av fokusgruppeintervjuene med foreldre, barnevernsansatte og fylkesnemndsledere understreket det problematiske ved at det er barneverntjenesten som både har ansvaret for å overta omsorgen for barna og følge opp foreldrene etterpå. Det krever profesjonalitet å arbeide seg gjennom de konfliktområdene som gjerne er der, og tilby eller formidle hjelp på verdige måter. Både barnevernsansatte og foreldre formidlet at kommunikasjon og samarbeid kunne være vanskelig, nettopp på grunn av konflikter og vonde følelser både knyttet til selve omsorgsovertakelsen og tiden etter.

Det er følgelig godt mulig at barnevernets primære oppgave vis a vis foreldrene bør være knyttet til kontakt med barnet, samarbeidet med fosterforeldre eller institusjon, og det å holde foreldrene oppdatert og gi dem nok informasjon om barnet. Så kan man heller tenke seg at andre, som familievernet, hjelper foreldrene med deres problemer.

Vi har påpekt at hensynet til de som har juridiske rettigheter i forhold til barnet, det vil si foreldrene, kan komme i konflikt med barnets eller ungdommens behov for å ha støttende relasjoner til andre enn foreldrene. Etter at en ungdom har blitt myndig, bør disse hensynene falle bort. Men også for umyndige barn og unge er det viktig å ha en vid forståelse av hvem som kan være betydningsfull, og

legge til rette for at disse både kan opprettholde en viss kontakt med barnet og få delta i diskusjoner om hva som bør skjer framover.

Forsøk om systematisk kunnskapsutvikling:

- Selv om eksisterende forskning understreker at samvær med barn og unge under omsorg er forbundet med senere tilbakeføring, sier den ikke noe om hvor hyppig eller omfattende samvær bør være. Dessuten vil det, ettersom barnas foreldre ofte ikke bor sammen, være snakk om å fordele den tiden det er rimelig å gi samvær mellom foreldrene. Imidlertid foreligger det ikke norsk forskning som evaluerer ulike samværsformer for barn under omsorg og deres foreldre, med sikte på å utvikle gode retningslinjer for samvær med ulike forutsetninger mht. langsiktige planer for barnet. Et slikt prosjekt ville være nyttig, også for å utvikle kunnskap om hva som skal til for at samvær fungerer bra.
- Eksisterende forskning understreker også at samarbeid mellom foreldre og barneverntjeneste, og foreldre og fosterforeldre/institusjon er viktig både på kort og lang sikt. Igjen savnes norsk forskning om hva som skal til for å få til gode samarbeid, og hvordan man best kan arbeide med de konfliktene som alltid vil oppstå i perioder. Norske barn er gjerne plassert ganske lenge utenfor hjemmet, og bare det vil skape behov for endringer når det gjelder både samvær og samarbeid. Her kan det være nyttig å bygge på det arbeidet som allerede er i gang i regi av familievernet, og videreutvikle det gjennom gode forskningsprosjekter.
- Det er behov for gode utviklingsprosjekter om hvordan barneverntjenesten kan hjelpe foreldre med å være foreldre på avstand, som kan bygge på den forskningen som allerede er gjennomført. Dette prosjektet har understreket kunnskap man også har fra annen forskning, om at mange foreldre vil trenge hjelp med å forholde seg til det faktum at de har mistet omsorgen for barna sine, ved siden av hjelp med de problemene som var bakgrunnen for at plasseringen skjedde. Det er viktig å involvere foreldre i utviklingen av prosjekter, blant annet for å kunne avklare hva barneverntjenesten kan støtte foreldrene med, og når andre tjenester bør ha ansvaret.

8.4 For lite fokus på «exit» – behov for et livsløpsperspektiv

Det går igjen både i litteraturgjennomgangen og i intervjuene vi gjennomførte at foreldre har relativt sjelden samvær, at samarbeidet med barnevernet til tider kan være ganske problematisk, og at foreldre ofte ikke får nødvendig hjelp med egne problemer. På den andre siden understreker litteraturen at både samvær, samarbeid og støtte mens et barn er plassert er viktig hvis man skal få til en vellykket tilbakeføring, eller en god relasjon mellom unge voksne og deres familier selv om tilbakeføring ikke skjer.

Utfordringen vil være å ha et livsløpsperspektiv der man ivaretar mulige hensyn i en situasjon som kanskje oppstår om lang tid. Det er ikke mulig å forutsi hvordan den enkelte vil få det, eller hva den enkelte vil trenge. Men et livsløpsperspektiv innebærer for det første å prøve å se for seg hvor man ønsker at den unge voksne skal være som 18-åring eller eldre, og hva slags ressurser man ønsker at han eller hun skal ha i livet sitt. Så blir neste spørsmål hvordan man kan arbeide for at sannsynligheten for dette øker, for eksempel gjennom å sørge for å ha oppdatert kunnskap om familien og nettverket, å ha kontakt mens barnet er plassert, informere foreldrene og involvere dem i planlegging av samvær og samarbeid så langt det er mulig. Når 18-årsdagen nærmer seg, kan man prøve å involvere familien og nettverket mer aktivt, for eksempel med utgangspunkt i familieråd, med fokus på hva slags ressurser som finnes – da i samarbeid med den unge voksne.

Summary

Background

The main objective with the study was to generate knowledge that may contribute to improved outcomes as adults for more children and young people who have been in public care. As well, the study aimed to create a foundation for professional recommendations and contribute to an increased focus on working with the families of children and young people in care.

Few young people are returned to the parents from care in Norway compared to countries like Denmark and England, regardless of their age at placement. Some kind of independent living is far more common, or staying on in a foster home after the age of 18. Consequently, the possible role their family or network can play should be seen independently of where they end up living. In addition it is important to look beyond the parents, and look for resources in the family in the extended sense or the network. For instance, some research shows that young people themselves see siblings as important.

Method and data

The study utilized a mixed-methods approach in order to include updated knowledge in the area through a literature review, as well as empirical knowledge about the Norwegian situation. One source of data was an analysis of 57 mandatory care plans from the child welfare services in twelve different municipalities. The objective of this analysis was to look into how contact is organized between young people in care and their parents, and other close persons. Contact increases the probability of a return from care, as well as being important for maintaining continuity in the children's lives.

In addition, we conducted five focus group interviews with child welfare workers, parents and leaders of the County Boards (the first formal decision making body in child welfare cases), in order to generate supplementary data about contact between children in care and their parents, and collaboration between the child welfare services and the parents. In addition, we wanted more information about the parents' experience of support – or the lack thereof – from the child welfare services. All these factors are expected to influence whether and how parents keep playing a role when their children become young adults.

Finally, we analyzed data from Statistics Norway concerning the return from care of young people aged 14-18 from 2011 to 2014.

Results

The literature study concerned the needs of young people with a background in public care compared to common, normative expectations all young people meet during their transition to adulthood. These include education, employment and independent living. The conclusion at this point is that since the parents of these young adults are themselves often more or less poor, not always employed and with insecure living situations, it is not reasonable to expect them to be able to help their children in this respect. However, a great deal of young adults leaving care feel that they need practical as well as emotional support in many ways. Here, parents as well as the rest of the family and network may be of real support.

The parents have the legal right to contact while their child is placed outside the home. The analysis of care plans and focus group interviews show that contact is not very frequent. For instance, it was fairly rare to find more frequent contact than monthly. However, existing research does not specify how frequent contact needs to be in order to satisfy the child's need for continuity. In addition, several parents described how the contact situations may be difficult, particularly for the parents. It is important to work systematically to encourage good quality contact that is experienced as positive for parents as well as children. When the children become older, they will want increased control with the contact with their parents. One important point in this context is that the right to contact follows the legal rights of the parents. Consequently, others than the parents, who may have a close relationship with the child, have no right to ask for contact, but must depend on the parents' goodwill.

As well, collaboration with the parents is important during a child's placement. In addition to collaboration about contact, parents have to be involved in other important decisions in their child's life as a consequence of retaining parental rights after a child has been removed from their care. If this collaboration was successful, both parents and child welfare workers felt that the parents were significant in their children's lives. They asked for and had information, they were invited to attend meetings, and parents, foster parents and child welfare workers had positive attitudes towards one another. However, we gained insight into more problematic relationships as well, characterized by lack of trust and conflict. Some parents disagree fundamentally with the decision to place their child, or they may

feel sidelined by the foster parents. The child welfare services may experience collaboration with the parents as difficult and challenging. At the same time, positive collaboration during a placement will increase the probability of later, positive collaboration.

It is mandatory for the child welfare services to offer help and support to parents after their child has been placed somewhere else, or the child welfare services might help the parents find help from other services. For instance, English research points out that parents far too rarely receive help with the problems which initiated the placement. And, even if return home is not an objective, helping the parents to achieve a better life situation is valuable in itself. In addition, we suppose that this may contribute to a better relationship between young people and their parents at a later stage.

Conclusion

One important conclusion from the study is the significance of a life-course perspective on work with children and young people in care, and of thinking ahead from the outset. We know that young adults with care experiences need much support in their transition to adulthood, and we know that aftercare is helpful. Achieving better contact arrangements, collaboration with the parents and support for the parents while a placement lasts is important whenever possible, and this must be seen in relation to planning and follow-up meanwhile. In addition, it is important to have an inclusive attitude to the family, not only the parent, and to look for resources within the family in a wide meaning and the network. In addition, a positive collaboration between different services, which may help the young adults in different ways, is important.

A central theme throughout the literary review was the significance of positive and nurturing relationships for the young adults. In the two final chapters, we discuss different approaches that may incorporate relational approaches to help and support. As well, we present some areas for systematic development of knowledge.

Referanser

- Aamodt, H. og S. Mossige (2014) *Kontakt på sosiale mediere mellom foreldre og barn under offentlig omsorg*. Oslo: NOVA Rapport 4/2014.
- Andersen, P. L. (2014). Marginalisering blant ungdom og unge voksne – hva sier forskningen? I E. Backe-Hansen, C. Madsen, L. Kristofersen & B. Hvinden (red). *Barnevern i Norge 1990–2010. En longitudinell studie*. Oslo: NOVA Rapport 9/2014, s. 23–48.
- Andersson, G. (2008). *Utsatt ungdom – olika vuxenliv: ett longitudinelt forskningsprosjekt om samhällsvård*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Angel, B. (2009). *Å flytte hjem etter å ha bodd i fosterhjem – en analyse av barns selvoppfatning og historier*. Trondheim: NTNU, avhandling til PhD graden i sosialt arbeid
- Angel, B. Ø. (2007). Det vanskelige foreldreskapet: en studie av foreldre som har deltatt på kurs til foreldre med barn i fosterhjem: deres egenopplevelse av sitt foreldreskap i møte med barnevern og fosterhjem: et bidrag til barnevernets diskusjoner om foreldreskap. Høgskolen i Agder.
- Angel, B. Ø. (2016). Client self-management: Promoting self-help for parents with children in foster care. *British Journal of Social Work*, 47, 1027–1043.
- Ankestyrelsen (2011). *Flytning og hjemgivelse af anbragte unge*. København: Ankestyrelsen, november 2011. Lastet ned 20.3.2017 fra [file:///C:/Users/ebha/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/Content.Outlook/8ZN1Y8B5/Praksisundersøgelse_om_flytning_og_hjemgivelse_endelig_22_11_2011_15_49%20\(003\).pdf](file:///C:/Users/ebha/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/Content.Outlook/8ZN1Y8B5/Praksisundersøgelse_om_flytning_og_hjemgivelse_endelig_22_11_2011_15_49%20(003).pdf)
- Backe-Hansen, E. (1993) En utdyping av «barnets beste» som standard i barnevernsaker. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* nr. 30.
- Backe-Hansen, E. (2006). Hvordan virker familieråd? Et internasjonalt perspektiv. I S. Falck (red.), *Hva er det med familieråd? Samlerapport fra prosjektet: «Nasjonal satsing for utprøving og evaluering av familieråd i Norge»* (s. 249–283). Oslo: NOVA Rapport 18/2006.
- Backe-Hansen, E. (2017). «Omsorg i konflikt. Hvordan sikre barnas beste når de er i fosterhjem». I B. Bratvold (red): *Barn i Norge 2017. Konflikt* (s. 8–20). Oslo: Voksne for barn
- Backe-Hansen, E. (2014b). *Til god hjelp for mange*. Oslo: NOVA Rapport 13/2014.
- Backe-Hansen, E., C. Madsen, L. B. Kristofersen & B. Hvinden (red). (2014). *Barnevern i Norge 1990–2010. En longitudinell studie*. Oslo: NOVA, rapport nr. 9/2014.
- Bakketeig, E. & E. Backe-Hansen (red). (2008). *Forskningsskunnskap om ettervernet*. Oslo: NOVA Rapport 17/2008.
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M. & Wade, J. (1995). *Moving on. Young people and leaving care schemes*. London: HMSO.

- Boddy, J. (2013). *Understanding of permanence for looked after children. A review of research for the Care Inquiry*. Lastet ned 10.3.2017 fra <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=beyond-contact-final-report.pdf&site=387>
- Boddy, J., J. Statham, I. Danielsen, E. Guerts, H. Join-Lambert & S. Euillet (2013). *Beyond contact. Work with families of children placed away from home in four European countries*. Brighton: University of Sussex, Centre for Innovation and Research in Childhood and Youth. Lastet ned 10.3.2017 fra <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=beyond-contact-final-report.pdf&site=387>
- Bucx, F., Van Wel, F. & Knijn, T. (2012). Life course status and exchanges of support between young adults and parents. *Journal of Marriage and the Family*, 74, 101–115.
- Bunkholdt, V. (2002): Mellom relasjonell kontinuitet og relasjonell stabilitet: et dilemma for barnevernet. *Norges Barnevern*, 79 (2), 13–21.
- Bunkholdt, V. & I. Kvaran (2015). *Kunnskap og kompetanse i barnevernsarbeid*. Oslo: Gyldendal.
- Christiansen, Ø., E. Bakketeig, D. T Skilbred, C. Madsen, K. J. Havnen, K. Aarland & E. Backe-Hansen (2015). *Forskningkunnskap om barnevernets hjelpetiltak*. Bergen: RKBV Vest, Uni Research Helse.
- Clausen, S.-E. & L. B. Kristofersen (2008). *Barnevernklienter I Norge 1990–2005. En longitudinell studie*. Oslo: NOVA Rapport 3/2008.
- Clausen, S.-E. (2008). Ettervern og barnevernsstatistikk. I E. Bakketeig og E. Backe-Hansen (red). *Forskningkunnskap om ettervernet*. Oslo: NOVA Rapport 17/2008, s. 102–119.
- Clayden, J. & M. Stein (2005). *Mentoring young people leaving care: "Someone for me"*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Collins, M., Paris, R. & Ward, H. (2008). The permanence of family ties: Implications for youth transitioning from foster care. *American Journal of Orthopsychiatry*, 78, 54–62.
- Courtney, M., A. Dworsky, J. Lee & M. Raap, M. (2010). *Midwest evaluation of the adult functioning of former foster youth: Outcomes at ages 23 and 24*. Chicago: Chapin Hall, University of Chicago. Lastet ned 31.1.2017 fra http://www.chapinhall.org/sites/default/files/Midwest_Study_ES_Age_23_24.pdf.
- Devadason, M. (2007). Constructing coherence? Young adults' pursuit of meaning through multiple transitions between work, education and unemployment. *Journal of Youth Studies*, 10, 203–221.
- Department for Education (2014). *Children looked after in England (including adoption and care leavers) year ending 31 March 2014*. London: Department for Education, Statistical First Release.
- Dixon, J., J. Wade, J. S. Byford, H. Weatherly & J. Lee (2006). *Young people leaving care: a study of costs and outcomes*. York University of York.

- Dyrhaug, T. & Sky (2015). *Barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet 2012*. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Dæhlen, M. (2013). Child welfare clients' first step away from higher education. The influence of school performances, educational aspirations and background factors on choosing the vocational track after compulsory school. *Nordic Social Work Research, 4*, 22–36.
- Dæhlen, M. (2015). School performance and completion of upper secondary school in the child welfare population in Norway. *Nordic Social Work Research, 5*, 244–261.
- Dæhlen, M. (2015b). Child Welfare Clients and educational transitions. *Child and Family Social Work, 22*, 317–329.
- Dæhlen, M. (2015c). Child Welfare Clients and school satisfaction. *European Journal of Social Work, 18*, 430–442.
- Ellingsen, I. T. (2006). *Mor uten barn, oppfølging etter omsorgsovertagelse*. Stavanger: Universitetet i Stavanger, masteroppgave.
- Falch-Eriksen, A. (2016). *Foreldre som er fratatt omsorgen for sine barn. Familievernets rolle og foreldrenes krise, mestring og endring*. Oslo: NOVA Rapport 9/2016.
- Falch-Eriksen, A. (2016). Kunnskapssøk og bibliografi. Prosjektrapportering. Oslo: NOVA, internt arbeidsnotat.
- Fanshel, D. & E. B. Shinn (1978). *Children in foster care: A longitudinal investigation*. Guilford: Colombia University Press.
- Fingerman, K. L., Kim, K., Davis, E., Furstenberg Jr., F. F., Birditt, K. S. & Zarit, S. H. (2015). «I'll give you the world»: Socioeconomic differences in parental support of adult children. *Journal of Marriage and Family, 77*, 844–865.
- Furlong, A., F. Cartmel, A. Biggart, H. Sweeting & P. West (2003). *Youth transitions: Patterns of vulnerability and processes of social inclusion*. Edinburgh: Scottish Executive Social Research.
- Hartnett, C. S., Furstenberg Jr., F. F., Birditt, K. S. & Fingerman, K. L. (2012). Parental support during young adulthood: Why does assistance decline with age? *Journal of Family Issues, 34*, 975–1007.
- Haugli, T. og Havik, T. (2010). Samvær i barnevernssaker. Psykologiske og juridiske vurderinger. Oslo: Universitetsforlaget.
- Havnen, K. & Ø. Christiansen (2014). *Kunnskapsstatus om familieråd. Erfaringer og effekter*. Bergen: RKBV Vest/Uni Research Helse.
- Heinz, W. R. (2009). Youth transitions in an age of uncertainty, I A. Furlong (ed). *Handbook of youth and young adulthood. New perspectives and agendas*. London: Routledge, s. 3–13.
- Hellevik, T. (2005). *På egne ben. Unges etableringsfase i Norge*. Oslo: NOVA Rapport 22/2015. Avhandling til PhD-graden i sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Hiles, D., Moss D., Wright, J. & Dallos, R. (2013). Young people's experience of social support during the process of leaving care: a review of the literature. *Children & Youth Services Review, 35*, 2059–2071.

- Hiles, D., Moss, D., Thorne L., Wright, J. & Dallos, R. (2014). "So what am I" – Multiple perspectives on young people's experiences of leaving care. *Children and Youth Services Review*, 41, 1–15.
- Hjort, J. L. & E. Backe-Hansen (2008). Forskningsstatus. I E. Bakketeig & E. Backe-Hansen (red). *Forskningkunnskap om ettervern*. Oslo: NOVA Rapport 17/2008, s. 33–68.
- Höjer, I. & Sjöblom, Y. (2014). What makes a difference? Turning points for young people in the process of leaving placements in public care. *Social Work & society*, 12.
- Højer, I. (2007). *Foreldrars røster – hur er det att ha sina barn placerade i fosterhem*. Gøteborgs universitet: Stiftelsen Allmenna Barnhuset.
- Höjer, I. (2009). Birth parents' perception of sharing the care of their child with foster parents. *Vulnerable Children and Youth Studies*, 4, 161–168.
- Johnson, G., K. Natalier, P. Mendes, H. Liddiard, S. Thoresen et al (2010). *Pathways from out-of-home care*. Melbourne: Australian Housing and Urban Research Institute.
- Johnson, M. K. (2013). Parental financial assistance and young adults' relationships with parents and well-being. *Journal of Marriage and Family*, 75, 713–733.
- Kayed, N. S., T. Jozefiak, T. Rimehaug, T. Tjelflaat, A.-M. Brubak & L. Wichstrøm (2015). *Psykisk helse hos barn og unge i barneverninstitusjoner*. Trondheim: NTNU, Regionalt kompetansesenter for barn og unge. Lastet ned fra https://www.ntnu.no/documents/10293/1263899358/Barnevernrapport_RKBU.pdf/fb0b753b-bdab-4224-b607-5bfe2f1ee32e 10.12.2016.
- Koch, K. og Walstad, E. (2005). *Samvær mellom barn og foreldre som ikke bor sammen*. Oslo: Gyldendal akademisk forlag.
- Lehmann, S., Havik, O. E., Havik, T. & Heiervang, E. (2013). Mental disorders in foster children: A study of prevalence, comorbidity and risk factors. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 7:39, DOI: 10.1186/1753-2000-7-39.
- Lerch, V. & M. Stein (2010). *Ageing out of care: From care to adulthood in European and Central Asian Societies*. Innsbruck: SOS Children's Villages International.
- McDonald, R. (2011). Youth transitions, unemployment and underemployment. Plus ça change, plus c'est la même chose? *Journal of Sociology*, 27, 427–444.
- Mendes, P. & Moslehuddin, B. (2006). From dependence to interdependence: Towards better outcomes for young people leaving state care. *Child Abuse Review*, 15, 110–126.
- Mendes, P. (2010, 2010b (same rapport)). *From dependence to independence: Examining the support needs and pathways of young people leaving state care in rural Victoria*. Melbourne: Australian Scholarly Publishing.
- Mendes, P., Johnson, G. & Moslehuddin, B. (2012). Young people transitioning from out-of-home care and relationships with family of origin: an examination of three recent Australian studies. *Child Care in Practice*, 18, 357–370.

- Moldestad, B. og Skilbred, D. (2009) Foreldrenes opplevelse av et foreldreskap på avstand. *Fontene Forskning* nr. 2, s. 41–52.
- Molgat, M. (2007). Do transitions and social structures matter? How ‘emerging adults’ define themselves as adults. *Journal of Youth Studies*, 10, 495–516.
- Nilsen, A., J. Brannen & S. Lewis (2012). *Transitions to parenthood in Europe. A comparative lifecourse perspective*. Bristol: Policy Press.
- Norsk Fosterhjemsforening: Prosjekt Bro mellom foreldre og fosterforeldre. (<http://www.fosterhjemsforeningen.no>).
- Ofstad, K. og R. Skar (2015). *Barnevernloven med kommentarer*, 5. utgave, Oslo: Gyldendal.
- Oterholm, I. (2015). *Organisasjonens betydning for sosialarbeideres vurderinger*. Oslo: Senter for profesjonsstudier, Høgskolen i Oslo og Akershus, avhandling til PhD graden.
- Oterholm, I., E. Brodtkorb, T. M. H. Borgen, L. Iversen, V. V. Lara et al. (2017). *Oppfølgingen av unge voksne i overgangen til voksenlivet – boligsosialt arbeid og ettervern*. Oslo: VID, VID rapport 2017 4.
- Paulsen, V (2016). Ungdom på vei ut av barnevernet: Brå overgang til voksenlivet. *Norges Barnevern*, 92, 1, 36–51.
- Paulsen, V. & Berg, B. (2016). Social support and interdependency in transition to adulthood from child welfare services. *Children and Youth Services Review*, 68, 125–131.
- Pennell, J. et al., (2010). Expedited family group engagement and child permanency. *Children and Youth Services Review*, 32(7), 1012–1019.
- Pinkerton, J. & Rooney, C. (2014). Care leavers’ experiences of transitions and turning points: Findings from a biographical narrative study. *Social Work & Society*, 12.
- Propp, J., Ortega, D. N. & NewHart, F. (2003). Independence or interdependence: Rethinking the process from “Ward of the court” to adulthood. *Families in Society*, 84, 259–266.
- Quentin, D., Rushton, A., Dance, C. & Mayes, D. (1997). Contact between children placed away from their home and their birth parents: Research issues and evidence. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 2, 393–413.
- Rød, P.A., Ekeland, T. og F. Thuen (2008). Barns erfaringer med konfliktfylte samlivsbrudd: Problemforståelse og følelsesmessige reaksjoner. *Tidsskrift for norsk psykologforening* (45), 555–562.
- Schofield, G., Moldestad, B., Höjer, I., Ward, E., Skilbred, D., Young, J., & Havik, T. (2011). Managing Loss and a Threatened Identity: Experiences of Parents of Children Growing Up in Foster Care, the Perspectives of their Social Workers and Implications for Practice. *British Journal of Social Work*, 41(1), 74–92.
- Schofield, G. og Beek, M. (2005). Risk and Resilience in Long-Term Foster Care. *British Journal of Social Work*, 351–19.

- Seeberg, M.-L., A. Winsvold & S. Sverdrup (2013). *Skoleresultater og utdannings-situasjon for barn i barnevernet. En kunnskapsoversikt*. Oslo: NOVA NOVA-notat 4/2013.
- Sheets, J., Wittenstrom, K., Fong, R., James, J., Tecci, M., Baumann, D. J., & Rodriguez, C. (2009). Evidence-based practice in family group decision-making for Anglo, African American and Hispanic families. *Children and Youth Services Review*, 31(11), 1187–1191.
- Skytte, M. (2006). *Fosterbarn med etnisk minoritetsbakgrunn*. Oslo: Norsk fosterhjemforening, temahefte nr. 19.
- Slettebø, T. (2008). Barn og foreldres medvirkning i barnevernet–samspill og interessenemotsetninger. *Norges Barnevern*, nr.4.
- Slettebø, T. (2009). Oppfølging av foreldre med barn/ungdom plassert utenfor hjemmet av barneverntjenesten. Kunnskap og metoder i praktisk arbeid. <http://www.bufdir.no>.
- Sletten, M. A & C. Hyggen (2013). *Ungdom, frafall og marginalisering: Et temanotat*. Oslo: Norges forskningsråd.
- Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child & Family Social Work*, 11, 273–279.
- Stein, M. (2008). Resilience and young people leaving care. *Child Care in Practice*, 14, 35–44.
- Stein, M. (2012). *Young people leaving care. Supporting pathways to adulthood*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Storø, J. (2005). *Å gå over brennende bruer. En kvalitativ studie av barnevern-ungdommers overgang til en selvstendig tilværelse*. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Sundt, H. (2013). *Å snakke med barn – det er mye mer enn teknikk. Om barns rett til å bli hørt i barnevernet*. Powerpointpresentasjon tilgjengelig på www.reddbarna.no, lastet ned 15.2.2017.
- Sundt, H. (2016). (red): *Fosterhjemshåndboka*. Oslo: Kommuneforlaget, 7. oppgave.
- Valset, K. (2014). Ungdom utsatt for omsorgssvikt – hvordan presterer de på skolen? I E. Backe-Hansen, C. Madsen, L. Kristoffersen & B. Hvinden (red). *Barnevern i Norge 1990–2010. En longitudinell studie*. Oslo: NOVA Rapport 9/2014, s. 127–158.
- Wade, J. (2008). The ties that bind: support from birth families and substitute families for young people leaving care. *British Journal of Social Work*, 38, 39–54.
- Wang et al., (2012). Expediting permanent placement from foster care systems: The role of family group decision-making. *Children and Youth Services Review*, 34(4), 845–850.
- Winsvold, A. & S. Falck (2011). *Modeller for å sikre medinnflytelse og medbestemmelse blant utsatte ungdomsgrupper*. Oslo: NOVA-notat 5/2011.

Offentlige publikasjoner; lovverk og utredninger

Barne- og likestillingsdepartementet (2009), Veileder: Oppfølging av foreldre med barn/ungdom plassert i fosterhjem eller på institusjon,

Barne- og likestillingsdepartementet (2006). *Tiltaksplaner og omsorgsplaner i barneverntjenesten-en veileder* Q-1104 B

Barnevernloven: lov om barneverntjenester av 17. juli 1992 nr. 100

Barnevernpanelet (2011). *Barnevernpanelets rapport*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet. Lastet ned 20.12.2016 fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/barnevern/2011/barnevernpanelets_rapport.pdf.

Buudir (2017).

https://www.buudir.no/Statistikk_og_analyse/Barnevern/Barnevern_skole/ Lastet ned 3.2.2017 fra

https://www.buudir.no/Statistikk_og_analyse/Barnevern/Barnevern_skole/.

Den europeiske menneskerettighetskonvensjon av 4. november 1950. (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms).

FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989. (Convention on the Rights of the Child).

Høysterettsdom Rt. 2015 s. 467

Lov om endringer i barnevernloven, lov av 19. juni 2009 nr. 45

Lov om endringer i barnevernloven, lov av 1 desember 2006 nr. 65

NOU 2000:12: *Barnevernet i Norge. Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.

NOU 2012:5: *Bedre beskyttelse av barns utvikling. Ekspertutvalgets utredning av det biologiske prinsipp i barnevernet*. Oslo: Barne- og Likestillingsdepartementet

NOU 2016:16. *Ny barnevernslov*. Barne- og likestillingsdepartementet

Ot.prp. nr. 44 (1991–92), Om lov om barneverntjenester (barnevernloven)

Ot.prp. nr. 64 (2004–2005) Lov om endringer i lov 17.juli 1992 nr.100 om barneverntjenester og lov av 13.desember 1991 nr.81 om sosiale tjenester.

Prop. 106 L (2012–2013), *Endringer i barnevernloven*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Riksrevisjonen (2003): *Riksrevisjonens undersøkelse av oppfølging og tilsyn i barnevernet* Dokument nr. 3:10.